ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУЗЬМЕНКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК: 43:343.9:343.85:338.48 (477) (043)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **А.С. Кузьменко**

Науковий керівник – **Назимко Єгор Сергійович**, доктор юридичних наук, професор

Кропивницький – 2026

АНОТАЦІЯ

Кузьменко А.С. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2026.

У дослідженні проведено періодизацію нормативно-правового забезпечення туристичної сфери й формування кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг: звичаєвий – з найдавніших часів до 1841 р.; початковий – з 1841 р. до 1991 рр.; незалежний – з 1991 р. і дотепер, з розподілом на підетапи: ринковий (1990-ті – початок 2000-х); регуляторний (сер. 2000-х – 2022 р.); воєнний (з 2022 р.).

Сформульовано понятійний апарат туристичної сфери, який включає розуміння «туристичної сфери» як системи, що охоплює процес організації, реалізації й споживання послуг, спрямованих на задоволення потреб особи під час подорожі й взаємопов’язана поняттями «туризму», «туриста», «туристичного продукту», «туристичної послуги», «кримінальні правопорушення у туристичній сфері», що дозволило сформулювати поняття «шахрайства у сфері надання туристичних послуг» – заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, що вчиняється в процесі надання туристичних послуг, спрямованих на задоволення потреб туриста.

Систематизовано кримінальні правопорушення у туристичній сфері: а) в широкому розумінні як злочинність у сфері туризму: шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України), корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове

підроблення (ст. 366 КК України) та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України); б) у вузькому розумінні як злочинність у сфері туристичного бізнесу: шахрайство (ст. 190 КК України) як основний вид кримінальних правопорушень пов'язаний зі зловживанням службовим становищем, легалізацією доходів, ухиленням від сплати податків).

На підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено класифікаційні ряди шахрайства у туристичній сфері на основі технології обману, що залежить від обраних схем з організації «туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння: 1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу; 2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі; 3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг.

Узагальнені іноземні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, які поєднують правові, організаційно-управлінські, інформаційно-аналітичні й технологічні інструменти виявлення та нейтралізації шахрайських схем на засадах цифрової безпеки, контролю за діяльністю посередників, страхових компаній і туроператорів, створення інтегрованих систем ризиків і спеціалізованих профілактичних програм (Австралія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія), дозволили сформулювати науково обґрунтовані пропозиції адаптації таких механізмів до української практики формування національної системи безпеки туризму в частині запобігання туристичним шахрайствам у післявоєнний період.

Здійснено розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні, інформаційно-технологічні, які впливають на поширення кримінальних правопорушень у туристичній сфері

(макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення шахрайств (мікрорівень) туристичними операторами, туристичними агентами, а також службовими особами (особистісний рівень) й наголосити на необхідності розроблення стратегії «*Безпечний туризм України*», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери.

Надано кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, шляхом виокремлення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак та чіткого розподілу ролей (статусно-рольові ознаки) на «організаторів-керівників» – формують злочинні групи, розробляють схеми, розподіляють обов'язки й контролюють розподіл прибутків, «виконавців-спеціалістів» – безпосередньо реалізують шахрайські операції та «посередників» – забезпечують технічне й фінансове прикриття через перестрахування, передачу ризиків та інші посередницькі фіктивні операції.

Визначено запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму як діяльності спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери, за якої запобігання розглядається не як самоціль подолання злочинності, а як інструмент досягнення стану безпеки туристичного середовища, зниження криміногенних ризиків, забезпечення законності та правопорядку у діяльності суб'єктів туристичного ринку шляхом виявлення кримінальних правопорушень, усунення причин і умов їх виникнення, застосування запобіжних заходів на різних кримінологічних рівнях з урахуванням віктимологічної складової, відновлення прав туристів та відшкодування завданої шкоди.

Розроблені стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері туризму з практичною реалізацією в *Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року*, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг із запровадження механізмів ліцензування та

реєстрації суб'єктів туристичної діяльності, оцінювання їх фінансової стійкості та відповідальності; створення гарантійних і компенсаційних фондів; удосконалення систем державного контролю, нагляду, інспектування та аудиту; максимізація інформатизації та цифровізації туристичної галузі із використанням кібертехнологій, штучного інтелекту як інструментів забезпечення безпеки, якості обслуговування й запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму.

Обґрунтовано системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у вигляді: а) регуляторної діяльності – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку; б) безпекової діяльності – моніторинг, оцінка та прогнозування криміногенних ризиків; в) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг; г) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямована на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності.

Науково доведено необхідність створення Національного центру туристичної безпеки із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характеру: виявлення й нейтралізації схем туристичного шахрайства, відстеження руху незаконно отриманих коштів, у тому числі через міжнародні платіжні системи, блокування каналів відмивання доходів і фінансування корупційних практик, а також забезпечення ефективних механізмів відшкодування завданих збитків постраждалим туристам і суб'єктам ринку, що сприятиме формуванню єдиного інформаційно-аналітичного простору туристичної безпеки, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. Також обґрунтовано доцільність упровадження моделі безпекової діяльності,

керованої аналітикою («Intelligence Led Policing»), як стратегічного інструменту спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що передбачає формування інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі туристичного економіко-правового аналізу, використання методів кримінального аналізу в реальних умовах здійснення кримінологічної діяльності, а також визначення, систематизацію та оцінювання індикаторів ризиків з метою прогнозування й нейтралізації криміногенних загроз, запобігання протиправним діям та підвищення ефективності управлінських рішень у сфері туристичної безпеки.

Таким чином, запропоновано розглядати туристичну сферу як самостійний об’єкт кримінологічного аналізу, у межах якого злочинність носить міжгалузевий, транскордонний і кіберопосередкований характери, а її елементи зумовлюють розроблення системи кримінологічного реагування за кримінологічними рівнями (запобігання кримінальним правопорушенням) як складової реалізації державної політики України в галузі туризму, яка ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, запобігання, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, кримінологічна безпека, туризм, туристична сфера, туристичний бізнес, туристичне страхування, шахрайство, корупція, кримінальна відповідальність, кримінально-правові заходи, покарання.

ABSTRACT

Kuzmenko A.S. Criminal and legal, criminological principles of preventing criminal offenses in the tourism sector. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – "Law". – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2026.

Periodization and legal support of the tourism sector and the formation of criminological measures to prevent criminal offenses in the field of providing tourism services are analyzed: customary - from ancient times to 1841; initial - from 1841 to 1991; independent - from 1991 to the present, with a division into substages: market (1990s - early 2000s); regulatory (mid-2000s - 2022); martial (from 2022).

The conceptual body of the tourism sector has been formulated, which includes the understanding of the «tourism sector» as a system that encompasses the process of organizing, implementing and consuming services aimed at satisfying the needs of a person during travel and is interconnected with the concepts of «tourism», «tourist», «tourism product», «tourism service», «criminal offenses in the tourism sector», which allowed us to formulate the concept of «fraud in the field of providing tourism services» - the appropriation of someone else's property or the acquisition of the right to property through deception or abuse of trust, committed in the process of providing tourism services aimed at satisfying the needs of a tourist.

Criminal offenses in the tourism sector are systematized: a) in a broad sense as crime in the tourism sector: fraud (Article 190 of the Criminal Code of Ukraine), forgery of documents, seals, stamps and forms (Article 358 of the Criminal Code of Ukraine), corruption abuses (embezzlement, embezzlement of property or abuse of official position (Article 191 of the Criminal Code of Ukraine), obtaining unlawful benefit by an official (Article 368 of the Criminal Code of Ukraine), official forgery (Article 366 of the Criminal Code of Ukraine) and others (human trafficking or other illegal transaction regarding a person (Article 149 of the Criminal Code of Ukraine), exploitation of children (Article 150 of the Criminal Code of Ukraine), illegal actions

with transfer documents, payment cards or electronic money (Article 200 of the Criminal Code of Ukraine); b) in a narrow sense as crime in the tourism business: fraud (Article 190 of the Criminal Code of Ukraine) as the main type of criminal offenses is associated with predicate offenses - abuse of official position, legalization of income, tax evasion).

Based on the generalization of the practice of law enforcement agencies, the classification series of fraud in the tourism sector are highlighted based on the technology of deception, which depends on the selected schemes for organizing the «tourism business» and the type of tourist product offered, the presence of corrupt ties with state authorities and management bodies that are related to the issuance of necessary documents and «cover up» the criminal activities of fraudsters, and the selected method of committing a criminal offense: 1) fraud in which the initiator is a direct subject of the tourism business; 2) fraud through the creation of shell companies, websites, agencies and manipulation in the Internet environment; 3) fraud related to documents, visas, insurance and actions of service providers.

Foreign practices of preventing criminal offenses in the tourism sector are generalized, which combine legal, organizational and managerial, information and analytical and technological tools for detecting and neutralizing fraudulent schemes on the basis of digital security, monitoring the activities of intermediaries, insurance companies and tour operators, creating integrated risk systems and specialized preventive programs (Australia, Italy, Germany, USA, France, Japan), allowed us to formulate scientifically based proposals for adapting such mechanisms to the Ukrainian practice of forming a national tourism security system in terms of preventing tourist fraud in the post-war period.

The determinants were divided into military-political, financial-economic, organizational-legal, social, information-technological, which influence the spread of criminal offenses in the tourism sector (macro level), which made it possible to identify the causes and conditions for committing fraud (micro level) by tour operators, travel agents, as well as officials (personal level) and to emphasize the need to develop a strategy *«Safe Tourism of Ukraine»,* which will combine the tasks of economic post-war recovery with mechanisms of criminal-legal and criminological protection of the

tourism sector.

A criminological description of persons who commit criminal offenses in the tourism sector is provided by identifying social and demographic, criminal and legal, moral and psychological characteristics, a clear division of roles (status-role characteristics) into «organizers-leaders» - who form criminal groups, develop schemes, distribute responsibilities, and control the distribution of profits, «specialist executors» - who directly implement fraudulent transactions, and «intermediaries» - who provide technical and financial cover through reinsurance, risk transfer, and other intermediary fictitious transactions.

Prevention of criminal offenses in the tourism sector is defined as an activity aimed at ensuring the criminological security of the tourism sector, in which prevention is considered not as an end in itself to overcome crime, but as a tool for achieving a state of security in the tourist environment, reducing criminogenic risks, ensuring legality, law and order in the activities of tourism market entities by identifying criminal offenses, eliminating the causes and conditions of their occurrence, applying preventive measures at various criminological levels, taking into account the victimological component, restoring the rights of tourists and compensating for the damage caused.

Strategic directions of criminological security in the tourism sector have been developed with practical implementation in the *Strategy for the Development of Tourism, Resorts of Ukraine and the Prevention of Criminal Offenses in the Tourism Sector for the Period Until 2036*, which will contribute to increasing transparency, stability and trust in the tourism market, as well as ensuring effective protection of the rights and safety of consumers of tourism services by introducing mechanisms for licensing and registering tourism entities, assessing their financial stability and responsibility; creating guarantee and compensation funds; improving systems of state control, supervision, inspection and audit; maximizing the informatization and digitalization of the tourism industry using cyber technologies and artificial intelligence as tools for ensuring security, quality of service and preventing criminal offenses in the tourism sector.

A systemic and functional approach to the practical implementation of special criminological measures to prevent criminal offenses in the tourism sector is substantiated in the form of: a) regulatory activities - ensuring proper accounting, reporting, auditing and inspection checks of tourism market entities; b) security activities - monitoring, assessment and forecasting of criminogenic risks; c) law enforcement activities - carrying out preventive measures by authorized law enforcement and supervisory bodies based on information and analytical support regarding manifestations of fraud, corruption and shadow tourism services; d) public control - systematic activities of united independent travel agencies, associations and representatives of civil society, aimed at ensuring transparency, ethics and safety of tourism activities.

The need to create a National Center for Tourist Security with analytical, financial and intelligence functions has been scientifically proven: identifying and neutralizing tourist fraud schemes, tracking the movement of illegally obtained funds, including through international payment systems, blocking money laundering channels and financing corrupt practices, as well as ensuring effective mechanisms for compensating for losses caused to affected tourists and market entities, which will contribute to the formation of a single information and analytical space for tourist security, increasing the efficiency of the activities of entities preventing criminal offenses in the tourism sector. The feasibility of implementing a model of security activities guided by analytics («Intelligence Led Policing») as a strategic tool for specifically criminological prevention of criminal offenses in the tourism sector is also substantiated, which involves the formation of an integrated system of information and analytical support based on tourism economic and legal analysis, the use of criminal analysis methods in real conditions of criminological activities, as well as the identification, systematization and evaluation of risk indicators in order to predict and neutralize criminogenic threats, prevent illegal actions and increase the efficiency of management decisions in the field of tourism security.

Thus, it is proposed to consider the tourism sector as an independent object of criminological analysis, within which crime is of an inter sectoral, cross-border and cyber-mediated nature, and its elements determine the development of a system of

criminological response at criminological levels (prevention of criminal offenses) as a component of the implementation of the state policy of Ukraine in the field of tourism, which is based on criminal and legal signs of criminal offenses; criminological quantitative and qualitative indicators and characteristics of the causes, conditions, and the criminal; response measures at various criminological levels aimed at monitoring tour operator and intermediary services, controlling financial flows, as well as identifying and eliminating criminogenic and victimogenic factors.

Keywords: criminal offense, prevention, criminological characteristics, determinants, identity of the criminal, criminological security, tourism, tourism sector, tourism business, travel insurance, fraud, corruption, criminal liability, criminal legal measures, punishment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кузьменко А.С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-39-44.

2. Кузьменко А.С. Іноземний досвід запобігання шахрайству у туристичній сфері. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 29–34. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-3-11-5.

3. Кузьменко А.С. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С.543-549. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.74

4. Кузьменко А.С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. *Правові новели*. 2025. № 26. С.310-317. DOI https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.36

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кузьменко А.С. Кримінологічне забезпечення безпеки у туристичній сфері. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.). Кривий Ріг: КНІ ДонДУВС. 2023. С. 195–197.

6. Кузьменко А.С. Поняття та сутність кримінальних правопорушень у туристичній сфері України. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеук. наук.-прак. конф. (Кропивницький, 14 квіт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС. 2024. С. 433-436.

7. Кузьменко А.С. Іноземна практика кримінальної відповідальності за шахрайство у туристичній сфері. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ*: матер. міжнар.

наук.-практ. конф. (Кропивницький, 04 жовт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС. 2024. С. 179–182.

ЗМІСТ

ВСТУП 15
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ 27
1.1. Генезис нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України 27
1.2. Туристична сфера як об’єкт кримінально-правового та кримінологічного дослідження 54
1.3. Іноземний досвід кримінально-правових та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері 80
Висновки до розділу 1 99
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ 104
2.1. Стан і тенденції кримінальних правопорушень у туристичній сфері 1044
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері 1288
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері 1466
Висновки до розділу 2 167
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ 172
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері 172
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері 195
Висновки до розділу 3 217
ВИСНОВКИ 2222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 229
ДОДАТКИ 24949

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до положень Національної економічної стратегії України на період до 2030 року (2021 р.), Стратегії економічної безпеки України (2021 р.) та Стратегії розвитку туризму та курортів (2017 р.), серед ключових національних інтересів держави визначено забезпечення стійкості національної економіки, збереження й примноження культурного потенціалу, розвиток конкурентоспроможних секторів господарства, а також формування безпечного та сприятливого середовища життєдіяльності громадян.

Туристична сфера, як складова соціально-економічного комплексу України, має не лише достатній потенціал розвитку, але й значну чутливість до зовнішніх та внутрішніх загроз, що вимагає системного державного підходу до її відновлення, модернізації та кримінологічного захисту. Державна політика у сфері розвитку туризму має, відповідно, два взаємопов'язані стратегічні напрями – розвитку та безпеки. Перший орієнтований на підвищення якості та інноваційності туристичних послуг, другий – на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, створення умов для безпечного функціонування ринку, захисту прав споживачів і суб'єктів туристичної діяльності.

За даними правоохоронних та контролюючих інституцій, публікацій медіа встановлено, що протягом 2015–2021 рр. у середньому за рік було викрито близько 1-1,2 тис. кримінальних правопорушень у туристичній сфері, серед яких 93% складає шахрайство (ст. 190 Кримінального кодексу (далі – КК) України). Частка таких кримінальних правопорушень у сфері економіки склала у 2015 р. близько 0,2%, 2016 р. – 0,3%, 2017 р. – 0,3%, 2019 р. – 0,2%, 2021 р. – 0,6%. За останні роки, загальна кількість шахрайств серед усіх посягань проти власності збільшилася, зокрема у 2022 р. на 28,4%, а у 2024 р. – вже 48,7%, а новими формами заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою став військово-патріотичний,

волонтерський та меморіальний туризм. Криміногенну ситуацію у туристичній сфері ускладнюють також тінізація економічних процесів, корупційні ризики, відсутність ефективного контролю за діяльністю туристичних операторів, дефіцит безпечної інфраструктури та цифрової захищеності туристичних платформ, що посилює латентність кримінальних протиправних посягань.

Варто наголосити, що повномасштабна збройна агресія на початку 2022 року, спричинила глибоку дестабілізацію туристичної сфери, що проявилась у фізичному знищенні або пошкодженні туристичних об'єктів, тимчасовій окупації регіонів з високим туристичним потенціалом, зниженні мобільності населення та зростанні криміногенних ризиків. Таким чином, економічний і культурний розвиток України вимагає переходу від ситуативних заходів реагування до системної моделі запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що ґрунтується на принципах цифрової прозорості, міжвідомчої координації, кримінологічного аналізу та суспільного партнерства. Розбудова безпечного, прозорого й конкурентного туристичного ринку стане не лише індикатором ефективності післявоєнного відновлення, а й інструментом формування міжнародної довіри до України як до безпечної, відкритої та відповідальної держави в європейському просторі.

Теоретичні пошуки у галузі кримінології зумовлюють звернення до наукових доробків А.А. Бабенка, В.С. Батиргареєвої, В.В. Василевича, В.В. Голіни, Б.М. Головкіна, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, О.О. Житного, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, М.Г. Колодяжного, В.Я. Конопельського, О.Г. Кулика, О.М. Литвинова, С.А. Мозоля, Є.С. Назимка, Ю.В. Орлова, Т.І. Пономарьової, Д.М. Тичини, В.В. Шаблистого, В.І. Шакуна та ін.

Водночас, аналіз наукової літератури дозволив прийти до висновку, що раніше проведені дослідження були присвячені запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері туристичного бізнесу і не враховували умови збройного конфлікту, воєнного стану (А.В. Андрушко, І.А. Нестерова), кримінально-правовій характеристиці окремих видів кримінальних правопорушень у туристичній сфері (О.А. Клименко), криміналістичним

засадам формування методики розслідування кримінальних правопорушень у туристичній сфері (Т.О. Калюга).

Одержані зазначеними авторами висновки мають суттєве теоретичне й практичне значення для наукового забезпечення проблеми протидії злочинності, формують фундаментальну базу подальших кримінологічних досліджень. Водночас у сучасних умовах збройної агресії проти України, воєнного стану та глибоких соціально-економічних трансформацій особливої актуальності набуває забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери як одного з ключових чинників післявоєнного відновлення держави, її міжнародного іміджу та інвестиційної привабливості.

Туризм, який традиційно виступає потужним інструментом економічного зростання й гуманітарної дипломатії, у воєнний період перетворився також на сферу потенційних кримінальних ризиків – від шахрайства у сфері бронювання та нелегальної діяльності агентств до транскордонних злочинів, торгівлі людьми, кіберзлочинності й корупційних зловживань у сфері відновлення туристичної інфраструктури. У таких умовах мінімізація злочинності у туристичній сфері вимагає нового рівня наукового осмислення, що передбачає застосування комплексного інструментарію кримінологічного впливу. Тому, забезпечення безпеки туризму у повоєнний період стає не лише складовою економічної стратегії, а й елементом національної безпеки, що визначає ефективність відбудови, соціальну стабільність і довіру громадян до державних інститутів. Вказані чинники зумовлюють рівень актуальності та своєчасність наукового дослідження, спрямованого на розроблення системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері в умовах воєнного стану та післявоєнного розвитку України.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019),Стратегії розвитку

туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) та 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол від 28 грудня 2023 року № 8).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері за допомоги кримінологічного інструментарію.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

– з'ясувати генезис нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України;

– надати характеристику туристичній сфері як об'єкту кримінально-правового та кримінологічного дослідження;

– узагальнити іноземний досвід кримінально-правових та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері;

– охарактеризувати стан та тенденції кримінальних правопорушень у туристичній сфері України;

– систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері;

– виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері;

– запропонувати загальносоціальні заходи запобігання кримінальним

правопорушенням у туристичній сфері;

– розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що забезпечують безпеку туристичної сфери.

Предмет дослідження – кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань й обґрунтування результатів дослідження в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для дослідження туристичної сфери в умовах збройного конфлікту, кореляції з економічною безпекою, розгляду проблем формування та реалізації кримінологічної безпеки у цій сфері в умовах повоєнного відновлення країни (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час розкриття генези нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України (підрозділ 1.1); *формально-логічний (догматичний)* – під час характеристики туристичної сфери як об'єкту кримінальних протиправних посягань, надання кримінологічної характеристики пов'язаних з нею кримінальних правопорушень (підрозділ 1.2, розділ 2), а на цій основі – формування та реалізація заходів запобігання на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 3.1, 3.2); *компаративістський* –для виявлення особливостей кримінально-правової охорони відносин та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України та інших країнах, а також оцінки можливостей імплементації позитивного іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділ 1.3, розділ 3); *системно-структурний* – для вирішення проблемних питань забезпечення кримінологічної безпеки у туристичній сфері України (розділи 2–3); *моделювання* – у межах формування та реалізації безпеки туристичної сфери України за допомогою кримінологічного інструментарію на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях

(підрозділи 3.1–3.2); *контент-аналізу* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (розділи 2–3, додатки); *статистичний*– для аналізу офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 115 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190, 200, 209, 212, 358, 366, 368 КК України; опитувань 154 працівників Національної поліції України, 38 представників Державного агентства розвитку туризму України (далі – ДАРТ), 98 громадян; аналітичні звіти та узагальнення Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки туристичної сфери з визначенням шляхів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– запропоновано розглядати туристичну сферу як самостійний об’єкт кримінологічного аналізу, у межах якого злочинність носить міжгалузевий, транскордонний і кіберопосередкований характери, а її елементи зумовлюють розроблення системи кримінологічного реагування за кримінологічними рівнями (запобігання кримінальним правопорушенням) як складової реалізації державної політики України в галузі туризму, яка ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників;

– на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено класифікаційні ряди шахрайства у туристичній сфері на основі технології обману, що залежить від обраних схем з організації «туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння: 1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу; 2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі; 3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг;

– узагальнені іноземні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, які поєднують правові, організаційно-управлінські, інформаційно-аналітичні й технологічні інструменти виявлення та нейтралізації шахрайських схем на засадах цифрової безпеки, контролю за діяльністю посередників, страхових компаній і туроператорів, створення інтегрованих систем ризиків і спеціалізованих профілактичних програм (Австралія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія), дозволили сформулювати науково обґрунтовані пропозиції адаптації таких механізмів до української практики формування національної системи безпеки туризму в частині запобігання туристичним шахрайствам у післявоєнний період;

– визначено стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері туризму з практичною реалізацією в *Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року*, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг із запровадження механізмів ліцензування та реєстрації суб'єктів туристичної діяльності, оцінювання їх фінансової стійкості та відповідальності; створення гарантійних і компенсаційних фондів; удосконалення систем державного контролю, нагляду, інспектування та аудиту; максимізація інформатизації та цифровізації туристичної галузі із

використанням кібертехнологій, штучного інтелекту як інструментів забезпечення безпеки, якості обслуговування й запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму;

– системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у вигляді: а) регуляторної діяльності – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку; б) безпекової діяльності – моніторинг, оцінка та прогнозування криміногенних ризиків; в) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг; г) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямована на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності;

удосконалено:

– періодизацію нормативно-правового забезпечення туристичної сфери й формування кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг: звичаєвий – з найдавніших часів до 1841 р.; початковий – з 1841 р. до 1991 рр.; незалежний – з 1991 р. і дотепер, з розподілом на підетапи: ринковий (1990-ті – початок 2000-х); регуляторний (сер. 2000-х – 2022 р.); воєнний (з 2022 р.);

– наукове розуміння «туристичної сфери» як системи, що охоплює процес організації, реалізації й споживання послуг, спрямованих на задоволення потреб особи під час подорожі й взаємопов'язана поняттями «туризму», «туриста», «туристичного продукту», «туристичної послуги», «кримінальні правопорушення у туристичній сфері», що дозволило сформулювати поняття «шахрайства у сфері надання туристичних послуг» – заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою,

що вчиняється в процесі надання туристичних послуг, спрямованих на задоволення потреб туриста;

– кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у туристичній сфері з виокремленням стану та тенденцій шахрайств, причин та умов, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та транснаціональних організованих груп й зв'язки таких елементів з системою кримінологічного реагування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України;

– розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні, інформаційно-технологічні, які впливають на поширення кримінальних правопорушень у туристичній сфері (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення шахрайств (мікрорівень) туристичними операторами, туристичними агентами, а також службовими особами (особистісний рівень) й наголосити на необхідності розроблення стратегії «*Безпечний туризм України*», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери;

– кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, шляхом виокремлення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак та чіткого розподілу ролей (статусно-рольові ознаки) на «організаторів-керівників» – формують злочинні групи, розробляють схеми, розподіляють обов'язки й контролюють розподіл прибутків, «виконавців-спеціалістів» – безпосередньо реалізують шахрайські операції та «посередників» – забезпечують технічне й фінансове прикриття через перестрахування, передачу ризиків та інші посередницькі фіктивні операції;

дістали подальшого розвитку:

– систематизацію кримінальних правопорушень у туристичній сфері: а) в широкому розумінні як злочинність у сфері туризму: шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України), корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або

зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України); б) у вузькому розумінні як злочинність у сфері туристичного бізнесу: шахрайство (ст. 190 КК України) як основний вид кримінальних правопорушень пов'язаний зі зловживанням службовим становищем, легалізацією доходів, ухилення від сплати податків);

– наукове обґрунтування доцільності запровадження іноземних практик у контексті післявоєнного відновлення, розвитку внутрішнього туризму та підвищення інвестиційної привабливості України, зокрема у кримінальне законодавство елементів охорони туристичної сфери в частині кримінальної відповідальності за «незаконну туристичну діяльність» та «умисне невиконання зобов'язань перед туристами», а предмети шахрайств доповнити послугами та угодами (Франція), особистими даними (Німеччина), незаконним прибутком (Італія), пільгами (Естонія), а також реалізація кримінологічних заходів запобігання на засадах «колективної безпеки» шляхом об'єднання зусиль всіх туристичних компаній через Туристичну асоціацію України й запровадження у туристичній сфері фінансового моніторингу й звітності, ідентифікацію клієнтів, електронну верифікацію туроператорів, кіберзахист туристичних онлайн-платформ;

– систематизація учасників туристичної сфери: (1) надавачі туристичних послуг: туристичні оператори, туристичні агенти, суб'єкти господарювання, туристичні супровідники; (2) туристи: внутрішні, зовнішні; (3) регулятор – ДАРТ; (4) правоохоронні та контрольно-наглядові органи;

– наукове розуміння запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму як діяльності спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери, за якої запобігання розглядається не як самоціль подолання злочинності, а як інструмент досягнення стану безпеки туристичного середовища, зниження криміногенних ризиків, забезпечення законності та

правопорядку у діяльності суб'єктів туристичного ринку шляхом виявлення кримінальних правопорушень, усунення причин і умов їх виникнення, застосування запобіжних заходів на різних кримінологічних рівнях з урахуванням віктимологічної складової, відновлення прав туристів та відшкодування завданої шкоди;

– обґрунтування необхідності створення Національного центру туристичної безпеки із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характеру: виявлення й нейтралізації схем туристичного шахрайства, відстеження руху незаконно отриманих коштів, у тому числі через міжнародні платіжні системи, блокування каналів відмивання доходів і фінансування корупційних практик, а також забезпечення ефективних механізмів відшкодування завданих збитків постраждалим туристам і суб'єктам ринку, що сприятиме формуванню єдиного інформаційно-аналітичного простору туристичної безпеки, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері;

– науково обґрунтовано доцільність упровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою («Intelligence Led Policing»), як стратегічного інструменту спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що передбачає формування інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі туристичного економіко-правового аналізу, використання методів кримінального аналізу в реальних умовах здійснення кримінологічної діяльності, а також визначення, систематизацію та оцінювання індикаторів ризиків з метою прогнозування й нейтралізації криміногенних загроз, запобігання протиправним діям та підвищення ефективності управлінських рішень у сфері туристичної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у:

– *практичній діяльності* Національної поліції – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних

рекомендацій з питань організації запобігання шахрайствам у туристичній сфері;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розв'язання проблемних питань та проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на розвиток кримінального права та кримінології (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.);

– *освітній процес* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 20 жовтня 2025 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних науково-практичних заходах, зокрема: «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 26 травня 2023 р.); «Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції» (м. Кропивницький, 14 квітня 2024 р.); «Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ» (м. Кропивницький, 4 жовтня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 19 сторінках) та чотирьох додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 260 сторінок, із них основний текст дисертації – 214 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

1.1. Генезис нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України

Безпосереднє здійснення туристичної діяльності в Україні відбувається в межах середовища державного регулювання туризму, яке визначає не лише організаційно-економічні, а й кримінологічні параметри його функціонування. Як зазначається у фаховій літературі, це середовище включає систему взаємопов'язаних елементів, серед яких: нормативно-правові акти, механізми просування туристичного продукту на внутрішньому та світовому ринках, захист прав і безпеки туристів, ліцензування, стандартизацію й сертифікацію діяльності суб'єктів туристичної індустрії, регулювання порядку в'їзду та виїзду громадян, податкові й митні пільги, бюджетну підтримку, сприяння інвестиціям, розвиток наукових досліджень і кадрове забезпечення [163, с. 36–37]. У сукупності ці складові формують правове та інституційне середовище, в межах якого має реалізовуватися державна політика у сфері безпеки туризму, включаючи запобігання кримінальним правопорушенням майнового характеру, передусім шахрайствам.

Україна має значний туристичний потенціал, зумовлений природно-рекреаційними, історико-культурними, економічними та транзитними чинниками. Проте, як справедливо зазначають дослідники, реальний рівень використання цього потенціалу є вкрай недостатнім, а сам ринок туристичних послуг характеризується диспропорціями, низькою довірою споживачів і високими криміногенними ризиками [37, с. 12].

На думку Д. О. Гетманцева, нинішня модель функціонування туристичного ринку створює сприятливі умови для зловживань із боку

суб’єктів туристичної діяльності. Він слушно наголошує, що держава фактично не гарантує надійності та добросовісності туроператорів – ані шляхом контролю, ані через спеціальний нагляд чи нормативне регулювання. Як наслідок, туристичні компанії, акумулюючи десятки мільйонів гривень коштів громадян, мають змогу вільно розпоряджатися ними без належного правового контролю, що створює високий ризик шахрайських дій, привласнень і фіктивних операцій [20].

У розвиток цієї думки У. В. Іванюк підкреслює, що сучасна діяльність туристичних підприємств в Україні відбувається в умовах економічної нестабільності, нерівномірного розвитку виїзного й в’їзного туризму, низької платоспроможності населення, недосконалості нормативного регулювання та відсутності системної державної підтримки. Серед характерних проблем дослідниця називає: нерегламентоване використання туристичних ресурсів, часту реструктуризацію організаційних структур управління, високий податковий тиск, недостатній контроль у сфері господарювання та відсутність узгодженої міжвідомчої політики щодо розвитку туризму [46]. Такі чинники, у своїй сукупності, створюють ґрунт для криміногенних процесів, серед яких провідне місце займає шахрайство як універсальний інструмент незаконного збагачення у відносинах між туроператорами, агентами, контрагентами та споживачами туристичних послуг.

Як слушно зазначає А. В. Андрушко, сучасна злочинність у сфері туристичного бізнесу має компактну, але високо концентровану структуру, у якій переважають злочини майнового та службового характеру. За його даними (станом на 2016 р.), питома вага окремих категорій кримінальних правопорушень виглядає таким чином:

- шахрайство (ст. 190 КК України) – 92,34%;
- підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України) – 3,51%;
- привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) – 1,43%;

- одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) – 0,48%;
- службове підроблення (ст. 366 КК України) – 0,96%;
- торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України) – 0,96%;
- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України) – 0,16% [1, с. 36–37].

Отже, майже 93% усіх кримінальних правопорушень у сфері туристичного бізнесу становлять шахрайства, що підтверджує їх домінуючу кримінологічну роль у структурі злочинності, пов'язаної з туризмом. Така тенденція зумовлена високим рівнем довіри споживачів, відсутністю дієвого контролю за рухом фінансових потоків, низькою правовою культурою суб'єктів ринку та непрозорістю договірних відносин.

Водночас важливо зазначити, що реальні масштаби шахрайств у сфері туризму є набагато більшими, ніж це відображено в офіційній статистиці. Більшість потерпілих громадян не звертаються до правоохоронних органів через зневіру у відшкодування збитків, тривалість кримінального провадження або плутанину між цивільно-правовими та кримінальними правовідносинами. У результаті значна частина шахрайських дій залишається латентною (за нашими даними близько 60-70%), що спотворює уявлення про реальний рівень криміналізації туристичної сфери.

Дослідження історико-правових засад запобігання кримінальним правопорушенням є необхідним елементом для формування сучасної кримінологічної доктрини безпеки туристичного ринку. Такий аналіз дає змогу не лише простежити еволюцію законодавчого регулювання, а й виявити глибинні соціально-економічні, правові та морально-психологічні чинники, що сприяли появі цього виду кримінальних правопорушень та визначали реакцію держави на них у різні історичні періоди.

Передусім слід зазначити, що кримінальні правопорушення у сфері надання туристичних послуг є порівняно новим феноменом злочинності,

оскільки сама туристична діяльність як системний вид підприємництва сформувалася лише у середині XIX ст., коли розпочалося правове оформлення комерційного туризму, стандартизація послуг і виникнення перших туроператорських структур. В Україні ж правові відносини у сфері туризму до початку XX ст. розвивалися спорадично, під впливом європейських зразків і норм, що діяли у правопорядках Австро-Угорщини та Російської імперії. У цей період правопорушення у сфері подорожей не виокремлювалися як окрема кримінологічна категорія, а прояви шахрайств зводилися до загальних кримінальних правопорушень проти власності, обману споживачів або недобросовісного посередництва.

Як підкреслює О. С. Стеблинська, формування кримінологічного підходу до запобігання шахрайству у туристичній сфері тривалий час стримувалося відсутністю самостійності кримінології як науки. Упродовж більшої частини XX ст. її розглядали як складову кримінального права, що звужувало аналітичний інструментарій і не дозволяло виокремити специфічні закономірності злочинності у сфері туристичних відносин [148, с. 12]. З таким твердженням важко погодитися, однак, на сьогодні в Україні дійсно бракує комплексного кримінологічного дослідження кримінальних правопорушень у сфері туризму, а також відсутні державні чи галузеві програми (стратегії) профілактики таких діянь, що зумовлює фрагментарність наукового осмислення проблеми.

З огляду на це, вивчення генезису запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері має не лише історико-правове, а й концептуальне значення для сучасної кримінологічної політики [14]. Використання історико-правового методу передбачає комплексне дослідження як кримінальних правопорушень, так і самого туризму як соціально-економічного явища, включно з аналізом попередніх форм економічних відносин – торгівлі, підприємництва, готельної справи, транспортних послуг тощо. Саме ці сфери створили первинні ризики для виникнення типових схем обману споживачів, підроблення документів, незаконного заволодіння коштами

та інших кримінально караних проявів, що згодом були адаптовані до туристичних послуг у сучасному розумінні.

Важливим аспектом є й те, що туризм історично формувався на перетині внутрішньодержавних і міжнародних відносин, що визначило високий ступінь транснаціональності злочинних діянь у цій сфері. Відтак, дослідження генезису запобігання кримінальним правопорушенням у туризмі має охоплювати не лише еволюцію національного законодавства, а й вплив міжнародних стандартів, зокрема норм Європейського Союзу (далі – ЄС), Всесвітньої туристичної організації та практики Ради Європи щодо протидії кримінальним правопорушенням, зокрема шахрайству, зловживанню довірою, легалізації доходів і недобросовісній комерційній діяльності.

Наголосимо, що генезис запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг безпосередньо пов’язаний з історією становлення самого туризму як соціально-економічного та правового явища. Будь-яка форма кримінальної поведінки в цій галузі, включно із шахрайством, зловживанням довірою чи незаконним заволодінням майном, може бути адекватно зрозуміла лише у зв’язку з історичною трансформацією понять «мандрівник» і «турист», що визначали структуру суспільних відносин, рівень правосвідомості та межі державного контролю.

Поняття «мандрівник» у своєму давньому значенні означало «того, хто подорожує», тобто будь-яку особу, яка пересувається між двома або більше географічними пунктами [48, с. 41]. Такий рух мав переважно утилітарний або професійний характер – паломництво, торгівля, ремісництво, виконання службових обов’язків чи пошук заробітку. Відповідно, соціальні ризики правопорушень на цьому етапі мали форму економічних зловживань, розбоїв, обману або корупційних поборів на шляхах сполучення [8, с. 6], а не спеціально спрямованих кримінальних правопорушень проти споживачів послуг. За цих умов мета діяльності мандрівника була відмінною від мети туризму – вона полягала не у відпочинку чи саморозвитку, а в досягненні практичного економічного результату.

Поступово, зі зростанням мобільності населення, розвитком транспорту, торгівлі та культури дозвілля, виникає нова соціальна категорія – «турист» як особливий, масовий вид мандрівника. Турист – це особа, яка тимчасово залишає місце свого постійного проживання, переміщується в межах країни або за кордон з нематеріальною метою – відпочинку, пізнання, оздоровлення чи самоосвіти, без виконання оплачуваної праці у місці перебування. Саме поява такого типу подорожей у середині XIX ст. створила нову площину правовідносин, де вперше виник ризик недобросовісного посередництва, фінансових махінацій, обману споживачів послуг, підроблення документів і шахрайства, що в сучасному розумінні становлять кримінологічний феномен злочинності у сфері туризму [161, с. 157].

З історичного погляду, термін «турист» закріпився у європейській лексиці близько 1800 р., коли вийшла книга «Анекдоти англійської мови», де мандрівник уперше був названий туристом. Згодом, у 1838 р., Анрі-Марі Бейль у своїх «Спогадах туриста» остаточно закріпив цей термін у культурному й соціальному обігу, що дає підстави вважати його одним із популяризаторів поняття «турист» [169, с. 16]. В етимологічному сенсі слово «туризм» походить від латинського «tornus»– «рух по колу», «обертання», а французьке tour означає «подорож із поверненням» [169, с. 7]. У Тлумачному словнику української мови термін «турист» (touriste) визначено як особу, котра здійснює подорож з метою відпочинку, пізнання світу та самоосвіти [114, с. 329].

З кримінологічної точки зору, саме становлення соціального типу «туриста» стало передумовою появи специфічних ризиків віктимізації, що потребували юридичної реакції держави. Турист як тимчасовий споживач послуг і носій обмежених знань про місцеві умови є потенційно уразливим перед шахрайством, обманом, зловживанням довірою, а також службовим зловживаннями з боку суб’єктів ринку. Такий фактор у подальшому визначив напрями розвитку законодавчих механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, зокрема норм про відповідальність за обман споживача, фальсифікацію туристичних документів, несанкціоновану

діяльність туроператорів, порушення правил безпеки, легалізацію доходів через туристичний бізнес тощо.

Отже, еволюція поняття «турист» від мандрівника до споживача послуг відобразила ширшу соціальну трансформацію – від індивідуального пересування до організованого ринку подорожей. Водночас вона стала підґрунтям для формування первинних кримінологічних уявлень про ризики туристичної діяльності, що надалі вплинули на становлення національних систем контролю, ліцензування та кримінально-правового захисту споживачів туристичних послуг.

Слушно підкреслюють В. К. Федорченко та Т. А. Дьорова низку положень, що мають принципове значення для розуміння історії туризму й, відповідно, для реконструкції генезису запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. По-перше, історія туризму в Україні, на відміну від економічного чи культурологічного аспектів цього явища, залишається недостатньо дослідженою. По-друге, передумови виникнення туризму сформувалися ще в античні часи, коли подорожі здійснювалися з метою відкриття нових земель, торгівлі, завоювань, пізнання світу або виконання релігійних місій, однак такі подорожі не можна вважати туризмом у сучасному розумінні. По-третє, туризм як соціально-економічний інститут із розвиненою інфраструктурою, матеріально-технічною базою, методами управління і спеціалізованими органами регулювання почав формуватися лише у XIX ст. [48, с. 3–7].

Дійсно, коріння туризму сягає глибокої давнини, коли мобільність і комунікації між народами зумовлювали не лише обмін товарами, а й культурними практиками. Винахід грошей фінікійцями, розвиток торгівлі у IV тисячолітті до н.е., а також релігійні подорожі (паломництва, місіонерство, проповіді) створили підґрунтя для перших форм «мандрівництва», у межах яких почали проявлятися елементи ризику, довіри, фінансового обміну та відповідальності – ті самі чинники, що в подальшому визначатимуть і криміногенні ризики у сфері туризму. Не випадково саме з подорожами та

пригодами пов’язано значну кількість відомих історичних подій: «похід аргонавтів», «пригоди Одіссея», експедиції Олександра Македонського, хрестові походи, плавання Америго Віспуччі та ін. [117, с. 37].

Якщо узагальнити розвиток туризму від стародавніх часів до кінця XIX ст., коли надання туристичних послуг набуло нормативного оформлення та правової стабільності, можна виокремити декілька ключових етапів: зародкові форми подорожей у Європі й на Близькому Сході; античний період, коли з’являються перші описи маршрутів і подорожей; середньовіччя, що породжує поняття безпечного пересування та відповідальності господарів постоялих дворів; новий час, коли з’являються путівники й туристичні агентства; XIX ст., коли Томас Кук організував першу колективну подорож (1841 р.), а у 1898 р. було засновано першу міжнародну туристичну організацію – Міжнародну лігу туристичних організацій [151, с. 13; 90, с. 28].

Загалом, як зазначають вчені, історія світового туризму може бути поділена на п’ять епох, що водночас відображають етапи становлення злочинних ризиків у цій сфері:

1. доіндустріальну (домінування індивідуальних подорожей, переважно без економічного інтересу, із низьким рівнем криміналізації);

2. еру залізниць (поява колективних поїздок і перших комерційних зловживань, шахрайств із квитками, багажем, посередництвом);

3. еру автомобільного туризму (розширення географії подорожей, збільшення кількості злочинів проти власності, зокрема розбоїв, обману туристів);

4. еру авіаперевезень (транснаціоналізація туристичного ринку, підвищення ризиків організованих форм злочинності, шахрайства з бронюваннями, підроблення документів);

5. еру морських круїзів (зміщення фокусу на безпеку, страхові та фінансові шахрайства) [95, с. 38–39].

Паралельно з розвитком подорожей відбувалася еволюція підприємств гостинності, що також мала значення для формування нормативних засад

запобігання правопорушенням. Її можна поділити на чотири історичні періоди: давній (гостинність як суспільний звичай, а не бізнес), середньовічний (становлення постоялих дворів і гільдій перевізників), новий час (поява трактирів і готелів як комерційних об’єктів) та сучасний (індустріалізація гостинності, корпоративна відповідальність, страхові й договірні гарантії) [48, с. 19]. Саме на межі цих етапів виникає необхідність правового регулювання відносин між мандрівником і постачальником послуг, що стало першою формою юридичного захисту від шахрайства та зловживань [90].

Вітчизняні дослідники виділяють власну періодизацію розвитку туризму на українських землях. Так, історію становлення туризму доцільно розглядати крізь призму п’яти основних етапів, що водночас відображають еволюцію правового регулювання і механізмів запобігання злочинам у цій сфері:

1. просвітницький (до 1890 р.) – поява перших подорожей культурно-освітнього характеру, формування морально-етичних уявлень про добросовісність і довіру;

2. підприємницький (друга половина XIX – початок XX ст.) – інституціоналізація туризму, поява приватних агентств, посередницьких схем і перших випадків шахрайства, що стимулювали розробку правил і санкцій;

3. організаційно-централізований (1920–1960-ті рр.) – створення радянської системи масового туризму, державний контроль і колективна відповідальність, низька латентність, але високий рівень бюрократичних зловживань;

4. адміністративний (1960–1990-ті рр.) – розвиток внутрішнього туризму, запровадження нормативних вимог до безпеки, охорони пам’яток, транспортного обслуговування;

5. перехідний (1990-ті рр.) – лібералізація ринку, поява приватних суб’єктів, розширення спектра економічних злочинів і шахрайств у сфері подорожей [48, с. 106–109].

Найбільш послідовною вважаємо позицію Л. М. Устименко та І. Ю. Афанасьєва, які узагальнили історію розвитку туризму у чотири ключові етапи, що мають безпосереднє кримінологічне значення:

1. з найдавніших часів до 1841 р. – початковий етап (домінування мандрівництва без економічного інтересу, низька ймовірність злочинів проти туристів);

2. з 1841 до 1914 р. – становлення організованого туризму (поява туристичних агентств, перших схем обману й фіктивних посередників);

3. з 1914 до 1945 р. – формування індустрії туризму (розширення міжнародних контактів, фінансових і документальних зловживань);

4. з 1945 р. до сьогодення – етап масового туризму та глобалізації (зростання кількості транскордонних шахрайств, легалізаційних схем, кібершахрайств, пов'язаних із бронюванням і платежами) [169, с. 12].

У цьому контексті О. А. Клименко слушно пропонує класифікацію історичних етапів розвитку кримінальної відповідальності за шахрайство у сфері надання туристичних послуг, яка враховує як національний, так і світовий досвід. Дослідниця виділяє три ключові етапи: початковий (від найдавніших часів до 1841 р.); етап становлення та формування (з 1841 р. до середини XX ст.); сучасний (від середини XX ст. і до сьогодення) [57]. З іншого боку, за твердженням А. В. Савченка та Ю. Л. Шуляк, розвиток кримінальної відповідальності за шахрайство в Україні фактично охопив чотири основні періоди (період формування кримінальної відповідальності за шахрайство та ототожнення його з «воровством», «татьбою» й «крадіжкою» – IX – перша половина XVI ст.; період нормативного закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності за шахрайство – друга половина XVI ст. – 1922 р.; радянський період ідеологізації кримінальної відповідальності за шахрайство – 1922 – 2001 рр.; сучасний період кримінальної відповідальності за шахрайство – 2001 р. і дотепер), тоді як періодизацію такого розвитку за кордоном взагалі важко представити в межах конкретних етапів, оскільки «для кожної окремої

іноземної держави характерний індивідуальний розвиток такої відповідальності» [143, с. 41–42].

Відтак, сучасна кримінально-правова література підтверджує, що генезис кримінальної відповідальності за шахрайство в Україні та світі є складним і багатофакторним процесом, який відбувався у взаємозв'язку з історією розвитку держави, права та економічних формацій. Як стверджує О. В. Кришевич, по-перше, цей процес визначався загальними закономірностями правового розвитку, зокрема етапами становлення приватної власності, торгівлі та грошового обігу. По-друге, на нього впливали національні традиції, звичаї, релігійні норми, соціально-економічний стан і державна політика. По-третє, саме поняття «шахрайство» у сучасному розумінні не завжди існувало у кримінальному законодавстві, адже в різні історичні періоди його замінювали лексичні та правові конструкції «обман», «підступність», «зловживання довірою» або «протиправне привласнення». По-четверте, криміналізація шахрайства мала хвилеподібний характер: у різні епохи вона посилювалася чи послаблювалася – від смертної кари за обман у середньовіччі до повної декриміналізації певних форм цивільного обману в періоди ліберальних реформ [80].

Безперечно, наведені закономірності є релевантними і для кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання туристичних послуг, оскільки ця галузь, як жодна інша, поєднує у собі економічні, інформаційні, договірні та міждержавні відносини, у яких високий рівень довіри між суб'єктами стає одночасно основою цивілізованої співпраці і фактором криміногенного ризику. Саме тому генезис запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері повинен розглядатися як частина загальної еволюції кримінально-правової охорони власності та господарських відносин, але із врахуванням специфіки туристичних процесів – їхньої динаміки, транснаціональності та цифрової інтегрованості.

Варто відзначити, що перевагою таких кримінально-правових періодизацій є міждисциплінарна узгодженість – вона не суперечить

теоретичним підходам до розвитку кримінально-правової характеристики шахрайства, еволюції запобіжних заходів і правового регулювання у сфері торгівлі, підприємництва та туризму. Крім того, вона корелює з основними періодами формування кримінального законодавства у Європі та в Україні, а також із моментами ухвалення ключових міжнародних актів, що визначили засади етичної поведінки, відповідальності й захисту прав туристів. Початковий етап (до 1841 р.) характеризується зародженням соціальних і правових передумов для виникнення туризму, коли подорожі переважно мали торговельний, паломницький або пізнавальний характер, а злочинність у цій сфері зводилася до загальних посягань на власність, обману чи зловживання довірою. У цей період формуються базові поняття майнових злочинів, зокрема шахрайства, як способу протиправного заволодіння чужим майном або правом на нього шляхом обману. У різних правових системах античності та середньовіччя (римське право, канонічне право, «Руська правда») закріплюються норми про відповідальність за обман, крадіжку, підробку й недобросовісне посередництво – ті правові категорії, що згодом ляжуть в основу кримінально-правового захисту туриста як споживача послуг.

З позицій кримінології, наведена періодизація не лише відображає еволюцію туризму, а й демонструє історичну динаміку криміногенних ризиків: від поодиноких актів обману до складних організованих схем з використанням інформаційних технологій, фінансових інструментів і міждержавних каналів. Саме в цьому контексті генезис туризму набуває значення передумови для формування законодавчої політики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що й становить основу подальшого аналізу.

У той же час, як свідчить проведене узагальнення, існують суттєві розбіжності між етапами розвитку туризму (а отже, і сфери надання туристичних послуг) та етапами становлення кримінальної відповідальності за шахрайство як в Україні, так і у світовому контексті. Така невідповідність обумовлена різною логікою еволюції двох систем: економіко-соціальної

(розвиток туризму як галузі) та правової (формування інституту кримінальної відповідальності). На наш погляд, з урахуванням різних наукових періодизацій розвитку як туризму, так і кримінального законодавства, доцільно виділити такі основні етапи формування кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг, які, хоча й не збігаються з хронологічними межами еволюції туризму, однак відображають логіку становлення правових і соціальних механізмів запобігання:

І) *звичаєвий – з найдавніших часів до 1841 р.*– період до виникнення офіційних правовідносин у сфері туризму, тобто до появи туристичних фірм чи агентств. У цей час подорожі мали індивідуальний, торговельний або релігійно-паломницький характер, а криміналізація обману охоплювала переважно загальні посягання на власність та довіру. Відповідні норми раннього права (римського, канонічного, звичаєвого) формували підвалини концепції «обману як протиправного способу збагачення», що пізніше еволюціонувала у сучасне поняття шахрайства. Уже тоді простежується зародження морально-етичних норм гостинності, які виступали первісною формою саморегуляції і, водночас, засобом первинної кримінологічної превенції.

Історичний досвід свідчить, що обман і шахрайські дії у сфері подорожей і гостинності виникли задовго до появи організованого туризму. Вони були тісно пов’язані з розвитком торгівлі, транспорту, мореплавства та паломництва, тобто з тими соціально-економічними процесами, які згодом створили підґрунтя для формування туристичних відносин. У різні історичні епохи такі правопорушення мали як побутовий, так і організований характер, а об’єктом шахрайства могли стати як окремі мандрівники, так і цілі експедиції – морські, сухопутні, військові, торговельні чи наукові.

Типовими проявами шахрайства в давнину було надання неякісних або небезпечних засобів пересування, зокрема нашвидку побудованих суден, хворих верблюдів чи виснажених коней; змова між перевізниками, торговцями та провідниками, які вводили подорожніх в оману щодо маршруту, стану доріг або вартості послуг; фальсифікація карт місцевості, документів і товарів,

підроблення провіанту або приховування дефектів продукції. Подібні діяння становили не лише загрозу власності, а й ризик для життя та безпеки подорожніх, що надає їм рис кримінальних правопорушень проти особи, здоров'я та громадської безпеки. У ширшому сенсі шахрайство охоплювало навіть елементарні побутові ситуації, пов'язані з харчуванням, нічлігом чи відпочинком. Мандрівники, які подорожували світом з різних причин – для відвідування святих місць, пошуку роботи, відкриття нових територій або участі в Олімпійських іграх – були змушені користуватися послугами приватних закладів гостинності. Історично такими закладами виступали таверни, заїжджі двори, караван-сараї, корчми, поштові станції, гостинні будинки та каретні готелі, які виконували функції сучасних готелів і пунктів обслуговування подорожніх [47, с. 19–22].

Однак частина цих закладів мала сумнівну репутацію, що зумовлювало появу типових криміногенних ситуацій: подорожніх ошукували на ціні їжі та алкогольних напоїв [36, с. 28], обраховували під час оплати, підмінювали товари, а їхніх коней залишали голодними. Нерідко мандрівників безпідставно звинувачували у фальшуванні монет або підробці документів, що свідчить про ранні форми зловживань довірою, підступності та обману – предтеч сучасного шахрайства.

У стародавні часи сфера подорожей та гостинності містила ознаки підвищеної криміногенної вразливості, що пояснюється поєднанням таких чинників, як високий рівень мобільності населення, міжрегіональний обмін, обіг грошей і товарів, слабкий контроль з боку держави та відсутність усталених стандартів якості послуг. Саме тому в історичному розвитку туризму вже на ранніх етапах проявилися основні криміногенні ризики, характерні й для сучасної туристичної сфери: зловживання довірою, обман споживача, фальсифікація документів, неналежне надання послуг і порушення правил безпеки. Таким чином, можна констатувати, що праобрази шахрайства у сфері туризму мають давнє коріння – від перших торгових караванів і таверн до сучасних туристичних компаній і онлайн-платформ. Ці форми злочинності

змінювалися разом із соціально-економічними умовами, але їхня сутність – протиправне використання довіри, незнання чи залежності мандрівника – залишалася сталою впродовж усієї історії людства. Саме цей історичний контекст є ключовим для розуміння генезису запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері та потреби в її належному нормативному регулюванні.

Цікавою та методологічно значущою вбачається думка С. Г. Дем'яненко, Т. М. Поліщук, який зазначає, що віднайти історію туризму та пов'язаних із ним явищ, зокрема й кримінального характеру, можливо через аналіз письмових джерел різного типу, у тому числі специфічних або професійно орієнтованих – графіті, подорожніх нотаток, путівників, дорожніх щоденників тощо [25, с. 20]. З огляду на це розрізняються два основних види письмових джерел: діловодні – статистичні, актові, канцелярські документи, які відображають офіційні відносини, організаційні структури, фінансові операції, а також нормативно-правову регламентацію туристичної діяльності; розповідні – особисті або автобіографічні, художні, історико-описові, мандрівні, а згодом і наукові джерела, що фіксують спостереження, досвід і правопорушення, з якими стикалися мандрівники. У кримінологічному вимірі така типологія має подвійну цінність. По-перше, вона дозволяє простежити не лише еволюцію туризму як соціально-економічного явища, а й зміни у криміногенному середовищі, у тому числі появу нових форм шахрайства, обману, зловживання довірою чи порушення правил безпеки. По-друге, вона створює основу для реконструкції історико-кримінологічного контексту, в якому відбувалося становлення перших нормативних засобів запобігання правопорушенням у сфері подорожей та гостинності.

У цьому аспекті історичними джерелами, що дозволяють досліджувати генезис запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг, можуть виступати не лише положення кримінальних законів чи міжнародних актів, а й комплекс емпіричних матеріалів – від статистичних звітів до локальних діловодних документів. Зокрема: статистичні

відомості про діяльність туристичних організацій, їхню чисельність, фінансування, структуру й обсяги наданих послуг, які можуть бути індикаторами латентних або зареєстрованих випадків правопорушень; нормативно-правові акти, що регламентували організацію подорожей, забезпечення туристів безпекою, правила розміщення, харчування, страхування, перевезення, зберігання багажу тощо; відомчі інструкції, книги реєстрацій, звіти, журнали обліку скарг туристів, протоколи контролю – як свідчення реакції державних і приватних інституцій на факти шахрайства або неналежного надання послуг; анкети, листування, дорожні нотатки, особисті щоденники та путівники, які виступають цінним джерелом для відтворення моделей поведінки як потерпілих, так і правопорушників, особливостей середовища, у якому виникали кримінальні ризики.

Власне, саме такі матеріали дозволяють побудувати емпіричну основу для кримінологічного аналізу, зокрема шахрайських форм у сфері туризму, що в подальшому трансформувалися у структуровані економічні кримінальні правопорушення в сучасному розумінні. Вони також є ключем до розуміння того, як із розвитку соціальних практик пересування, обміну та гостинності виникала потреба у нормативній кримінально-правовій охороні туриста як споживача послуг і у створенні механізмів запобігання більшості шахрайських діянь у цій сфері.

Таким чином, аналіз джерельної бази показує, що історико-кримінологічне дослідження туризму вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує правову, соціальну, культурну та економічну складові. Саме комплексний розгляд діловодних і розповідних матеріалів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування злочинної поведінки у сфері туризму, її нормативну еволюцію та засади майбутньої системи запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі.

II) *початковий – з 1841 р. до 1991 рр.* – охоплює період організаційного утвердження туризму як соціально-економічного явища та виникнення індустрії туристичних послуг, що потребувала правового регулювання взаємин

між споживачами й посередниками. Виникнення туристичних агентств (зокрема, діяльність Томаса Кука у 1841 р.) створило нові криміногенні ризики – фінансові махінації, фіктивні посередницькі угоди, ненадання оплачених послуг, що стимулювало розвиток законодавства про шахрайство в економічній сфері. У кримінальному праві європейських країн цього часу відбулося розширення розуміння обману як форми розкрадання; з'явилися норми про недобросовісну торгівлю, фальсифікацію документів і підробку комерційних паперів. Отже, формувалася система правових реакцій на обман у договірних та комерційних відносинах, яка згодом лягла в основу кримінально-правового захисту туристичних послуг.

Слід наголосити, що перші туристичні фірми та агентства виникли в період становлення капіталізму, коли подорожі перетворилися із переважно пізнавальної або паломницької практики на організовану комерційну діяльність. За своєю економічною природою така діяльність мало відрізнялася від традиційної торгівлі: туристичний агент виступав посередником між виробником послуг (готелем, транспортною компанією, рестораном) і споживачем – туристом, фактично реалізуючи товарний капітал у формі туристичного продукту. Як слушно відзначається у фаховій літературі, така діяльність сприяла прискоренню обороту капіталу та відтворенню трудових ресурсів, а розвиток культури, урбанізація, механізація праці, підвищення мобільності населення та розбудова транспортної інфраструктури зумовили зростання попиту на туристичні послуги.

Водночас формування ринку подорожей створило нові можливості для вчинення злочинів, передусім шахрайства. Уже в середині XIX ст. почали фіксуватися випадки ошукування клієнтів туристичних агентств, які довіряли кошти організаторам подорожей. Як показує аналіз історичних прикладів, механізми таких шахрайств були різними, але їх об'єднувала одна мета – заволодіння грошима осіб, що прагнули подорожувати, без надання обіцяних послуг або з наданням їх частково, неякісно чи з мінімальними витратами. Ці дії набували класичних ознак майнового злочину, що у подальшому

спричинило потребу в криміналізації подібних форм обману в комерційній сфері [57, с. 124–130].

Початковим етапом розвитку сучасного організованого туризму справедливо вважають 5 липня 1841 р., коли англієць Томас Кук організував першу колективну туристичну поїздку на дев'яти відкритих вагонах для 570 членів товариства тверезості – з метою пропаганди здорового способу життя та ознайомлення з історичними околицями Лейстера і Лафборо. Вартість поїздки становила 1 шилінг, що зробило подорож доступною для широких верств населення. Вже у 1847 р. він відкрив у Лондоні перше в світі туристичне агентство – «Томас Кук і син», яке започаткувало нову економічну галузь – індустрію туризму, нині відому як *Thomas Cook Group* [145, с. 360; 48, с. 19].

Завдяки Томасу Куку вперше було сформовано структурований туристичний продукт – «тур», який передбачав укладення комплексної угоди із залізничними, пароплавними, готельними та ресторанними підприємствами. Саме ця модель заклала підвалини сучасної договірної практики у сфері туризму, але одночасно створила передумови для появи нових схем шахрайства, пов'язаних з багаторівневою системою посередників, фінансовими розрахунками та відсутністю належного правового регулювання.

Після заснування компанії Кука в Англії швидко з'явилися інші бюро подорожей – «Фреймза та сера Генрі Ланна», а також численні туристичні клуби й асоціації, серед яких «Велосипедний туристичний клуб», «Політехнічна туристична асоціація», «Кооперативна асоціація відпочинку» та ін. У 1854 р. у Берліні Карл Різель відкрив перше німецьке бюро подорожей. У другій половині XIX ст. до сфери туризму активно долучилися підприємства готельного господарства, транспортні компанії, морські лінії та страхові товариства, що надало туризму рис індустрії відпочинку та водночас розширило простір для комерційних зловживань, фіктивних бронювань, завищення тарифів і шахрайських дій з грошовими депозитами туристів.

З історико-кримінологічної точки зору, саме в цей період туризм перетворився на самостійну сферу криміногенного ризику, що вимагала

законодавчої реакції. Поступово в національних законодавствах з'являються норми про відповідальність за обман у договірних відносинах, порушення правил торгівлі, фальсифікацію документів, що фактично охоплювали й злочини у сфері надання послуг подорожнім.

Як наголошує С. С. Чернявський, показовим є те, що з розвитком масового туризму в ХХ ст. туристична діяльність стала середовищем для одних із найвідоміших шахрайських афер світової історії. Так, у 1925 р. американський аферист Віктор Люстіг, видаючи себе за чиновника французького уряду, двічі «продав» Ейфелеву вежу приватним підприємцям як металобрухт. Приблизно в той самий період шотландець Артур Фергюсон реалізував американським туристам «угоди» про купівлю Біг-Бена за 1000 фунтів стерлінгів і навіть Букінгемського палацу за 2000 фунтів. А у 1960-х роках американський аферист Френк Абігнейл-молодший, видаючи себе за пілота компанії *Pan American*, вчиняв шахрайства із підробленими чеками, подорожуючи світом, що спричинило кримінальні переслідування у 26 країнах [177, с. 53].

Такі приклади яскраво ілюструють транснаціональний характер шахрайства у сфері туризму. Воно стало частиною глобальної економіки послуг, у якій рух капіталу, довіра клієнта та відсутність належних механізмів перевірки створюють сприятливе середовище для зловживань. Злочинці почали використовувати як психологічні чинники (довірливість, необізнаність, спонтанність туристів), так і технологічні інновації – телеграф, банківські перекази, пізніше телефон і комп'ютерні системи бронювання.

Таким чином, історичний розвиток туристичного бізнесу супроводжувався паралельним формуванням його криміногенної тіні, що закономірно призвело до необхідності нормативної уніфікації та криміналізації шахрайських дій у сфері надання послуг. Цей процес став основою для подальшого розвитку міжнародно-правових стандартів запобігання туристичному шахрайству і закріплення принципів добросовісності, відповідальності й прозорості у сучасному законодавстві.

Значним кроком у розвитку міжнародного регулювання туризму, у тому числі з позицій запобігання правопорушенням, стало створення Міжнародний туристський альянс (Alliance Internationale de Tourisme, AIT) у травні 1919 р. у Парижі на базі Міжнародної ліги туристичних асоціацій, що існувала з 1898 р. Прийнятий у Віші 18 травня 1965 р. чинний Статут AIT визначає Альянс як громадську організацію, що не переслідує комерційних цілей. Серед її головних завдань – вивчення питань, пов'язаних із міжнародним туризмом і подорожами, координація діяльності національних асоціацій, розроблення міжнародної туристичної документації, захист інтересів споживачів туристичних послуг [104]. З кримінологічної точки зору, ця діяльність сприяла формуванню міжнародних стандартів безпеки подорожей, у тому числі й запобіганню шахрайським діям у туристичній сфері, через уніфікацію правил, контроль якості послуг і підвищення рівня довіри між учасниками ринку.

Разом із тим, радянський період розвитку туризму в Україні (1917–1991 рр.) вирізнявся глибокими суперечностями між декларативним розвитком масового туризму та реальними кримінально-правовими практиками. Як зазначає А.С. Мікіш, у радянському суспільстві було ліквідовано приватну власність на засоби виробництва та підприємництво, що призвело до криміналізації будь-якої приватної комерційної діяльності, включно з туристичною [105, с. 7]. У результаті туризм розвивався виключно в державних рамках, а шахрайство в цій сфері набуло опосередкованого, «тіньового» характеру – через неофіційний обмін валюти, спекуляції квитками, фальсифікацію послуг, зловживання у сфері обслуговування іноземців.

Перші радянські кримінальні кодекси зафіксували дефініцію шахрайства, близьку до сучасного розуміння. Так, у КК УРСР 1922 р. шахрайство визначалося як *«одержання з корисливою метою майна або права на майно шляхом зловживання довірою чи обману»*– із розмежуванням посягання на індивідуальну власність (ст. 187) та державну чи колективну (ст. 188) [72]. Обман при цьому тлумачився як повідомлення неправдивих відомостей або свідоме приховування істотних обставин. У редакції КК УРСР 1927 р. [73]

формулювання було збережено з незначними уточненнями, однак подальший розвиток характеризувався загальносоюзною централізацією кримінальної політики.

У 1930–1950-х роках кримінальна відповідальність за шахрайство регулювалася загальносоюзними актами (постановами ЦВК і РНК СРСР, указами Президії Верховної Ради СРСР), які передбачали надзвичайно суворі санкції – аж до смертної кари з конфіскацією майна [141, с. 21]. Така політика мала виразний ідеологічний характер: шахрайство розглядалося не лише як майновий злочин, а як суспільно небезпечний прояв «буржуазної моральності». Лише з прийняттям КК УРСР 1960 р. [71] було відновлено можливість регіонального (республіканського) правового регулювання, що поступово пом’якшило каральну практику та дало підстави для формування першої системної нормативної бази запобігання шахрайству у сфері послуг, зокрема туристичних.

Водночас саме у 1930-х роках було започатковано інституційну систему державного туризму, що мала подвійний – економічний і політичний – характер. 11 квітня 1929 р. при Наркоматі зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР створено Державне акціонерне товариство з іноземного туризму, а у 1933 р. – Всесоюзне акціонерне товариство «Інтурист», яке швидко розгорнуло мережу з понад 100 відділень і агентств, співпрацюючи з більш ніж 700 туристичними фірмами у 100 країнах світу. У 1970-х роках в Україні функціонувало Головне управління з іноземного туризму при Раді Міністрів УРСР, що координувало роботу підприємств «Інтуристу» [126].

Проте за фасадом державної монополії існувала розгалужена неформальна кримінальна субкультура, яка активно діяла у туристичних готелях і пунктах обслуговування іноземців. Так звані «фарцовщики», валютні міняли, проститутки та спекулянти перетворили обмін валют, продаж дефіцитних товарів і послуг на вигідну форму нелегальної економіки, що включала елементи шахрайства, обману, фіктивних послуг і зловживань довірою [34]. Таким чином, навіть за умов тотального державного контролю

туризм залишався сферою високого криміногенного ризику, що свідчить про об’єктивну потребу у формуванні спеціальних заходів запобігання правопорушенням у цій галузі.

На міжнародному рівні питання правового забезпечення безпеки туризму та запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері стали предметом системного розгляду лише у другій половині XX ст. Створення Організації Об’єднаних Націй (ООН) та її структур – зокрема ЮНЕСКО і ЕКОСОР (Економічної та соціальної ради ООН) – сприяло розробленню у 1950-х роках глобальної програми розвитку туризму, що визнала туризм одним із головних чинників економічного зростання та міжнародного співробітництва. Саме тоді туризм уперше отримав характеристику «феномену XX століття». У 1963 р. на конференції ООН у Римі створено Міжнародний союз офіційних туристичних організацій, який у 1968 р. реорганізовано у Всесвітню туристичну організацію (ВТО) – нині *UNWTO*. Її Статут, ухвалений 27 вересня 1975 р., заклав підвалини міжнародного правового режиму безпечного туризму, а дата його прийняття стала відзначатися як Всесвітній день туризму [182, с. 16].

Подальший розвиток міжнародних стандартів запобігання шахрайству у сфері туризму пов’язаний із прийняттям у 1985 р. на VI сесії Генеральної асамблеї ВТО (Софія, 17–26 вересня) «Хартії туризму» та «Кодексу туриста», які закріпили гуманістичні принципи, відповідальність суб’єктів ринку й обов’язок держав гарантувати безпеку туристів. Зокрема:

- ст. IV Хартії туризму покладає на держави обов’язок забезпечувати безпеку туристів і їхнього майна шляхом превентивних заходів, а ст. VIII вимагає від працівників галузі дотримання професійних стандартів і принципів чесності, що безпосередньо спрямовано на запобігання шахрайству та іншим корисливим посяганням [173];
- ч. 2 ст. XIII Кодексу туриста встановлює право туристів на достовірну, об’єктивну та повну інформацію про умови подорожі, що є нормативним проявом принципу інформованої довіри, який лежить в основі сучасного кримінально-правового захисту від обману [61].

Таким чином, друга половина XX ст. стала етапом інституціоналізації міжнародно-правових основ запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, у тому числі шахрайським діям. Такий період позначився інтеграцією гуманістичних і безпекових підходів, які сьогодні становлять ядро сучасної кримінологічної доктрини туристичної безпеки – системи, що поєднує кримінологічні заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях, а також етичні стандарти, адміністративні заходи контролю та кримінально-правові механізми захисту прав споживачів туристичних послуг.

III) *незалежний етап* (із 1991 р. до сьогодення) характеризується масовістю, інтернаціоналізацією та цифровізацією туризму, що зумовило появу нових типів шахрайства: фінансового, інформаційного, кібернетичного, посередницького. Цей період позначився закріпленням принципів етичної поведінки учасників ринку, а також Закону України «Про туризм» (1995 р.), що встановив гарантії безпеки туристів, фінансової відповідальності туроператорів і тур агентів, а також вимоги до державного контролю. Проте система запобігання шахрайству у сфері туризму залишається несформованою, а кримінально-правова характеристика злочинів цього виду має розпорошений характер [135]. Однак, терміни «кримінальне правопорушення», «кримінальний», «шахрайство» чи «обман» взагалі не вживаються. На жаль, у цьому нормативно-правовому акті перевага віддається питанням цивільно-правової відповідальності (зокрема, про неї безпосередньо йдеться у ст. 15 «Фінансове забезпечення відповідальності туроператора та тур агента» та у ст. 32 «Цивільно-правова та інші види відповідальності суб'єктів туристичної діяльності»).

Прийняття нині чинного КК України у 2001 р. стало важливою віхою у розвитку національної системи кримінально-правового регулювання, у тому числі в частині запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг [70], що знаменувало перехід до якісно нового етапу кодифікації кримінального законодавства, який характеризується гармонізацією правових норм із міжнародними стандартами, посиленням

захисту прав споживачів туристичних послуг та визначенням шахрайства як одного з базових кримінальних правопорушень проти власності, що має універсальний характер і охоплює різні сфери економічної діяльності, у тому числі туристичну. Запровадження сучасної редакції ст. 190 КК України забезпечило розширене тлумачення обману як способу заволодіння чужим майном, що дало змогу правозастосовним органам кваліфікувати шахрайські посягання не лише у сфері класичних майнових відносин, а й у контексті договірних і споживчих правовідносин, характерних для туристичного бізнесу [70]. Таким чином, туристичні компанії, агентства, а також індивідуальні підприємці у сфері туризму опинилися у правовому полі, де шахрайські дії – від навмисного обману клієнта до продажу фіктивних турів – стали підпадати під пряму дію кримінально-правових заборон.

Криміналізація шахрайства у чинному КК України, доповнена нормами про зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), службове підроблення (ст. 366) та інші заклала системні засади для комплексного запобігання правопорушенням у туристичній сфері. Прийняття КК 2001 р. також стимулювало розвиток кримінологічної науки у напрямі дослідження нових форм злочинності у сфері послуг, насамперед інтелектуально-інформаційного шахрайства, пов’язаного з використанням інтернет-ресурсів, електронних платформ бронювання та онлайн-оплати туристичних продуктів.

Цей етап також ознаменувався зміною доктринального підходу до розуміння кримінальних правопорушень у сфері туризму: акцент почав переноситися з карального впливу на запобіжну, організаційно-правову та інформаційну діяльність держави. Саме з цього часу в Україні формується інституційна основа запобігання туристичному шахрайству – через удосконалення нормативного регулювання, створення механізмів державного контролю за суб’єктами туристичної діяльності, підвищення рівня правової обізнаності споживачів та інтеграцію антикримінальних стандартів ЄС у національну правову систему.

Відзначимо, що однією з ключових засад вітчизняної зовнішньої політики є стратегічний курс на інтеграцію України до європейського політичного, економічного та правового простору з метою набуття повноправного членства в ЄС. Цей напрям передбачає не лише адаптацію національного законодавства до стандартів *acquis communautaire*, а й глибинну гармонізацію принципів кримінальної політики, зокрема у сфері протидії шахрайству, фінансовим правопорушенням та злочинам проти прав споживачів у різних галузях, включаючи туристичну індустрію.

Для практичної реалізації цього пріоритету Україна уклала низку міжнародних угод, що формують договірно-правову основу європейської інтеграції та визначають зобов'язання держави у сфері боротьби зі злочинністю. Зокрема, стаття 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній особі право мирно володіти своїм майном, що прямо співвідноситься з положеннями розділу VI КК України «Кримінальні правопорушення проти власності», у тому числі зі ст. 190 «Шахрайство» [63]. Таким чином, європейські стандарти правового захисту власності формують нормативну основу для удосконалення кримінологічних механізмів запобігання шахрайству, у тому числі в туристичній сфері, де об'єктом посягання є майнові права споживачів.

Важливе місце у міжнародній системі запобігання шахрайству належить Програмі ООН з запобігання злочинності та кримінального правосуддя, яка визначає боротьбу з різними видами шахрайства – фінансовим, інвестиційним, банківським, споживчим – одним із глобальних пріоритетів кримінальної політики держав-членів ООН [210]. Цей підхід має безпосереднє значення для країн, де активно розвивається ринок послуг, зокрема туристичних, адже саме у цій сфері високий рівень довіри, мобільність капіталу та інформаційна відкритість створюють сприятливі умови для шахрайських посягань.

У європейському контексті ключовим документом стала Конвенція про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств (1996 р.) та протоколи до неї, які встановили єдину правову основу для криміналізації шахрайства, що

зачіпає бюджет і фінансові ресурси ЄС. Конвенція зобов'язує держави-члени забезпечити ефективні, пропорційні та стримуючі санкції щодо осіб, винних у шахрайстві, включно з покаранням у вигляді позбавлення волі, яке може слугувати підставою для екстрадиції правопорушників. Ці положення мають особливе значення для України у контексті подальшої імплементації європейських норм у національне законодавство – зокрема, у сфері захисту фінансових інтересів держави та споживачів туристичних послуг від шахрайських дій.

Важливим кроком у цьому напрямі стало укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.), яка з 1 вересня 2017 р. набрала чинності у повному обсязі. Угода визначає стратегічні орієнтири для політико-правових реформ в Україні, зокрема у сфері верховенства права, юстиції, боротьби зі злочинністю та захисту прав споживачів [167]. Її положення закріплюють взаємні зобов'язання сторін щодо співпраці у сфері кримінального правосуддя, запобігання шахрайству, відмиванню коштів та корупції, а також створюють підґрунтя для розбудови інституційної інфраструктури превенції злочинів економічного та майнового характеру.

Згідно з положеннями Угоди, Україна взяла на себе зобов'язання поступово гармонізувати національне кримінальне законодавство з правом ЄС, у тому числі в частині визначення складу шахрайства, процедур розслідування, конфіскації майна та міжнародної правової допомоги. Це, своєю чергою, означає, що розвиток кримінального права України відбувається в умовах поступової європеїзації, де *acquis ЄС* виступає еталоном не лише законодавчої, а й кримінологічної модернізації – формування системи запобігання злочинності, побудованої на принципах добросовісності, прозорості, захисту споживача та превентивного контролю.

Водночас, з початком 2022 р. правозастосування пристосовується до обмежень воєнного стану: релевантними стають питання безпеки туристичних

маршрутів, страхування та інформування щодо ризиків, протидії шахрайству при поверненні коштів/перенесенні турів, належної реклами в умовах форс-мажору, а також підтримки внутрішнього туризму. Запобігання кримінальним правопорушенням акцентується на комбінованих механізмах: адміністративний нагляд, захист споживача, фінансово-гарантійні інструменти, «комплаєнс» у суб'єктів ринку, взаємодія з платформами, а також координація із суміжними сферами (транспорт, готельний бізнес, культура та охорона спадщини, природоохоронне право).

У загальному, сучасний стан розвитку туристичного ринку в Україні характеризується суперечністю між його економічним потенціалом і низьким рівнем кримінологічної безпеки. Відсутність чітких нормативних орієнтирів, слабкість фінансового моніторингу та інституційного контролю, а також брак спеціалізованих правоохоронних підрозділів зумовлюють стійку тенденцію до відтворення шахрайських схем у цій сфері. У цьому контексті удосконалення законодавства та посилення кримінологічного моніторингу туристичного бізнесу є першочерговими завданнями державної політики у сфері забезпечення безпеки туризму.

Таким чином, історико-кримінологічний аналіз показує, що законодавче забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері пройшло шлях від повної відсутності спеціальних норм до формування окремого сегмента правового регулювання, який поступово інтегрує елементи кримінального, адміністративного та господарського права.

Однак, відсутність спеціальних норм у КК України та невизначеність критеріїв кваліфікації дій суб'єктів туристичного бізнесу, які порушують права споживачів, утворюють зону латентної злочинності, що вимагає створення цілісної кримінологічної моделі превенції. У цьому контексті актуальним постає питання розроблення комплексної системи кримінологічних заходів запобігання шахрайству у сфері туризму, яка б включала: нормативне уточнення понять «туристичне шахрайство» і «візове шахрайство»; створення спеціалізованих підрозділів у структурі Національної поліції України для

розслідування кримінальних правопорушень у сфері туристичних послуг; інтеграцію запобіжних заходів у державні програми розвитку туризму; міжнародну координацію з INTERPOL, Europol та UNWTO у сфері запобігання шахрайству з туристичними документами та візами.

1.2. Туристична сфера як об'єкт кримінально-правового та кримінологічного дослідження

Туризм, як складний соціокультурний, економічний і цивілізаційний феномен, пройшов тривалий шлях еволюції – від простої форми дозвілля та способу проведення вільного часу до глобального фактора соціально-економічного розвитку та міжнародної взаємодії. У сучасних умовах він виступає не лише сферою споживання послуг, а й інструментом міжкультурної комунікації, засобом формування позитивного іміджу держави, каталізатором економічного зростання та зайнятості населення [89, с. 198].

Сьогодні туристичний бізнес справедливо розглядається як «бізнес XXI століття», адже він є однією з найбільш динамічних, інноваційних і прибуткових галузей світового господарства, що активно інтегрує цифрові технології, штучний інтелект, фінансові інструменти та аналітику великих даних. Його розвиток безпосередньо впливає на структуру національної економіки, стан соціальної інфраструктури та рівень міжнародної конкурентоспроможності країни. Саме тому туризм дедалі більше набуває стратегічного значення, а питання його правового регулювання, безпеки та запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері стають невід'ємною складовою державної політики й кримінологічної науки сучасної України

З цього приводу В. В. Цибух слушно підкреслює, що сучасна індустрія туризму є однією з найприбутковіших галузей світового господарства [174]. Після успішного 2023 року міжнародний туризм перебуває на шляху до повернення на допандемійний рівень у 2024 році. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), глобальна туристична діяльність

досягла 2023 року 88% від допандемійного показника. 1,3 мільярда людей минулого року вирушили у подорожі за кордон [103].Натомість, Державна служба статистики України не публікує узагальнених даних про щорічний виїзд українців за кордон після повномасштабного вторгнення, оскільки під час воєнного стану перепис населення не проводиться і точні цифри встановити складно. За оцінками інших джерел, у березні 2022 року масово виїхало близько 2,5 мільйона осіб, а станом на початок 2025 року за кордоном перебувало близько 25 мільйонів українців [168].

У контексті євроінтеграційних процесів України туристична галузь також набуває дедалі більшої соціально-економічної ваги. Зокрема, загальна кількість зайнятих у сфері туризму становить 416,1 тис. осіб, що охоплює працівників готелів, туристичних агентств, авіаційних компаній, пасажирських перевізників (за винятком приміських перевезень), а також ресторанного бізнесу та індустрії розваг, які функціонують завдяки попиту з боку туристів [119, с. 181]. Це свідчить про те, що туризм в Україні поступово трансформується із суто сервісної сфери у самостійну галузь національної економіки, яка має власну структуру, механізми управління та господарські закономірності.

Як соціально-економічне явище, туризм нині характеризується чіткими ознаками інституціоналізації. По-перше, його суб’єктами є однорідні за призначенням і технологією підприємства – туристичні бази, готелі, транспортні компанії, оператори зв’язку, інформаційні й рекламні служби. По-друге, удосконалюється система державного управління туризмом, логічним підсумком якої стало створення ДАРТ [120]. По-третє, попри диверсифікацію галузі, в ній формується однорідний за метою кінцевий продукт – туристичний продукт, що поєднує елементи послуг, сервісу, інформації та вражень [170].

Водночас, незважаючи на розвиненість та поширеність туристичних послуг, діяльність у цій сфері не завжди має законний характер. У низці випадків вона містить ознаки складу злочину, зокрема шахрайства, зловживання довірою, підроблення документів або незаконного використання

коштів споживачів. Тому криміналістичне дослідження злочинності у сфері туризму, особливо дій, пов'язаних з обманом та маніпуляцією споживачем, неможливе без попереднього з'ясування сутності, правової природи та особливостей функціонування туристичної діяльності, а також аналізу нормативного регулювання, що визначає її правовий статус і межі допустимої поведінки.

До основних термінів, що використовуватимуться у ході дослідження та, на наш погляд, потребують уточнення, слід віднести поняття «туризм» (І), яке має як нормативно-правове, так і економіко-соціальне значення.

Туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування (ст. 1 Закону України «Про туризм») [135]. Проте наведене визначення не обмежується лише термінологічною площиною. Туризм доцільно розглядати і як економічну категорію, оскільки законодавець визнає туристичну діяльність пріоритетним напрямом розвитку національної економіки, що забезпечує створення робочих місць, надходження до бюджету, формування іміджу держави та розвиток інфраструктури. Господарська діяльність суб'єктів туристичної сфери сприяє досягненню економічних завдань держави, впливаючи на макроекономічні показники та рівень регіонального розвитку.

Законодавче визначення поняття туризму відображає його багатокомпонентну природу, що поєднує суб'єктивний, темпоральний та сутнісно-цільовий аспекти.

- суб'єктивний аспект визначає учасників туристичної діяльності – осіб, які здійснюють подорож, і суб'єктів господарювання, що забезпечують її організацію;
- темпоральний аспект підкреслює тимчасовий характер подорожі, який відмежовує туризм від міграційних або трудових переміщень;
- сутнісно-цільовий аспект є визначальним: сутність туризму полягає у подорожі з метою пізнання, відпочинку, культурного розвитку, професійного

вдосконалення чи духовного збагачення, тобто в діяльності, що не має виробничого або оплачуваного характеру.

У цьому контексті туризм варто розглядати також через призму туристичного продукту, тобто заздалегідь розробленого та визначеного в часі комплексу туристичних послуг, що реалізується на договірних засадах між суб'єктами туристичної діяльності та споживачами. Саме наявність таких правовідносин дозволяє кваліфікувати діяльність як туристичну за двома базовими критеріями: специфічна мета подорожі – не пов'язана з отриманням прибутку або оплачуваною роботою; тимчасовий характер поїздки, обмежений визначеними часовими рамками.

На думку М. П. Мальської, В. В. Худо та В. І. Цибух, туризм не можна зводити лише до тимчасового виїзду особи з місця постійного проживання з певною метою, адже такий підхід, на його переконання, «розмиває» сутність цього явища. Вчені пропонують розглядати туризм як вид діяльності з виробництва, організації та реалізації туристичного продукту, який задовольняє потреби туристів шляхом використання історико-культурного, природно-рекреаційного та соціально-економічного потенціалу держави [96]. У цьому сенсі туризм набуває подвійного значення – як економічного процесу і як соціального феномену, що має безпосередній вплив на розвиток територій, зайнятість населення та формування позитивного іміджу держави.

З економічної точки зору, туризм є особливим видом споживання матеріальних благ, послуг і товарів, який вирізняється тим, що утворює самостійну сферу господарства, орієнтовану на забезпечення потреб туриста комплексом послуг – транспортних, харчових, готельних, культурно-побутових, інформаційних і розважальних [86]. Саме така комплексність робить туризм висококонкурентним ринком, у межах якого функціонують різноманітні суб'єкти підприємницької діяльності, що створює умови як для інноваційного розвитку, так і для виникнення криміногенних ризиків, зокрема пов'язаних із шахрайством, фальсифікацією документів, порушенням договірних зобов'язань і недобросовісною рекламою.

На думку П. В. Макушева та В. М. Торяник, туризм – це діяльність із надання туристичних послуг, яка проводиться згідно із Конституцією України, Законом України «Про туризм», ліцензійними умовами та іншими нормативно-правовими актами [163, с. 24].

Отже, для повного та системного розуміння сутності туризму необхідно розглядати його не лише як соціокультурне чи рекреаційне явище, а й як економічно-виробничу сферу, у межах якої здійснюється створення, реалізація та споживання туристичних товарів і послуг. Саме виробнича складова формує об’єктивну сторону туристичного ринку – пропозицію, що є невід’ємною від попиту, який формується споживачем (туристом). Як слушно зауважує [183], єдність і взаємодія попиту й пропозиції становлять фундаментальну умову функціонування світової туристичної індустрії, яка є однією з найбільш динамічних галузей сучасної економіки.

Водночас у науковій літературі існує альтернативна позиція, відповідно до якої туризм не може вважатися галуззю у класичному економічному розумінні, оскільки не передбачає створення особливого, відокремленого продукту. Прихильники цієї точки зору зазначають, що лише незначна частина підприємств спеціалізується на обслуговуванні виключно туристів, тоді як переважна більшість суб’єктів надає послуги, орієнтовані одночасно і на місцеве населення, і на відвідувачів [100].

Проте, як слушно зазначає О. М. Шуплат, така позиція є неповною і методологічно вразливою, оскільки туризм має власний специфічний продукт – туристичний продукт, який поєднує у собі комплекс матеріальних і нематеріальних благ, створених для задоволення потреб осіб, що здійснюють подорожі. Згідно з галузевим підходом, туризм цілком обґрунтовано розглядається як самостійна галузь національної економіки, що має власну структуру, систему суб’єктів, механізми регулювання, а також правові, фінансові та організаційні інструменти управління [183].

На основі проведеного аналізу можна запропонувати авторське визначення поняття «туризм»: Туризм – це сфера суспільних відносин і

економічної діяльності, у межах якої, відповідно до ліцензійних, нормативних і договірних вимог, здійснюється створення, реалізація та надання на платній основі товарів і послуг, спрямованих на задоволення оздоровчих, пізнавальних, культурних, професійно-ділових та інших потреб людини, пов'язаних із тимчасовим перебуванням поза місцем постійного проживання та не пов'язаних із трудовою діяльністю. Надане визначення підкреслює інтегрований характер туризму – як економічного процесу, що формує значну частину ВВП держави, і як соціального явища, що сприяє розвитку культури, міжнародної комунікації та міждержавної співпраці. У кримінологічному контексті воно дозволяє чітко окреслити предмет та об'єкт посягань у сфері туристичного бізнесу, включно з шахрайськими схемами, зловживаннями довірою та недобросовісною конкуренцією, що становлять загрозу безпеці ринку туристичних послуг.

Таким чином, сучасне розуміння туризму охоплює організаційно-правову, економічну та соціокультурну складові, що вимагає його аналізу не лише з позицій господарського права, а й з точки зору кримінології, адже ефективне запобігання злочинам у цій сфері можливе лише за умови глибокого усвідомлення економічної природи, структури та мотиваційних чинників туристичної діяльності. Туризм – це соціально-економічний інститут і правове явище, що поєднує у собі культурно-комунікативну, пізнавальну, рекреаційну та господарську функції, водночас створюючи потенційні ризики для виникнення правопорушень і криміногенних проявів, пов'язаних із зловживанням довірою, обманом та недобросовісною комерційною практикою у сфері надання туристичних послуг.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про туризм», до суб'єктів туристичної діяльності, тобто осіб, що здійснюють або забезпечують туристичну діяльність, належать: туристичні оператори – юридичні особи, що формують, реалізують і забезпечують надання комплексного туристичного продукту; туристичні агенти – суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту, сформованого

туроператором; інші суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійного, розважального, транспортного чи іншого обслуговування туристів; гіди-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу; фізичні особи, які не є підприємцями, але надають послуги з тимчасового проживання, харчування або побутового обслуговування туристів [135]. Ця норма законодавства окреслює багаторівневу структуру суб'єктів туристичного ринку, що охоплює як професійний, так і непрофесійний (індивідуальний) сектор надання послуг. Такий підхід свідчить про відкритість і комплексність системи туризму, де кожен суб'єкт виконує власну функцію у забезпеченні повного циклу туристичної діяльності – від формування туристичного продукту до його реалізації й безпосереднього споживання.

З точки зору кримінології, саме розгалуженість і багатокомпонентність суб'єктного складу туристичної діяльності створює додаткові ризики вчинення кримінальних правопорушень, насамперед шахрайств, зловживань довірою, службових підроблень чи зловживань посадовими повноваженнями. Умовна «прозорість» ринку, складність договірних зв'язків між учасниками та наявність неформального сектору (зокрема, фізичних осіб, що надають послуги без реєстрації) сприяють зростанню латентної злочинності. Таким чином, розуміння правового статусу кожної категорії суб'єктів туристичної діяльності має ключове значення для побудови кримінологічної моделі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, оскільки дозволяє виявити потенційно вразливі ланки у системі організації туристичних послуг, а також визначити напрями вдосконалення контролю та правового регулювання у даній сфері.

Однак, більш предметно звернемо увагу на такого суб'єкта як «турист» (II). *Турист* – це особа, яка здійснює подорож територією України або до іншої держави з метою, не забороненою законодавством країни перебування, на строк від 24 годин до одного року, без здійснення оплачуваної діяльності і з

обов’язком залишити місце перебування у встановлений термін (ст. 1 Закону України «Про туризм») [135]. Таким чином, законодавче визначення поняття «турист» поєднує у собі темпоральну, цільову та правову ознаки, які дозволяють чітко відмежувати туристичну діяльність від трудової, міграційної чи дипломатичної.

Згідно зі ст. 5 цього ж Закону, турист – це учасник правовідносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, і ним може бути як громадянин України, так і іноземець чи особа без громадянства. Водночас не визнаються туристами особи, які здійснюють одноденні поїздки без ночівлі (транзитні пасажири, члени екіпажів транспортних засобів, круїзні пасажири), а також емігранти, біженці, військовослужбовці, працівники дипломатичних представництв і консульських установ, кочівники чи сезонні робітники, оскільки їхня подорож не відповідає ознакам рекреаційної чи пізнавальної мети [135].

Враховуючи, що турист є споживачем туристичних послуг, до нього застосовується і визначення «споживач», закріплене у п. 22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [130], відповідно до якого споживач – це фізична особа, що придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати продукцію для особистих потреб, не пов’язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням трудових обов’язків. У контексті туризму такою «продукцією» виступає туристичний продукт – комплекс взаємопов’язаних послуг, який задовольняє рекреаційні, культурні, пізнавальні чи ділові потреби особи.

Для ефективного захисту прав туриста-споживача надзвичайно важливим є дотримання формальних вимог: турист повинен замовити туристичні послуги від власного імені, сплатити їх за власний рахунок і укласти договір у передбаченій законом формі. Підтвердженням таких правовідносин є туристичний ваучер, що засвідчує укладення договору між туристом і суб’єктом туристичної діяльності (туроператором або турагентом). Лише за наявності таких умов турист набуває статусу сторони правовідносин, а отже –

правових гарантій захисту своїх інтересів у разі порушення договору чи надання неякісних послуг.

Варто зазначити, що у сфері туризму застосовується велика кількість договірних конструкцій, серед яких – агентський договір, договір купівлі-продажу, оренди, страхування, доручення, перевезення, надання послуг тощо [151, с. 22]. Така різноманітність ускладнює правове регулювання й водночас створює ризики для виникнення шахрайських схем, зокрема у випадках, коли договір укладається із фіктивним суб'єктом господарювання або без належного документального оформлення.

Отже, правовий статус туриста поширюється лише на особу, чия подорож відповідає визначенню туризму за метою, тривалістю та правовим змістом, а послуги нею замовлені безпосередньо у суб'єкта туристичної діяльності, уповноваженого на їх надання. У цьому контексті важливо підкреслити, що чіткість правового статусу туриста є запорукою зниження криміногенних ризиків у туристичній сфері, адже саме нечіткість договірних відносин і недостатня правова поінформованість туристів найчастіше створюють передумови для вчинення шахрайств, зловживань довірою та маніпуляцій із туристичними ваучерами й страховими документами.

Туристичний продукт (ІІІ) – це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше двох видів послуг, що пропонуються для реалізації за єдиною визначеною ціною. До складу такого продукту, відповідно до ст. 1 Закону України «Про туризм», обов'язково входять послуги з перевезення, розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані безпосередньо з транспортом чи проживанням – наприклад, організація відвідування об'єктів культурної спадщини, дозвілля, розваг, оздоровчих чи спортивних заходів, реалізація сувенірної продукції тощо [135].

Сутність туристичного продукту полягає у його комплексному характері: він є результатом інтеграції кількох видів діяльності, які в сукупності створюють кінцевий результат – туристичну подорож, що має визначену програму, тривалість, ціну та правові гарантії для споживача. Саме тому

туристичний продукт розглядається не лише як сукупність послуг, а як економічно організований товар, що має споживчу вартість, юридичне закріплення у вигляді договору та кримінально-правовий захист від посягань шахрайського характеру.

Пропозиція, розробка та реалізація туристичного продукту становлять предмет діяльності суб'єктів туристичної індустрії, зокрема туроператорів і турагентів, які виступають посередниками між туристом та іншими виконавцями послуг (авіакомпаніями, готелями, страховими компаніями, транспортними та екскурсійними підприємствами). Реалізація туристичного продукту відбувається через систему договірно-правових відносин, у межах яких визначаються права, обов'язки, відповідальність сторін та гарантії належного надання послуг.

У кримінологічному аспекті туристичний продукт є не лише об'єктом господарської діяльності, але й предметом потенційного злочинного посягання, оскільки шахрайські схеми у туристичній сфері часто пов'язані саме з маніпуляціями щодо його формування, продажу чи фінансування. Типовими проявами є створення фіктивних турів, неправдиве інформування про умови подорожі, завищення вартості пакету, надання неіснуючих або неякісних послуг, що підриває довіру споживачів і створює криміногенні ризики для розвитку туристичного ринку.

Отже, туристичний продукт виступає центральною категорією туристичного бізнесу, яка має правове, економічне та кримінологічне значення. Його правова визначеність і прозорість договірних механізмів між туристом та суб'єктом надання послуг є ключовою умовою запобігання шахрайству, недобросовісній конкуренції та зловживанням довірою у сфері туризму.

Туристична послуга (IV) – це дія або діяльність, результат якої споживається в момент її надання, тобто процес, у якому результат і споживання збігаються у часі. Вона не має матеріального втілення, не може бути збережена чи транспортована, а її якість залежить від суб'єктивних факторів – професіоналізму виконавця, умов надання, комунікації зі

споживачем тощо. На відміну від туристичного продукту, який має комплексний характер і включає декілька взаємопов'язаних послуг, туристична послуга є його структурною складовою – конкретним видом діяльності, що задовольняє певну потребу туриста [60, с. 119].

Як зазначає І. А. Нестерова, туристичній послузі властиві як загальні, так і специфічні ознаки. Загальні полягають у її нематеріальності, процесному характері, неможливості зберігання та відкладеного споживання, а також у варіативності якості. Специфічні ознаки полягають у територіальній роз'єднаності виробника й споживача, високому рівні індивідуалізації, інформаційній насиченості, мультиплікаційному ефекті та циклічності споживання [111].

На наш погляд, не всі нематеріальні дії можуть автоматично визнаватися туристичними послугами. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про туризм», діяльність туроператорів і турагентів є підприємницькою, тобто спрямованою на отримання прибутку. Тому туристичні послуги набувають реального змісту лише після придбання туристом туристичного продукту, що охоплює конкретні елементи (перевезення, розміщення, страхування, медичне забезпечення, екскурсійне або інформаційне обслуговування).

Важливо, що поняття «туристична послуга» тісно пов'язане із похідними категоріями, визначеними в ст. 1 Закону України «Про туризм»:

- супутні туристичні послуги та товари – додаткові елементи споживання, без яких туристична діяльність втрачає цілісність;
- просування туристичного продукту – комплекс маркетингових і рекламних заходів для стимулювання попиту;
- місце продажу (реалізації) – держава, де зареєстровано суб'єкта, що реалізує послуги;
- місце надання послуг – територія, де вони фактично споживаються.

Така територіальна й часово-функціональна розірваність між продажем і наданням послуг є однією з унікальних ознак туристичної діяльності, яка визначає специфіку правового статусу туроператорів і турагентів. Їхня

діяльність полягає у посередництві між туристом та безпосереднім виконавцем послуг. Туроператор має право укладати міжнародні договори без територіальних обмежень, тоді як турагент діє виключно в межах посередницької функції на території України.

Таким чином, туристична послуга – це результат діяльності туристичного підприємства, спрямований на задоволення потреб туриста, який споживається безпосередньо під час подорожі. Суб'єкти туристичної діяльності фактично реалізують комплекс взаємопов'язаних послуг (розміщення, харчування, транспорт, інформаційний супровід, культурно-дозвільні заходи тощо), що створює складну договірну мережу у сфері туризму.

Узагальнюючи, наголосимо, що загалом *«туристична сфера» – це система, яка охоплює процес організації, реалізації й споживання послуг, спрямованих на задоволення потреб особи під час подорожі й взаємопов'язана поняттями «туризму», «туриста», «туристичного продукту», «туристичної послуги».*

Переходячи до розгляду кримінальних правопорушень у туристичній сфері наголосимо, що якщо виходити з дефініції туризму, закріпленої у ст. 1 Закону України «Про туризм», то кримінальні правопорушення у цій сфері охоплюватимуть будь-які кримінально карані діяння, що вчиняються під час подорожі – як щодо туристів, так і самими туристами. У цьому випадку предметом правового аналізу стають суспільно небезпечні прояви, які супроводжують туристичні поїздки, але не пов'язані безпосередньо з діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу. Таке тлумачення кримінальних правопорушень у сфері туризму обмежує їх об'єктну сферу до відносин, що виникають у процесі подорожі, і фактично виключає з аналізу кримінально карані діяння, пов'язані з організацією, реалізацією та наданням туристичних послуг. Унаслідок цього за межами кримінологічного вивчення залишаються ті сегменти туристичного ринку, де найчастіше формуються злочинні схеми: обман під час бронювання турів, фальсифікація договорів, ухилення від сплати податків, зловживання довірою при страхуванні туристів, підроблення

документів на виїзд тощо [112].

Отже, законодавче визначення туризму як форми подорожі призводить до звуження змісту поняття «кримінальні правопорушення у сфері туризму», що, у свою чергу, ускладнює розроблення комплексної системи кримінологічного запобігання. Для адекватного розуміння цього феномену необхідно розширити дослідницький підхід, охопивши всю структуру туристичних правовідносин – від планування та організації туру до його реалізації й післятуристичного обслуговування, де й концентруються ключові криміногенні ризики.

Відразу варто наголосити на такому понятті як «туристичний бізнес». Не вдаючись до наукових дискусій, підтримуючи А. В. Андрушка та І. А. Нестерову зазначимо, що туристичний бізнес – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, спрямована на одержання суб'єктами туристичної діяльності прибутку від реалізації туристичного продукту споживачам туристичних послуг. Поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу» невід'ємно пов'язане з наданням комплексу туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності, тоді як вживане в спеціальній літературі поняття «злочинність у сфері туризму» значно ширше за значенням і включає в себе будь-які кримінально карані діяння, вчинені під час подорожі як туристами, так і щодо них [1].

Відзначимо, що у сучасній науковій літературі злочинність у сфері туризму здебільшого трактується одновимірно – як сукупність кримінальних правопорушень, учинених щодо туристів (або самими туристами) під час їх подорожі. Такий підхід, на погляд А. В. Андрушко, є надмірно звуженим, оскільки зводить явище злочинності у туризмі виключно до жертвоцентричного аспекту, не охоплюючи повною мірою суспільно небезпечну діяльність, що відбувається у процесі організації, реалізації та надання туристичних послуг [1, с. 34].

Поширення зазначеного підходу зумовлене чинним законодавчим визначенням туризму як тимчасового виїзду особи з місця проживання з метою відпочинку, оздоровлення, пізнання тощо, без здійснення оплачуваної

діяльності у місці перебування (ст. 1 Закону України «Про туризм»). Унаслідок цього туризм у правовій площині розглядається передусім як форма подорожі, а не як галузь господарської діяльності, що створює і реалізує специфічний туристичний продукт. Така позиція обмежує кримінологічне осмислення туризму, оскільки відсуває на другий план систему правовідносин між суб'єктами туристичного ринку, де й виникає більшість економічно мотивованих злочинів, зокрема шахрайств, підроблень, корупційних зловживань і службових злочинів.

Зазначене розуміння злочинності у сфері туризму є частиною більш широкої проблематики – забезпечення безпеки туризму, що закріплена у ст. 13 Закону України «Про туризм». Така норма покладає на органи державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктів туристичної діяльності обов'язок здійснювати комплекс заходів, спрямованих на:

- забезпечення особистої безпеки туристів і збереження їх майна;
- інформування про можливі загрози у країні (місці) тимчасового перебування;
- надання допомоги туристам у надзвичайних ситуаціях;
- забезпечення доступу до медичної, правової та інших видів допомоги;
- запобігання використанню туризму для незаконної міграції, трудової або сексуальної експлуатації громадян [135].

Водночас, з точки зору кримінологічного аналізу, така нормативна орієнтація концентрується на захисті туриста як потенційної жертви злочину, тоді як процес надання туристичних послуг і пов'язані з ним правопорушення залишаються недостатньо дослідженими.

З огляду на це, можна виділити кілька критичних аспектів сучасного підходу до розуміння кримінальних правопорушень у сфері туризму:

1. Єдиним критерієм їх виокремлення часто визнається особа потерпілого (туриста), що не дозволяє відмежувати кримінальні правопорушення, пов'язані із туристичною діяльністю, від загальних кримінальних посягань (крадіжки, розбої, шахрайства), які можуть бути вчинені щодо будь-якої особи.

2. Ототожнення туристів з іноземцями у деяких наукових працях призводить до розмиття меж між кримінальними правопорушеннями вчиненими щодо туристів, і кримінальними правопорушеннями вчиненими проти іноземних громадян загалом. Варто наголосити, що офіційна статистика окремо обліковує іноземних туристів і іноземних відвідувачів, причому останніх кількісно значно більше [165].

3. Основна увага дослідників зосереджена на етапі подорожі, тоді як етап організації турів – найбільш уразливий з точки зору шахрайських схем, підроблення документів і фінансових зловживань – залишається поза полем наукової уваги.

Відтак, ми пропонуємо кримінальні правопорушення у туристичній сфері розглядати:

а) у широкому розумінні, кримінальні правопорушення у туристичній сфері – багаторівневе соціальне явище, детерміноване поєднанням економічних, організаційних, психологічних та правових чинників, яке проявляється у корисливих посяганнях на власність, обмані споживачів, фальсифікації документів, службових зловживаннях та інших діях, що спрямовані на правопорядок і безпеку туристичної діяльності, вимагаючи розроблення системних кримінологічних заходів реагування. Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що до таких варто віднести: шахрайство (ст. 190 КК України), яке складає 93%; підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України) – 4%; корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України)) – 3% та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України)) – 1%;

б) у вузькому розумінні, кримінальні правопорушення у туристичній сфері – це суспільно небезпечні, протиправні, кримінально карані діяння, переважно корисливої та організованої спрямованості, які посягають на суспільні відносини, пов'язані з наданням туристичних послуг, організацією туристичної діяльності та дотриманням встановлених правил функціонування туристичного ринку. Такі кримінальні правопорушення порушують не лише економічну стабільність галузі, а й підривають довіру споживачів до інституту туризму як соціального явища, формуючи негативний імідж України як туристичної держави. Шахрайство як основний вид таких кримінальних правопорушень характеризується високим рівнем латентності, системністю порушень, що охоплюють як мікроекономічний рівень (шахрайства з договорами, страховими полісами, оплатою турів), так і макроекономічний (шахрайства пов'язані зі зловживанням службовим становищем, легалізацією доходів, ухиленням від сплати податків).

Наукове розуміння «туристичної сфери», що взаємопов'язане поняттями «туризму», «туриста», «туристичного продукту», «туристичної послуги», «кримінальні правопорушення у туристичній сфері», дозволяє сформулювати поняття «шахрайства у сфері надання туристичних послуг» як *заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, що вчиняється в процесі надання туристичних послуг, спрямованих на задоволення потреб туриста*. Такий науковий підхід дає можливість сформувати комплексну кримінологічну модель реагування на шахрайства у сфері туризму.

Варто відзначити, що сучасний ринок туристичних послуг в Україні функціонує в умовах недостатнього державного контролю, низької правової культури споживачів і високого рівня латентності кримінальних правопорушень, що створює сприятливе середовище для вчинення шахрайських дій з боку окремих суб'єктів туристичної діяльності. Відтак, проблематика шахрайств у сфері туристичного бізнесу вимагає розгляду їх не як випадкових чи поодиноких злочинних дій, а як системного криміногенного

явища, що має складну багаторівневу структуру, чітку організацію та значну латентність. Як слушно відзначають А. В. Андрушко та І. А. Нестерова, злочини у туристичній сфері мають тривалий і багатоетапний характер, оскільки кримінально карані діяння можуть бути вчинені як суб'єктами туристичної діяльності, так і самими туристами – на будь-якому етапі, починаючи від підготовки подорожі і закінчуючи поверненням туриста до місця постійного проживання [1, с. 30].

Проведений емпіричний аналіз кримінальних проваджень підтверджує, що шахрайства у сфері туризму відзначаються повноструктурним складом кримінального правопорушення. Зокрема, у 99% випадків злочинці здійснюють ретельну підготовку до вчинення діяння (створення фіктивних підприємств, підробка документів, формування віртуальних веб-сайтів, рекламних акаунтів тощо), а у 74% – вживають заходів із приховування злочину (ліквідація компаній, видалення цифрових слідів, зміна реквізитів). Отже, можна стверджувати, що технологія учинення шахрайств у сфері надання туристичних послуг має характер організованої системи заздалегідь спланованих і взаємопов'язаних дій, спрямованих на підготовку, реалізацію та приховування злочину.

За класифікацією А. І. Нестерової, найпоширенішими формами туристичного шахрайства є:ненадання або навмисне зменшення обсягу послуг, включених до вартості туристичного продукту; умисне надання недостовірної інформації або приховування важливих обставин, що мають значення для споживача; вимагання додаткової оплати за послуги, які вже входять у вартість туру; діяльність туристичних фірм-одноденок або фіктивних агентств [111, с. 9].

Іншу систематизацію пропонує О. А. Клименко, яка групує шахрайські дії у сфері туризму за суб'єктом вчинення на: представників туроператорів і турагентств (зловживання довірою, подвійний продаж турів, маніпуляції ваучерами);інших суб'єктів туристичної індустрії – готелів, перевізників, екскурсійних компаній, що надають супутні послуги; споживачів туристичних

послуг, які самі можуть вчиняти обман чи неправомірні дії (наприклад, підроблення страхових документів або неправдиві заяви про втрати).Крім того, дослідниця пропонує виокремлювати шахрайства залежно від особливостей потерпілих осіб, серед яких – неповнолітні, особи похилого віку, люди з інвалідністю або ті, що перебувають у безпорадному стані [58].

Зі свого боку, Л. М. Томаневич поділяє шахрайські діяння у сфері туризму за ініціатором злочинних дій, що дозволяє комплексно охопити всі рівні туристичних правовідносин: шахрайства, ініційовані туристами (введення в оману операторів, навмисне поширення неправдивої інформації, порушення умов проживання тощо);шахрайства, ініційовані туроператорами (фіктивні тури, завищення вартості, приховані платежі);шахрайства, ініційовані турагентами (підроблення ваучерів, переадресація коштів, створення «віртуальних офісів»);зловживання з боку органів державної влади (корупційне «прикриття», незаконна видача дозволів, маніпулювання ліцензіями);шахрайства з боку готелів і перевізників (подвійне бронювання, навмисне заниження рівня послуг, приховані доплати);зловживання у сфері страхових компаній (відмова у виплаті, підробка полісів, змова зі злочинними групами);кіберзлочинність у туристичному бізнесі – створення фішингових сайтів, крадіжка персональних даних, онлайн-шахрайства з електронними платежами [161, с. 158–159].

Відтак, шахрайства у сфері туризму мають комплексний і багатофакторний характер, охоплюючи як економічний і договірно-правовий рівень туристичних відносин, так і інформаційно-комунікаційний простір. Їм притаманна висока організованість, технологічна підготовка, міжсекторна взаємодія та спрямованість на системне введення споживача в оману. Це свідчить про необхідність розроблення криміналістичної типології туристичних шахрайств і формування окремої методики їх виявлення та розслідування, що враховуватиме специфіку туристичної діяльності, структуру ринку, цифрові ризики й особливості транснаціонального обігу послуг.

Продовжуючи, заслуговує й на увагу позиція Т. О. Калюги та К. О. Чаплинського, оскільки пропонує чітку типологію шахрайських дій у сфері туризму залежно від характеру відношення злочинців до туристичної діяльності, що дозволяє не лише систематизувати основні схеми обману, а й окреслити напрями кримінологічного аналізу для запобігання таким протиправним діянням [52].

Перша група – шахрайства, пов’язані з професійною діяльністю туроператорів і турагентів. До цієї групи належать злочинні дії осіб, які формально діють у межах туристичного бізнесу, але використовують свій статус для вчинення обману. Найпоширенішими є:збирання коштів від туристів без наміру виконати договірні зобов’язання щодо надання туристичних послуг; продаж туристичного продукту з навмисно заниженими якісними показниками (наприклад, «економ-тур» замість заявленого преміум-пакета);маскування шахрайських схем під нібито працевлаштування за кордоном, коли «туристична подорож» використовується як прикриття для трудової експлуатації; збирання коштів банкрутами або фірмами, що перебувають у стадії ліквідації, із завідомим наміром не виконувати зобов’язання; взаємне шахрайство між туроператорами та турагентами, коли одна сторона вводить іншу в оману щодо розрахунків, кількості проданих турів чи умов контракту. Така група охоплює злочини, що посягають на довіру споживачів і партнерів у межах правовідносин, формально регульованих законодавством, але де фактично реалізується обманна стратегія «комерційного прикриття».

Друга група – шахрайства, пов’язані зі створенням фіктивних суб’єктів туристичної діяльності та цифрових імітацій. Такі кримінальні правопорушення характеризуються високим рівнем підготовки та використанням сучасних інформаційних технологій. Типові прояви включають: створення фіктивних туристичних агентств з коротким терміном діяльності, без офіційних ліцензій чи реєстрації; створення сайтів-двійників реальних туроператорів або онлайн-платформ, через які пропонуються неіснуючі тури з вимогою попередньої оплати; псевдорекламні акції або «розіграші турів», під час яких зловмисники

виманюють у клієнтів «гарантійні внески» чи «плату за участь». Така група відображає цифровізацію шахрайських технологій у туризмі. Її представники зазвичай діють через Інтернет, використовують підставні рахунки та короткочасні інформаційні ресурси, що ускладнює виявлення та розслідування злочинів.

Третя група – шахрайства, пов'язані з обслуговуючими структурами туристичної індустрії. Такі дії стосуються зловживань на суміжних етапах туристичної діяльності, зокрема: шахрайство при оформленні віз, закордонних паспортів або ID-карток, коли посередники беруть плату за «прискорене оформлення» документів або видають підроблені; зловживання у сфері страхування, коли страхові компанії або агенти ухиляються від виконання зобов'язань чи оформлюють фіктивні поліси; навмисне зменшення обсягу або якості послуг, що надаються іншими учасниками туристичної індустрії (авіаперевізниками, готелями, екскурсійними бюро тощо);відсутність фактичного надання послуг, незважаючи на попередню оплату, що кваліфікується як заволодіння чужим майном шляхом обману. Така група відображає багаторівневий характер шахрайств у туристичній сфері, оскільки злочин може виникати на будь-якому етапі туристичного ланцюга – від оформлення документів до повернення клієнта додому.

Отже, класифікація, запропонована вченими є комплексною кримінологічною моделлю, що охоплює усі фази туристичної діяльності – від планування та реалізації турів до післятуристичного обслуговування. Вона дозволяє виявити основні закономірності шахрайської поведінки, типові механізми заволодіння коштами споживачів та криміногенні зони у сфері туризму, де відсутній належний контроль. Такий підхід є методологічно важливим для розроблення цільових профілактичних програм, криміналістичних методик і тактичних прийомів виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних із шахрайством у туристичній сфері.

Підтримуючи науковців що підставою для класифікації шахрайств є технологія обману [144; 157], що залежить від обраних схем з організації

«туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння до шахрайства у сфері надання туристичних послуг віднесемо:

1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу;

Типові технології вчинення: збирання коштів за тури без наміру виконати договір; прийом оплат за тури високої якості при свідомому намірі надати послуги низької якості або частково надати такі; продаж «працевлаштування/вакансій» під виглядом туристичних послуг (наприклад, «тур+працевлаштування»); функціонування неплатоспроможних/фіктивних компаній при одночасному зборі коштів клієнтів; взаємні шахрайські дії між туроператором і турагентством (відкатні/фіктивні договори).

Індикатори для виявлення: наявність предоплат або гарантій; нестача бухгалтерської/депозитної звітності; часті скарги на відмінність реальної послуги від договору; «втрачені» квитанції; раптові зміни реквізитів/власників компанії, численні реєстрації/перереєстрації; негативні тенденції в фінансовому моніторингу (часті перекази на підставні рахунки).

2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі;

Типові технології вчинення: реєстрація фіктивної юридичної особи під виглядом туристичного агентства; сайти-двійники (clone sites) або профілі-агітатори, що пропонують неіснуючі тури з вимогою перерахувати кошти на рахунки «підставних осіб»; організація «розіграшів/лотерей» у офісі або онлайн із примусовими внесками за «часткове» покриття послуг; продаж фейкових ваучерів, фальшивих сертифікатів, «пакетів» із підробленими підтвердженнями бронювань.

Індикатори для виявлення: наявність доменів, що імітують відомі бренди;

відсутність офіційних контактів або реєстрацій у державних реєстрах; оплата на приватні/особисті рахунки, множинні дрібні перекази, непрозора комунікація; невідповідність інформації на сайті і підтверджень від постачальників (готелі, авіа); скарги з однотипними сценаріями від різних жертв.

3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг

Типові технології вчинення: «візове шахрайство»: продаж фальшивих запрошень, фіктивних документів, надання «супроводу» за завищену плату; посередництво в отриманні віз без реальних підстав; підробка/незаконне оформлення закордонних паспортів, ID-документів, або використання підроблених документів для отримання послуг; страхове шахрайство: інсценування медичних випадків, втрати багажу, подачі підроблених довідок для виплат; шахрайство з боку постачальників послуг (авіакомпанії, готелі, екскурсійні фірми): навмисне зменшення обсягу послуг, приховування дефіциту, нав'язування додаткових послуг без виконання зобов'язань.

Індикатори для виявлення: часті запити на «швидке» отримання віз/паперів через одних і тих же посередників; оплата «поза» офіційними каналами; повторювані страхові претензії з подібними обставинами; відсутність незалежних свідчень/фактів; розбіжності між заявленими і фактичними умовами у договорі з готелем/перевізником; системні скарги від груп клієнтів; наявність співробітників постачальника, що регулярно «співпрацюють» зі скаржниками/статистично аномальні випадки.

Одним із найбільш поширених проявів страхового шахрайства у сфері туризму є:

1. Обман страхувальників самими страховими організаціями. Такі діяння можуть мати місце як у сфері фіктивної страхової діяльності, так і в межах реальних страхових правовідносин, коли суб'єкти страхування навмисно створюють для споживача несприятливі умови або маніпулюють змістом договору з метою незаконного збагачення.

Передусім, окремі страхові компанії розробляють правила і умови туристичного страхування таким чином, щоб істотно ускладнити отримання страхових виплат у разі настання страхового випадку. Типовими є випадки, коли в текст договору включаються численні обмеження, дрібні застереження чи неочевидні формулювання, зрозумілі лише фахівцям у сфері страхового права. Пересічний турист, не маючи спеціальної підготовки, не в змозі самостійно виявити ці «пастки», тим більше, що перед укладенням договору його зазвичай навмисно вводять в оману, переконуючи в надійності компанії та вигідності страхових умов. У результаті, при настанні страхового випадку страхувальники часто залишаються без реального відшкодування, що свідчить про системну експлуатацію довіри споживачів [122].

Поширеним є й нав'язування туристам необов'язкових видів страхування, які презентуються як «обов'язкові» елементи туристичного пакета. Так, наприклад, страхування багажу або додаткове медичне страхування іноді подається як обов'язкова вимога, хоча насправді воно має добровільний характер і повинно визначатися самим туристом. Такий спосіб обману має корисливу спрямованість і сприяє незаконному збагаченню страховиків, порушуючи принцип свободи волевиявлення споживача.

Особливої уваги заслуговують злочинні схеми із залученням медичного персоналу курортних закладів та представників туристичних компаній. Зокрема, зафіксовано випадки, коли лікарі готелів повідомляють туристам про «недійсність» їхніх полісів, після чого направляють до інших медиків (із якими мають попередню змову), які надають послуги за готівковий розрахунок без будь-яких гарантій відшкодування. При цьому суми таких оплат можуть бути значними, а відмови страхових компаній у подальшій компенсації – системними.

Ще одним різновидом злочинної технології є змова керівників туристичних груп з іноземними лікарями, коли під приводом «звіту» збираються страхові поліси туристів. Після цього на їх підставі оформлюються фіктивні медичні документи, на основі яких виставляються рахунки страховим

компаніям за неіснуюче лікування. Подібні випадки були зафіксовані, зокрема, у Греції, Туреччині, Кіпрі та інших популярних серед українців країнах відпочинку. Такі дії мають організований характер і часто вчинюються із залученням іноземних громадян, що ускладнює кримінальне переслідування [7].

Окремої уваги потребують ситуації, коли після настання страхового випадку виявляється, що страхова компанія взагалі не існує. Турист, придбавши поліс у неліцензованого або фіктивного страховика, фактично отримує звичайний папірець без юридичної сили. Такі випадки є характерними для діяльності псевдострахових структур, які діють через Інтернет або через сумнівні туристичні агентства, прикриваючись брендами відомих компаній.

Таким чином, страхові шахрайства з боку страхових організацій у туристичній сфері становлять небезпечну форму кримінальної практики, що поєднує ознаки обману, зловживання довірою та організованої злочинної діяльності. Вони завдають значної шкоди не лише окремим громадянам, а й підривають довіру до національного туристичного ринку та страхового сектору загалом, створюючи умови для латентного поширення економічної злочинності у сфері туризму.

2. Обман страховика шляхом злочинної домовленості страхувальника із зацікавленими працівниками туристичних компаній або страховим посередником. Така група шахрайств базується на внутрішній корупції та змові: страхувальник або організована група вступає в домовленість із співробітниками турагентства, туроператора, страхової компанії або зі страховими посередниками задля забезпечення прийняття фіктивних претензій і отримання виплат. Зловживання службовим становищем дозволяє обходити контрольні процедури, фабрикувати документи, створювати штучні підстави для виплат і спрямовувати кошти через підставні канали. Типові технології цієї групи включають: попередню домовленість із місцевими медиками або експертами щодо оформлення «необхідних» медичних довідок і актів; оформлення полісів «заднім числом»; підробку або умисну фіксацію

неправдивих актів огляду майна та транспорту; погодження завищених кошторисів ремонтних робіт із зацікавленими сервісними центрами; спрямування виплат на рахунки підконтрольних осіб. Індикаторами змови можуть бути повторюваність випадків з одними й тими ж лікарями чи сервісами, надмірно швидке погодження великих виплат, розбіжності між первинними матеріалами та пізнішими доказами, непрозорі фінансові ланцюги [158].

З кримінологічної точки зору така змова поєднує елементи службової корупції та організованої економічної злочинності, має високу латентність і значну суспільну небезпечність. Для запобігання необхідні: механізми розподілу відповідальності при прийнятті рішень про виплату; ротація та незалежна верифікація експертів; обов'язкова електронна фіксація оглядів (фото/відео, таймстамп); автоматизовані «червоні прапори» в системах обробки претензій; зовнішній аудит і кримінальна відповідальність для причетних працівників.

3. Обман страховика з метою незаконного одержання страхового відшкодування. До цієї групи належать шахрайські дії, що здійснюються страхувальниками або третіми особами без участі працівників страховика (або при їхній пасивній співучасті). На стадії укладання договору використовуються схеми: завищення вартості застрахованого майна, подання підроблених документів, багаторазове страхування одного ризику, страхування «попереднім числом». Під час дії договору – змова зі сторонніми сервісами для організації фіктивних ремонтів, умисне підвищення ризику експлуатацією майна в неналежних умовах, приховування обставин, що знижують ризик. На етапі пред'явлення претензії вдаються до інсценування страхових подій (імітація крадіжок, пошкоджень), підміни чи підфарбування об'єктів, завищення обсягів збитків, підробки медичних чи технічних документів.

4. Створення страхових тіньових синдикатів та «офшорне страхування». Така група представляє собою використання непрозорих юридичних структур і транскордонних фінансових каналів для маскування страхового бізнесу,

ухилення від регуляторних і податкових вимог, а також для акумуляції і нелегальної переадресації страхових премій. У туристичному сегменті такі схеми поєднуються з продажем «квазіполісів» через посередників, онлайн-платформи та сумнівні турагентства. Типовий механізм: реєстрація фіктивної або номінальної страхової компанії в юрисдикції з низьким рівнем контролю, продаж полісів через мережу посередників, переказ премій на офшорні рахунки, подальша їхня консолідація й виведення капіталу. Мотиви – ухилення від оподаткування, нелегальний експорт капіталу, створення фондів для фінансування інших протиправних схем. Індикатори: використання офшорних реквізитів, часті перекази через «прокладкові» підприємства, відсутність операційної присутності страховика в країні продажу полісів.

Контрзаходи мають міжнародний характер: жорстка перевірка бенефіціарної структури страховиків, запровадження вимог прозорості та публічності ліцензій, посилення податкового та фінансового моніторингу, інформаційний обмін між державами, блокування діяльності офшорних «страховиків» на внутрішньому ринку. На національному рівні – заборона використання іноземних рахунків для розрахунків за полісами без підтвердження операційної присутності, кримінальне переслідування організаторів таких схем, інтегровані аналітичні системи для виявлення аномальних платіжних ланцюгів.

Підводячи підсумки підрозділу зазначимо, що туризм у сучасних умовах постає не лише як соціокультурний і економічний феномен, а й як складна система правовідносин, у межах якої реалізуються комерційні, договірні, інформаційні та фінансові процеси. Саме така багатокомпонентність зумовлює підвищену криміногенність галузі, що проявляється у зростанні кількості шахрайських дій та корупційних зловживань. Туристична діяльність є об’єктом кримінально-правового захисту, оскільки охоплює відносини власності, підприємницької доброчесності, договірної дисципліни та безпеки громадян під час подорожей. Водночас вона становить інтерес для кримінологічного аналізу як середовище формування окремих видів злочинної поведінки, зокрема

шахрайства, корупційних зловживань, зловживань у сфері страхування, кіберзлочинності, відмивання коштів через офшорні схеми та ін.

Таким чином, туристична сфера виступає багаторівневим об'єктом кримінально-правового та кримінологічного дослідження, що поєднує економічні, соціальні, інформаційні та правові аспекти. Вона потребує комплексного захисту з боку держави, посилення нагляду за діяльністю туроператорів і страхових компаній, удосконалення правового регулювання з метою забезпечення безпеки та довіри громадян до національного туристичного ринку, а також розроблення заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

1.3. Іноземний досвід кримінально-правових та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері

Сучасні тенденції глобалізації та мобільності населення обумовлюють активний розвиток туристичної галузі як одного з найдинамічніших секторів світової економіки. Водночас зростання обсягів міжнародних подорожей, цифровізація туристичних послуг і ускладнення фінансових потоків створюють сприятливе середовище для виникнення нових форм кримінальних правопорушень у туристичній сфері. До них належать шахрайські дії з використанням електронних платформ бронювання, зловживання у сфері страхування туристів, незаконна діяльність посередників, відмивання коштів через туристичний бізнес, торгівля людьми під виглядом туристичних послуг тощо.

У цих умовах іноземний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері набуває особливого значення. Країни з розвиненою туристичною індустрією – зокрема держави ЄС, США, Канада, Японія, а також окремі країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – напрацювали ефективні механізми кримінологічного та кримінально-правового

впливу на злочинність у туристичному секторі. Їхній досвід охоплює як системні моделі державного контролю та міжвідомчої взаємодії, так і інноваційні підходи до безпеки туристів, цифрового моніторингу ризиків і формування культури правомірної поведінки у сфері послуг.

Дослідження іноземних підходів дає можливість не лише виявити ефективні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, а й адаптувати їх до українських реалій у контексті післявоєнного відновлення, розвитку внутрішнього туризму та підвищення інвестиційної привабливості країни. Зіставлення національних і міжнародних моделей превенції дозволяє окреслити напрями вдосконалення вітчизняної кримінологічної політики та зміцнення системи безпеки туристичного середовища як важливого чинника соціально-економічної стабільності.

У більшості іноземних країн шахрайство розглядається як комплексний кримінально-правовий інститут, який охоплює широкий спектр його різновидів – майнове, фінансове, податкове, банківське, комп’ютерне, телемаркетингове, інвестиційне та інші форми [172]. Таке розуміння ґрунтується на усвідомленні того, що шахрайські дії не є ізольованим явищем, а становлять механізм реалізації цілої системи злочинних практик, спрямованих на неправомірне заволодіння чужими активами, спотворення економічних відносин та підрив довіри до ринку послуг. При цьому шахрайські методи все частіше використовуються як інструмент вчинення низки інших кримінальних правопорушень, які загрожують різним об’єктам кримінально-правової охорони – від власності та фінансової безпеки до публічних інтересів і прав громадян [1]. Водночас, у наукових працях присвячених кримінологічній характеристиці шахрайства та методам його запобігання, дослідники традиційно зосереджували увагу переважно на аналізі кримінально-правових норм, механізмах кваліфікації діянь та особливостях притягнення винних до відповідальності, залишаючи поза увагою питання системного запобігання саме у специфічних галузях економіки, зокрема у туристичній сфері. Натомість іноземний досвід запобігання шахрайству в туризмі розроблений значно

глибше, оскільки в багатьох країнах така сфера розглядається як зона підвищеного криміногенного ризику, що потребує міжгалузевого підходу, який поєднує інструменти кримінального права, кримінології, інформаційної безпеки та віктимології [81].

З прийняттям Закону України «Про туризм» у 1995 році, наша країна визначила туризм як один із пріоритетних напрямків розвитку національної культури та економіки, розпочавши створення сприятливих умов для туристичної діяльності [135]. Окрім цього, з обранням курсу на демократичний розвиток та європейську інтеграцію, Україна, поряд з іншими внутрішніми та зовнішніми політичними аспектами, активно почала розвивати туристичну діяльність. Особливо великий попит на туристичні послуги зріс з червня 2017 р., коли для українців було запроваджено безвізовий режим з країнами ЄС.

Попри декларативне визнання туристичної галузі як однієї з ключових складових економіки та культури України, а також численні запевнення державних органів щодо створення сприятливих умов для її розвитку, туризм у нашій країні тривалий час залишався на периферії державної економічної політики. Організаційно-економічні заходи, які здійснювалися органами влади, мали переважно фрагментарний і несистемний характер, не супроводжувалися належною інфраструктурною, нормативною та кримінологічною підтримкою. Це призвело до стагнації галузі, яка, попри значний потенціал, не стала повноцінним драйвером економічного зростання.

Ситуація істотно ускладнилася у зв’язку з глобальною пандемією COVID-19, що спричинила різке зниження міжнародного туристичного потоку, закриття кордонів, банкрутство великої кількості туроператорів і зменшення бюджетних надходжень від туристичних підприємств. Подальший розвиток подій, пов’язаний із повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, остаточно змінив структуру туристичного ринку: потік іноземних туристів скоротився до мінімуму, а більшість внутрішніх операторів змушені були переорієнтуватися на обслуговування гуманітарних, евакуаційних або волонтерських напрямів.

На цьому тлі туристичний бізнес виявився вразливим до кримінальних посягань, насамперед шахрайських схем, що призвели до суттєвих матеріальних втрат, підриву довіри споживачів до туристичних послуг, а також негативного впливу на міжнародну репутацію України як безпечної туристичної дестинації. У кримінологічному сенсі шахрайство виступає ядром злочинності у туристичній сфері, оскільки воно пронизує більшість її протиправних проявів – від фіктивного бронювання та неправомірного використання персональних даних клієнтів до створення псевдоагентств і фальсифікацій страхових випадків.

Згідно з міжнародним досвідом, туристичне шахрайство належить до категорії комплексних кримінальних правопорушень, що охоплюють широкий спектр норм – від класичних положень кримінального права до спеціальних актів, спрямованих на захист прав споживачів, фінансову безпеку й інформаційну недоторканність. Дослідження поведінкових аспектів шахраїв показує, що такі особи, як правило, володіють високим рівнем психологічної маніпулятивності, здатністю ідентифікувати вразливі риси потенційних жертв – довірливість, бажання швидкої вигоди, відсутність обізнаності щодо правових аспектів туристичної діяльності. Як зазначають психологи, ціннісні орієнтації шахраїв мають виразно девіантний характер, адже вони сприймають потерпілу особу не як суб’єкта суспільних відносин, а як об’єкт маніпуляції, позбавлений етичного статусу [99, с. 138-139].

Аналіз іноземного кримінального законодавства свідчить, що тенденція до диференціації складів шахрайства та розширення його криміналізованих форм стала закономірним етапом розвитку сучасної кримінально-правової політики більшості розвинених держав. У провідних правових системах світу спостерігається чітка орієнтація на спеціалізацію правових норм залежно від сфери вчинення шахрайських діянь, способів їх реалізації, об’єкта посягання та характеру суспільної небезпеки [59, с. 172-173]. Так, відповідно до КК Франції, шахрайство у галузі туристичних послуг підпадає під регулювання норм про звичайне шахрайство, яке кваліфікується як кримінальне правопорушення, що

порушує майнові відносини, а також під положення про «комп'ютерний обман», який визнається майновим злочином у сфері обробки даних. Такий підхід дозволяє правоохоронним органам реагувати на цифрові шахрайські дії, пов'язані з онлайн-бронюванням, продажем квитків чи електронним страхуванням. Також, КК Франції виокремлює відповідальність за *«комп'ютерне шахрайство»* (fraude informatique), що відображає високий рівень цифровізації суспільних відносин і потребу захисту електронних комунікацій та онлайн-платформ від злочинних посягань [147].

КК Німеччини містить низку спеціалізованих складів, зокрема *шахрайство при капіталовкладеннях* (Anlagebetrug), *кредитне шахрайство* та *шахрайство при незаконному отриманні послуг*, що безпосередньо корелює із сучасними формами економічної злочинності, характерними і для туристичного ринку (наприклад, фіктивні бронювання, неправдиві інвестиційні пропозиції у сфері туризму) [68]. У Німеччині шахрайство у сфері туристичних послуг класифікується як один із видів злочинів, пов'язаних з обманом і зловживанням довірою. Законодавство ФРН визначає кілька рівнів суспільної небезпеки таких діянь: *просте шахрайство*, *особливо тяжке шахрайство* та *комп'ютерне шахрайство*. Вони можуть мати місце під час отримання субсидій, капіталовкладень, кредитів або надання послуг у туристичній сфері. Предметом злочину виступають як майнові вигоди та електронні дані, так і неправдиві відомості про фінансову спроможність або законність діяльності суб'єкта. Закон також визнає потерпілими широке коло осіб, зокрема *«велику кількість людей»*, що відповідає характеру туристичного бізнесу, орієнтованого на масового споживача [172].

Кваліфікуючими ознаками шахрайства, згідно з німецьким правом, є:вчинення злочину у складі організованої групи або банди; систематичність злочинної діяльності (як промисел);завдання значної майнової шкоди; зловживання службовими повноваженнями або довірою потерпілих; фальсифікація страхового випадку чи інших документів, що підтверджують законність послуги; створення небезпеки для великої кількості осіб або

навмисне доведення їх до матеріальної скрути [68]. Покарання за такі діяння охоплює як штрафні санкції, так і позбавлення волі (максимальний строк – до десяти років), а додатковими санкціями можуть бути позбавлення права займати публічні посади, вести підприємницьку діяльність, користуватися професійними ліцензіями тощо. Особливістю німецької практики є також наявність превентивних і заохочувальних механізмів, зокрема: судовий нагляд за поведінкою засудженого; можливість умовного звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільного відшкодування завданих збитків або внесення певних компенсаційних платежів (Täter-Opfer-Ausgleich).

Відповідно до КК Австрії, шахрайство у сфері туристичних послуг відноситься до майнових кримінальних правопорушень, у складі яких обов'язково наявна віктимна поведінка потерпілого, тобто його активна або пасивна участь у процесі заподіяння шкоди через введення в оману. Закон прямо вказує, що шкода повинна мати матеріальний характер, а якщо шахрайство відбувається у формі *фінансової піраміди* чи *ланцюгової гри*, воно кваліфікується як окремий вид обманних злочинів. Злочин може бути *простим*, *тяжким* або *комп'ютеризованим*, а його суть полягає у тому, що потерпілий внаслідок обману вчиняє певну дію, бездіяльність чи потурання, сприяючи отриманню злочинцем незаконної вигоди [161, с. 155–156].

З точки зору суб'єктивної сторони, австрійське законодавство визначає шахрайство як умисне діяння, що вчиняється *з метою збагатитися* або *зі свідомим зловживанням довірою потерпілого*. Відповідальність посилюється, якщо злочин здійснено професійно, у формі промислу або із використанням комп'ютерних технологій, а також у разі завдання значних матеріальних збитків. Санкції коливаються від штрафу до десяти років позбавлення волі [59, с. 183–184].

Відповідно до КК Італії, шахрайство в галузі туристичних послуг розглядається як різновид звичайного шахрайства, що віднесене до категорії *злочинів проти власності*. Його сутність полягає у використанні злочинцем хитрощів, обману або введення потерпілого в оману з метою отримання

майнової вигоди. Законодавець Італії передбачає низку спеціалізованих форм цього кримінального правопорушення, серед яких: *шахрайство з державними коштами*, *комп'ютерне шахрайство*, *обман недієздатних осіб* та *шахрайство у сфері еміграції*. Італійське кримінальне право містить норми й про *страхове шахрайство* (truffa assicurativa) та *шахрайство у сфері еміграції*, які набувають актуальності у зв'язку з поширенням туристичних, міграційних і страхових послуг [188]. Таке розмаїття демонструє спробу законодавця охопити всі можливі способи обманних посягань, що можуть реалізовуватися як у фінансовій, так і в туристично-сервісній діяльності.

Кваліфікація шахрайства в італійському кримінальному праві залежить від специфічних обставин його вчинення, зокрема якщо діяння було спрямоване на шкоду державі, публічним установам або здійснювалося шляхом психологічного впливу на потерпілого, коли останній діє під впливом страху чи хибного уявлення про «вимоги органів влади». Ці ознаки відображають високий рівень соціальної адаптивності шахрайства, яке здатне пристосовуватися до сучасних економічних, інформаційних і психологічних умов.

КК Польщі передбачає відповідальність за *шахрайство при отриманні пільг* і *інвестиційне шахрайство*, що також має прямі паралелі з туристичною діяльністю, де часто використовуються державні субсидії, пільгове кредитування та інвестиційні програми розвитку регіонального туризму [205]. За КК Польщі, шахрайство також належить до *майнових злочинів* і поділяється на *звичайне* та *комп'ютерне*. Його предметом є чуже майно, майнова вигода або інформація, що має грошову цінність. При звичайному шахрайстві винний отримує вигоду шляхом введення особи в оману або використання її беззахисності, некомпетентності чи нездатності усвідомлювати наслідки своїх дій. У випадку *комп'ютерного шахрайства* злочинець впливає на процес автоматизованої обробки даних: збирає, змінює, видаляє або підробляє інформацію на електронних носіях, чим сприяє отриманню незаконного доходу. Всі ці діяння мають єдину мотиваційну основу – прагнення до майнової

вигоди, що визначає їхній корисливий характер. Покарання за такі злочини передбачає позбавлення волі на строк від шести місяців до восьми років [205; 1, с. 102–103].

У США Федеральний КК і комплекс спеціальних законів охоплює цілу систему окремих складів: *шахрайство з використанням пошти* (mail fraud), *телемаркетингове шахрайство*, *медичне шахрайство*, *банківське шахрайство* тощо. Такі норми формують потужну міжвідомчу модель реагування, у межах якої правоохоронні органи, податкові служби, фінансові регулятори й організації захисту споживачів координують дії для запобігання зловживанням у сфері послуг, включно з туристичною [142].

КК Китаю містить положення про *фінансове шахрайство*, що охоплює різноманітні форми маніпуляцій з капіталами, фондами та кредитами, у тому числі ті, що реалізуються через туристичні компанії або інтернет-платформи з продажу турів [69].

Загалом можна констатувати, що міжнародна тенденція полягає у посиленні кримінально-правового реагування на шахрайські діяння в окремих сферах суспільних відносин, що зумовлює поступовий перехід від універсальних до спеціалізованих складів злочину, що свідчить про зростання усвідомлення законодавцями різних країн, що економічна, страхова, туристична та інформаційна діяльність потребують особливого кримінально-правового захисту з урахуванням високої латентності шахрайських схем і складності доведення їх суб’єктивної сторони.

Однак, аналіз порівняльно-правових джерел дає підстави стверджувати, що жодна з розглянутих країн не має спеціальної норми, яка б прямо встановлювала кримінальну відповідальність саме за шахрайство у сфері туристичних послуг. Відповідальність за такі діяння настає в межах загальних або спеціалізованих складів шахрайства, які охоплюють страхові, фінансові, комп’ютерні та корпоративні аспекти злочину. Такі нормативно-правові тенденції свідчать про латентний характер туристичного шахрайства у міжнародній практиці, що зумовлює його складність для кваліфікації та

потребу в комплексному регулюванні. Водночас зазначена тенденція дозволяє стверджувати, що встановлення окремої кримінально-правової відповідальності за шахрайство у сфері туристичних послуг є об'єктивною необхідністю та питанням часу, оскільки туристична індустрія поєднує у собі фінансові, інформаційні, страхові й комунікаційні аспекти, які створюють підґрунтя для появи складних транснаціональних шахрайських схем. Її реалізація в національному законодавстві України дозволить гармонізувати правову систему з європейськими стандартами, посилити захист прав туристів і забезпечити ефективну превенцію кримінальних правопорушень у цій стратегічно важливій сфері.

Водночас неприйнятним для вітчизняної правової системи слід визнати досвід тих іноземних держав, у законодавстві яких допускається можливість вчинення шахрайства не лише з прямим умислом, а й із необережності. Така конструкція, наявна, зокрема, у КК Німеччини (де передбачено форму вини *з легковажності*) [79] та КК Австралії (де встановлено можливість вчинення *з необережності*), суперечить базовим положенням української доктрини кримінального права [192]. Вона потенційно розмиває межі кримінальної відповідальності, створює ризик криміналізації дій, які не мають достатнього рівня суспільної небезпеки, та не узгоджується з принципом суб'єктивного інкримінування [58, с. 105].

З урахуванням цього вважаємо, що найбільш прийнятним і теоретично виваженим підходом до визначення суб'єктивної сторони шахрайства є визнання його кримінальним правопорушенням, яке може бути вчинене виключно з прямим умислом, що повністю відповідає змісту кримінально-правової політики України [171]. Такий підхід відображає усталене розуміння шахрайства як усвідомленої обманної діяльності, спрямованої на неправомірне заволодіння чужим майном або правом на нього, і забезпечує необхідну чіткість та передбачуваність кримінально-правових норм.

Крім того, на відміну від КК Польщі, який не передбачає окремих кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак складу шахрайства,

український підхід має залишатися більш гнучким, забезпечуючи диференціацію кримінальної відповідальності залежно від розміру заподіяної шкоди, кількості потерпілих, форми співучасті або використання службового становища [81]. Водночас привертає увагу французька модель, у якій у ряді норм замість визначених санкцій застосовується формула *«карається більш суворо»*, що створює можливості для індивідуалізації покарання, але водночас знижує рівень правової визначеності, що є неприйнятним для української практики.

Не менш дискусійним є питання суб'єктного складу шахрайства. У більшості проаналізованих правових систем передбачається множинність суб'єктів, серед яких: *загальні суб'єкти*– фізичні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності; *спеціальні суб'єкти*– службові особи або представники певних професій; *юридичні особи* (корпорації), що несуть самостійну кримінальну відповідальність.

Наприклад, у Нідерландах та Республіці Молдова суб'єктами шахрайства можуть бути одночасно фізичні та юридичні особи, що дозволяє ефективніше реагувати на корпоративні злочини. Водночас така модель потребує чіткої нормативної деталізації. Цілком слушною видається позиція Т. О. Калюги, яка підтримує доцільність визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за шахрайство (аналогічна практика існує у Франції, Великій Британії, США, Йорданії, КНР тощо), проте за умови вироблення чітких підстав і критеріїв такої відповідальності, визначення специфічних видів покарань, а також механізмів співвідношення її з відповідальністю фізичних осіб [51, с. 188–189].

З позицій кримінологічного аналізу така тенденція має важливе значення й для туристичної сфери, де значна частина шахрайських схем реалізується через юридичних осіб – туроператорів, страхові компанії, посередницькі фірми або онлайн-платформи, що мають статус суб'єктів господарювання. Тому запровадження в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини у сфері туристичних послуг відповідало б сучасним

європейським стандартам правового регулювання та підвищило б ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у цьому секторі.

Покарання за шахрайство у сфері туристичних послуг у більшості іноземних країн визначається з урахуванням характеру та способу вчинення діяння, його суспільної небезпеки, розміру заподіяної шкоди, кількості потерпілих, а також наявності кваліфікуючих обставин. У міжнародній практиці застосовуються як основні покарання (штраф, позбавлення волі на певний строк, громадські роботи), так і додаткові санкції (позбавлення права обіймати певні посади, займатися підприємницькою діяльністю, конфіскація майна, анулювання ліцензії на провадження туристичної діяльності тощо). У деяких країнах передбачено й спеціальні кримінально-правові заходи виправлення та безпеки, спрямовані на відновлення прав потерпілих, компенсацію завданих збитків, а також профілактику рецидиву. Призначення покарання здійснюється відповідно до принципів пропорційності, індивідуалізації та превентивної доцільності [182, с. 147–148].

У державах романо-германської (континентальної) правової сім'ї шахрайство у сфері туристичних послуг, як правило, переслідується за загальними або спеціальними нормами, що регулюють відповідальність за обманні дії у сфері господарської або фінансової діяльності. Такі злочини посягають переважно на власність і суміжні суспільні відносини, де предметом виступають чуже майно, грошові кошти, цінності, а у випадках *комп'ютерного шахрайства*– дані, що підлягають автоматизованій обробці. У ряді країн законодавство прямо визнає потерпілими невизначене коло осіб, що особливо актуально для туристичної сфери, де наслідки злочину мають масовий і транскордонний характер [180, с. 146–147].

Таким чином, відзначимо, що одним із основних заходів запобігання шахрайствам у сфері туристичних послуг за кордоном є посилення кримінальної відповідальності, а також криміналізація таких дій, як «*незаконна туристична діяльність*» та «*умисне невиконання зобов'язань перед туристами*». У КК іноземних країн предметами шахрайств, окрім майна або

прав на майно, можуть бути послуги та угоди (Франція); особисті дані (Німеччина); незаконний прибуток (Італія); пільги (Польща). Зазначено, що шахрайство є умисним кримінальним правопорушенням та може бути вчинено з використанням переваг, які має потерпілий у ризикованих ситуаціях або важкому стані, а також шляхом обману в межах торгової діяльності осіб, які є продавцями чи менеджерами компанії, або діють від її імені (Австрія).

В контексті суто кримінологічного підходу, то як зазначає І. А. Вітюк у практиці США значну увагу приділяють прикладним аспектам туристичного шахрайства, зокрема у сфері маркетингу та споживчого обману й виділяють п’ять найпоширеніших видів шахрайства у туристичній сфері: фіктивні знижки, доступні лише для членів «елітних туристичних клубів»; пропозиції стати туристичним агентом для отримання «внутрішніх» пільг; введення в оману щодо реальних цін і вартості турів; незаконні операції з правами спільного володіння нерухомістю або *таймшер*; фальшиві благодійні «пожертвування», не пов’язані з туристичним бізнесом [17, с. 463–464].

У загальному контексті запобігання кримінальним правопорушенням у державах ЄС реалізується низка комплексних стратегій, спрямованих на протидію шахрайству, пов’язаному з використанням європейських структурних і інвестиційних фондів, включаючи кошти, спрямовані на розвиток туристичної інфраструктури та підтримку малого і середнього бізнесу у сфері туризму. Враховуючи значний обсяг фінансових потоків, що циркулюють у межах ЄС, питання захисту фінансових інтересів Співтовариства від шахрайства, корупції та зловживань має першочергове значення для стабільності європейського ринку послуг.

З метою підвищення ефективності контролю Європейська Комісія у тісній співпраці з компетентними органами держав-членів запровадила систему координаційних і наглядових механізмів, спрямованих на раннє виявлення фінансових зловживань. Одним із ключових правових інструментів цієї діяльності є Регламент Ради (Євратом, ЄС) № 2185/96 від 11 листопада 1996 року, який закріплює правові засади проведення перевірок на місцях і

внутрішніх інспекцій, здійснюваних Європейською Комісією для захисту фінансових інтересів Європейських Співтовариств від шахрайства та інших аналогічних правопорушень [191]. Згідно з цим регламентом, уповноважені органи мають право проводити раптові аудити в офісах компаній, що беруть участь у програмах фінансування, перевіряти відповідність контрактних зобов'язань і достовірність фінансової звітності, а також ініціювати адміністративні або кримінальні процедури у разі виявлення шахрайства.

Особливу увагу в ЄС приділено створенню механізмів фінансової превенції в межах діяльності Європейського бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF) [189], яке здійснює незалежні розслідування щодо зловживань бюджетними коштами, у тому числі тими, що спрямовуються на розвиток туристичних проєктів, культурну спадщину та транскордонну співпрацю. Серед типових порушень, що фіксуються у зв'язку з туристичними програмами, – підроблення звітності, фіктивне виконання робіт, маніпулювання тендерними процедурами, нецільове використання дотацій і створення псевдоінвестиційних компаній.

В останні роки в європейських країнах спостерігається зростання кількості фіктивних підприємств, що створюються для приховування прибутків від оподаткування, відмивання коштів та конвертації нелегальних фінансових потоків, у тому числі через туристичні компанії. Деякі посадові особи банківських і фінансових установ сприяють подібним схемам, перенаправляючи грошові потоки через мережу фіктивних структур, у тому числі зареєстрованих у державах із пільговим податковим режимом або статусом офшорів. У результаті такі дії не лише підривають фінансову безпеку ЄС, а й створюють ризики для легітимного туристичного бізнесу, сприяючи поширенню нелегальних туроператорів і підставних агентств, які використовують туристичну діяльність як прикриття для шахрайських операцій [29].

Крім того, економічна злочинність у сфері використання європейських фондів часто має транскордонний характер, що обумовлює необхідність

координації правоохоронних зусиль між державами-членами ЄС. У цьому напрямі діє Європейська прокуратура (EPPO), яка здійснює кримінальні розслідування щодо шахрайств, пов'язаних із коштами ЄС, у тому числі тих, що виділяються на туристичні програми та інфраструктурні проєкти. Водночас країни ЄС активно застосовують інструменти фінансового моніторингу, антикорупційної «комплаєнс-політики» та внутрішнього аудиту, що забезпечують підвищення прозорості й довіри до суб'єктів туристичного ринку [27].

Таким чином, інституційна європейська система запобігання шахрайству базується на принципах інституційної координації, прозорості фінансування та кримінально-правової відповідальності за будь-які маніпуляції з бюджетними або грантовими ресурсами. У контексті розвитку української туристичної індустрії та інтеграції до європейського правового простору цей досвід є особливо важливим, адже він демонструє, що ефективне запобігання шахрайству можливе лише за умови поєднання контролю за фінансовими потоками, кримінально-правового переслідування економічних злочинів і забезпечення прозорості туристичних операцій на всіх рівнях.

З розвитком цифрових технологій і глобалізаційних процесів з'являються нові форми шахрайства, які адаптуються до економічних і комунікаційних реалій XXI століття. Серед них виокремлюються шахрайства у сфері вексельних і кредитних відносин, у підприємницькій діяльності, при працевлаштуванні за кордоном, у сфері страхування, в онлайн-продажах і під час надання туристичних послуг [79]. У країнах ЄС, США, Канаді та Японії саме туристична сфера стала одним із найбільш уразливих секторів, у якому поєднуються високий рівень транскордонних операцій, цифровізація сервісів і значний обіг коштів, що створює передумови для поширення шахрайських схем.

Туристичне шахрайство в іноземній практиці охоплює різні прояви: фіктивне бронювання житла чи квитків, підробку страхових випадків, змову між страховиками та туроператорами, обман клієнтів шляхом створення

фіктивних туристичних агентств, використання фальшивих документів для одержання віз чи компенсацій, а також кібершахрайство, пов’язане з крадіжкою персональних даних туристів. У країнах із розвиненим туристичним ринком формуються спеціалізовані кримінологічні методики, профілактичні програми та інформаційно-аналітичні системи, що дозволяють виявляти та запобігати подібним правопорушенням.

В умовах глобалізації туристичних ринків, діджиталізації послуг і зростання транскордонного руху фінансових потоків провідні країни світу виробили цілісну систему запобігання шахрайству у сфері туризму, яка базується на поєднанні фінансових, технологічних, організаційно-правових та просвітницьких інструментів. Така система покликана не лише мінімізувати ризики зловживань, а й гарантувати безпеку споживачів, стабільність ринку туристичних послуг і довіру до державних регуляторів. Одним із ключових напрямів у практиці країн ЄС, США та Канади є фінансовий моніторинг туристичних операцій, спрямований на виявлення підозрілих транзакцій, відмивання коштів та ухилення від сплати податків. Для цього запроваджено механізми обов’язкової ідентифікації клієнтів (Know Your Customer – KYC), які передбачають перевірку особи замовника послуг, джерел походження коштів, а також оцінку ризиків кожної фінансової операції. Крім того, суб’єкти туристичного бізнесу зобов’язані вести фінансову звітність відповідно до міжнародних стандартів прозорості (FATF, OECD Guidelines), що дозволяє контролюючим органам відстежувати грошові потоки, пов’язані з туристичною діяльністю, і своєчасно виявляти спроби шахрайських дій [202].

З метою запобігання корупційним ризикам і зловживанням бюджетними ресурсами у більшості держав ЄС, США, Канаді та Австралії впроваджено аудиторські перевірки, антикорупційні сертифікації підприємств і санкційні механізми щодо маніпулювання грантовими або інвестиційними коштами, що виділяються на розвиток туризму. Зокрема, в ЄС практикується позбавлення туроператорів ліцензії у разі виявлення порушень фінансової дисципліни або

участі у змові з державними посадовими особами при реалізації проєктів, профінансованих із європейських фондів [196].

З урахуванням глобальної цифровізації туризму та поширення електронних платформ бронювання, одним із пріоритетних напрямів сучасної політики протидії шахрайству є захист цифрового середовища та кібербезпека туристичних послуг. В Італії, Франції, Німеччині, Японії та Сінгапурі активно застосовуються системи електронної верифікації туроператорів, а також сервіси *Safe Booking* і *Verified Travel Agent*, які дозволяють ідентифікувати легітимних учасників ринку й знижують ризики фіктивних бронювань. У багатьох державах створено національні бази даних недобросовісних агентств і впроваджено алгоритми штучного інтелекту для автоматичного виявлення підозрілих транзакцій, зокрема масових повторних бронювань, транскордонних платежів із «ризикових» юрисдикцій, а також виявлення аномальних фінансових операцій. У США та Канаді реалізуються міжвідомчі програми кіберзахисту туристичних онлайн-платформ і систем кредитного бронювання, що об’єднують поліцію, фінансові установи, страхові компанії та державні органи у єдину мережу моніторингу кіберризиків [200; 207].

Важливим компонентом запобігання шахрайству є освітньо-просвітницькі, спрямовані на підвищення рівня обізнаності населення й професійних учасників туристичного ринку. У більшості розвинених країн це здійснюється у формі національних державних програм споживчої освіти, медіакампаній, онлайн-курсів і тренінгів для туристів та працівників галузі.

У Франції, Іспанії та Канаді діють національні центри споживчої освіти, які поширюють рекомендації щодо безпечного бронювання, страхування, перевірки репутації туроператорів і запобігання інтернет-шахрайству. У Японії реалізується державна ініціатива *Smart Traveler*, що орієнтована на формування культури безпечних подорожей, цифрової грамотності та відповідальної поведінки туристів. Ця програма включає мобільні додатки для перевірки легітимності туроператорів, інформаційні повідомлення про шахрайські сайти й

онлайн-платформи з рекомендаціями щодо правової допомоги потерпілим [206].

Не менш важливим напрямом є формування корпоративної етики та саморегулювання у сфері туризму, що забезпечує високий рівень внутрішньої відповідальності бізнесу. У країнах ЄС прийнято кодекси чесної реклами, етичні стандарти обслуговування та правила добросовісної конкуренції, які є обов'язковими для членів туристичних асоціацій. У США, Канаді та Австралії застосовується механізм «репутаційних санкцій»: туроператори, які порушують стандарти прозорості, виключаються з галузевих реєстрів або позбавляються права на участь у державних тендерах і туристичних програмах. У Німеччині та Франції функціонують комітети з етичного контролю, що здійснюють аудит маркетингових кампаній та перевіряють достовірність реклами туристичних послуг [211].

Така іноземна практика переконливо демонструє ефективність інтегрованого підходу до запобігання шахрайству у туристичній сфері, який передбачає поєднання правових, економічних, технологічних та просвітницьких заходів. Така модель, реалізована у країнах ЄС, США, Великій Британії, Канаді, Австралії та Японії, забезпечує системну протидію злочинності у сфері туризму, сприяє створенню безпечного, конкурентного та інвестиційно привабливого ринку туристичних послуг, а також підвищує рівень довіри споживачів і партнерів до суб'єктів туристичної діяльності.

Врахування віктимологічного аспекту є важливим для вироблення ефективних заходів запобігання, що широко застосовуються в іноземній практиці – зокрема, у країнах ЄС, США, Канаді, Австралії та Японії, де функціонують національні програми інформування туристів, цифрові системи верифікації туроператорів і страхових компаній, а також механізми міжнародного обміну даними про шахрайські схеми. Саме інтеграція подібних інструментів у національну систему управління туристичною безпекою може стати основою формування дієвої моделі запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України.

Зазначені напрями віктимологічної профілактики, наголошує І. А. Нестерова, становлять ефективну основу для формування багаторівневої системи запобігання шахрайству, зокрема й у туристичній сфері, де злочинці активно використовують довірливість громадян, недостатню правову поінформованість і спрощений доступ до цифрових сервісів. Іноземна практика переконливо свідчить, що віктимологічна профілактика відіграє ключову роль у зниженні рівня туристичних шахрайств, адже спрямована не лише на реагування на злочин, а й на упередження ситуацій, у яких громадяни можуть стати жертвами обману [111].

У Великій Британії, наприклад, функціонують комунікаційні програми поліції спільно з туристичними агентствами, у межах яких громадянам пояснюють типові шахрайські схеми, що використовуються під час бронювання турів, оренди житла чи придбання страхових полісів. Застосовується також практика інформаційних кампаній на автовокзалах, у портах та аеропортах, які містять попередження щодо ризиків фальшивих туроператорів і шахрайських сайтів [26].

У США віктимологічна стратегія профілактики злочинності у сфері туризму базується на активній участі громадськості у створенні безпечного середовища: діють громадські комісії споживачів туристичних послуг, працюють спеціальні кол-центри, які приймають повідомлення про шахрайські дії у сфері подорожей та страхування. Важливе місце посідає система міжвідомчого обміну інформацією між поліцією, фінансовими структурами, туристичними асоціаціями та Інтернет-платформами [214].

Досвід Японії показує, що віктимологічна профілактика набуває успіху за умов поєднання освітніх і науково-дослідних підходів. Тут активно функціонують спеціалізовані інститути поліцейської віктимології, які вивчають поведінку шахраїв, психологію жертв і розробляють рекомендації для туристів. Крім того, розробляються цифрові інструменти попередження шахрайства, що автоматично перевіряють легітимність туроператорів і страхових компаній [16].

Використання цих напрацювань може суттєво підвищити ефективність української системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, зокрема через:

– запровадження освітніх курсів і тренінгів із віктимологічної безпеки у навчальних закладах, туристичних школах та центрах обслуговування споживачів;

– створення інформаційно-аналітичного порталу для повідомлень про шахрайські схеми в туризмі;

– розробку державних і регіональних програм профілактики туристичних шахрайств, що базуються на принципах партнерства між правоохоронними органами, бізнесом і громадянами [66].

Іноземний досвід підтверджує, що віктимологічні заходи запобігання є не лише допоміжним, а системоутворювальним елементом запобігання шахрайству, особливо у туристичній сфері, де ефективність протидії залежить від рівня правової культури населення, прозорості бізнес-процесів і міжвідомчої координації.

Підводячи підсумки проведеного аналізу іноземного досвіду можна констатувати, що запобігання шахрайствам у туристичній сфері є складним міждисциплінарним завданням, яке поєднує правові, фінансові, інформаційно-аналітичні, організаційно-управлінські та віктимологічні інструменти, що становлять основу кримінологічних й кримінально-правових заходів запобігання. В іноземній практиці кримінологічні заходи запобігання туристичним шахрайствам здійснюється на основі поєднання превентивних, контрольних і компенсаційних механізмів, які дозволяють не лише реагувати на вчинені правопорушення, а й запобігати їх виникненню шляхом підвищення правової культури громадян, цифрової безпеки туристичних сервісів і прозорості фінансових операцій.

Водночас, кримінально-правова політика більшості європейських країн орієнтована не лише на репресивний, а й на компенсаційно-превентивний характер відповідальності за шахрайство у сфері туристичних послуг, що

забезпечує комплексне відновлення порушених прав і соціальної справедливості. Такий підхід передбачає поєднання покарання, ресоціалізації правопорушників та профілактики нових кримінальних правопорушень, з одночасним акцентом на відшкодування шкоди потерпілим і недопущення рецидиву.

Для України досліджений іноземний досвід має особливу практичну значущість у контексті післявоєнного відновлення туристичної галузі та інтеграції до європейського правового простору. Використання напрацьованих у країнах ЄС моделей запобігання шахрайству дозволить створити ефективну національну систему безпеки туризму, гармонізувати законодавство з європейськими стандартами, підвищити рівень довіри до українського туристичного ринку та зміцнити його репутацію на міжнародному рівні.

Висновки до розділу 1

1. Генезис туристичної сфери України відбувався в умовах поетапної трансформації правового регулювання та поступового усвідомлення необхідності запобігання кримінальним правопорушенням. До основних етапів становлення та розвитку кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері України варто віднести:

I. *звичаєвий* (з найдавніших часів до 1841 р.) – період виникнення звичаєвих правовідносин у сфері туризму; II. *початковий* (з 1841 р. до 1991 рр.) – охоплює період організаційного утвердження туризму як соціально-економічного явища та виникнення індустрії туристичних послуг, що потребувало правового регулювання взаємин між споживачами й посередниками й разом з цим створило нові криміногенні ризики – фінансові махінації, фіктивні посередницькі угоди, ненадання оплачених послуг, що стимулювало розвиток законодавства про шахрайство в економічній сфері. Початок формування міжнародної системи кримінологічних реакцій на обман у договірних та комерційних відносинах, які згодом лягли в основу захисту

туристичних послуг (Хартія туризму, Кодекс туриста, 1985 р.); ІІІ. *незалежний* – з 1991 р. і дотепер (інституціоналізація, імплементація міжнародно-правових основ запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму (Закон України «Про туризм», 1995 р. – унормував правові, економічні та соціальні засади туристичної діяльності, визначив суб'єктів, гарантії прав споживачів та обов'язки туроператорів і турагентів), інтеграція безпекових підходів, які сьогодні становлять основу сучасної кримінологічної доктрини туристичної безпеки – системи, що поєднує кримінологічні заходи запобігання на різних кримінологічних рівнях, а також етичні стандарти, адміністративні заходи контролю та кримінально-правові механізми захисту прав споживачів туристичних послуг)з розподілом на підетапи: а) *ринковий* (1990-ті – початок 2000-х) – формується базова термінологія туристичної діяльності, закріплюються засади державної політики у сфері туризму, впроваджуються первинні вимоги до суб'єктів господарювання, договорів на туристичне обслуговування та обов'язків щодо інформування споживача, однак запобігання кримінальним правопорушенням носить загально-правовий характер: домінують норми про захист прав споживачів, рекламу, стандарти безпеки, податкову дисципліну та правила надання послуг; б) *регуляторний* (сер. 2000-х –2022 р.) – посилюється спеціальне регулювання туроператорської та турагентської діяльності, розбудовується система державного нагляду (контролю) і відповідних реєстрів, актуалізуються питання ліцензування/допуску на ринок, фінансової відповідальності перед споживачем, стандартів безпеки під час перевезень і розміщення. Запобігання кримінальним правопорушенням набуває секторальної спрямованості: розробляються механізми відповідальності за недостовірну інформацію, нав'язування додаткових послуг, порушення договірних зобов'язань, а також за ведення діяльності без належних дозвільних підстав. Фокус зміщується на гармонізацію з acquis ЄС у частині пакетних турів і пов'язаних туристичних послуг, підвищення прозорості договірних умов, фінансові гарантії на випадок неплатоспроможності туроператора, належні стандарти інформування

споживача до укладення договору, розмежування відповідальності між учасниками ланцюга постачання. Розвиваються електронна комерція та платформи онлайн-бронювання, що потребує адаптації запобіжників до ризиків дистанційних продажів, персональних даних і крос-юрисдикційних спорів; в) *воєнний*(з 2022 р.) – кримінологічна діяльність пристосовується до обмежень воєнного стану: релевантними стають питання безпеки туристичних маршрутів, страхування та інформування щодо ризиків, запобігання шахрайству при поверненні коштів/перенесенні турів, належної реклами в умовах форс-мажору, а також підтримки внутрішнього туризму.

2. В умовах сьогодення, запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання туристичних послуг залишаються недостатньо системними. Вітчизняне законодавство наразі не передбачає спеціальних норм, що охоплюють усі види кримінальних правопорушень, притаманних туристичному бізнесу, а заходи запобігання зосереджені переважно щодо адміністративного нагляду, споживчого захисту та фінансового моніторингу. Такий стан свідчить про необхідність формування цілісної кримінологічної концепції запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, яка має базуватися на принципах ризик-орієнтованого контролю, міжвідомчої взаємодії та підвищення правової культури учасників ринку.

3. Кримінальні правопорушення у туристичній сфері становлять складну багаторівневу систему суспільно небезпечних кримінально караних діянь, що посягають на стабільність та безпеку туристичної діяльності, і тому мають розглядатися у двох взаємопов’язаних площинах. У широкому розумінні кримінальні правопорушення у сфері туризму – шахрайство; підроблення документів, печаток, штампів і бланків; корупційні зловживання (привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, службове підроблення) та інші (торгівля людьми, експлуатація дітей, незаконні дії з документами на переказ чи платіжними картками, легалізація (відмивання) майна, ухилення від сплати податків. У вузькому розумінні кримінальні

правопорушення у сфері туристичного бізнесу – пов'язані з наданням туристичних послуг, організацією туристичної діяльності та дотриманням правил функціонування туристичного ринку. Шахрайство виступає основним видом таких кримінальних правопорушень й відзначається високою латентністю, гнучкістю кримінальних технологій і системністю порушень, що охоплюють як мікроекономічний рівень (фальсифікація договорів, страхові шахрайства, маніпуляції з оплатою турів тощо), так і макроекономічний рівень (службові зловживання, легалізація злочинних доходів, ухилення від сплати податків), що й визначає необхідність розроблення цілісної кримінологічної концепції запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, яка має поєднувати загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи реагування. Такий науковий підхід дає можливість сформувати комплексну кримінологічну модель реагування на шахрайства у сфері туризму.

4. Встановлено, що кримінальне законодавство країн світу не містить спеціальної норми, яка б прямо встановлювала кримінальну відповідальність саме за шахрайство у сфері туристичних послуг. Відповідальність за такі діяння настає в межах загальних або спеціалізованих складів шахрайства, які охоплюють страхові, фінансові, комп'ютерні та корпоративні аспекти кримінального правопорушення. Однак, одним із основних заходів запобігання шахрайствам у сфері туристичних послуг за кордоном є посилення кримінальної відповідальності, а також криміналізація таких дій, як «незаконна туристична діяльність» та «умисне невиконання зобов'язань перед туристами». У КК іноземних країн предметами шахрайств, окрім майна або прав на майно, можуть бути послуги та угоди (Франція); особисті дані (Німеччина); незаконний прибуток (Італія); пільги (Польща). Зазначено, що шахрайство є умисним кримінальним правопорушенням та може бути вчинено з використанням переваг, які має потерпілий у ризикованих ситуаціях або важкому стані, а також шляхом обману в межах торгової діяльності осіб, які є продавцями чи менеджерами компанії, або діють від її імені (Австрія).

5. Окреслено, що у контексті запобігання шахрайству в галузі

туристичних послуг за кордоном для України особливий науковий та практичний інтерес становлять такі ключові заходи: організація постійних трансляцій у засобах медіа; інформування про зміни в законодавстві та судовій практиці; розробка спеціальних програм для запобігання шахрайству в туристичній сфері; створення туристичних асоціацій для осіб, які постраждали від протиправних дій; проведення спеціальних курсів з віктимології в навчальних закладах; діяльність асоціацій туристичних агентств, що забезпечують безпечні умови ведення бізнесу в туристичній сфері; обов'язкова державна реєстрація та ліцензування діяльності у сфері туристичних послуг та ін.

6. Наголошено, що віктимологічна профілактика є одним із ключових елементів системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, оскільки вона поєднує інформаційні, організаційні, правові та технологічні інструменти, спрямовані на зменшення ризику потрапляння громадян у статус жертви шахрайства. Практика країн ЄС, США, Канади, Австралії та Японії демонструє, що ефективне запобігання туристичним шахрайствам базується не лише на кримінально-правовому реагуванні, а насамперед на формуванні активної віктимологічної культури населення, розвитку партнерства між державними органами, бізнесом і громадськістю, а також використанні сучасних цифрових технологій у сфері верифікації туристичних суб'єктів і моніторингу ризиків. Досвід Великої Британії, США та Японії підтверджує, що поєднання запобіжної інформаційної роботи, освітніх ініціатив, науково-дослідної діяльності та міжвідомчої взаємодії створює стійку основу для запобігання шахрайству в туризмі, підвищуючи рівень обізнаності населення та відповідальності суб'єктів туристичного бізнесу. Для України інтеграція подібних механізмів означає створення сучасної національної системи управління туристичною безпекою, що передбачає розробку державних програм профілактики шахрайств, впровадження освітніх курсів із віктимологічної безпеки, розвиток інформаційно-аналітичних платформ і налагодження міжнародного обміну даними про шахрайські схеми.

РОЗДІЛ 2.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

2.1. Стан і тенденції кримінальних правопорушень у туристичній сфері

Кримінологія як самостійна галузь юридичної науки застосовує міждисциплінарний підхід до збору, аналізу та узагальнення даних, що дозволяє не лише виявляти, а й пояснювати, прогнозувати та запобігати протиправній поведінці, яка проявляється у формі кримінальних правопорушень. Сучасна кримінологічна методологія ґрунтується на використанні знань із суміжних галузей – соціології, психології, економіки, права, географії, статистики – що забезпечує комплексне бачення злочинності як соціального явища, її структури, динаміки та детермінант.

Злочинність як соціальне явище загалом та окремі кримінальні правопорушення як індивідуальні акти поведінки й форми її прояву зокрема у кримінологічних дослідженнях прийнято характеризувати за станом, динамікою та структурою. Для здійснення аналізу стану злочинності використовується низка абсолютних і відносних показників. Абсолютні показники різнобічно характеризують злочинність – це кількість виявлених кримінальних правопорушень загалом та окремих їх видів, кількість осіб, які їх учинили, обсяг завданих матеріальних збитків тощо; відносні ж показники відображають переважно інтенсивність, структуру та динаміку злочинності [44, с. 25-26]. Саме завдяки аналізу зазначених показників можна простежити зміни рівня та характеру злочинності, виявити закономірності й тенденції цих змін, а також здійснити кримінологічне прогнозування можливого розвитку ситуації у майбутньому.

Кримінальна діяльність безпосередньо впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства, включаючи економіку, безпеку, сферу послуг і

соціальну стабільність, а відтак – і на сталий розвиток туристичної індустрії, де злочинні прояви (шахрайство, зловживання, незаконна підприємницька діяльність тощо) порушують баланс довіри та законності. Тому, у контексті туристичної сфери такий аналіз набуває особливого значення, оскільки туризм є однією з найбільш динамічних галузей економіки, що поєднує значну кількість суб'єктів господарювання, фінансових операцій і транснаціональних контактів, що створює передумови для формування специфічного криміногенного середовища. З огляду на це, дослідження стану і тенденцій кримінальних правопорушень у туристичній сфері дозволяє не лише встановити кількісно-якісні параметри, а й визначити її структурні та динамічні особливості, виявити основні криміногенні чинники та ризики, що впливають на безпеку туристичної діяльності.

Системний аналіз кримінально-правової статистики, судової практики та оперативно-розшукової інформації за останні роки дає змогу встановити тенденції як до зростання окремих категорій кримінальних правопорушень (зокрема шахрайства, зловживань у сфері фінансових послуг, кіберзлочинів та ін.), так і до появи нових форм злочинної поведінки, пов'язаних із цифровізацією туристичних послуг і глобалізаційними процесами. Усе це вимагає комплексного кримінологічного осмислення стану, структури й динаміки злочинності в туристичній сфері як важливої передумови розроблення ефективних заходів її запобігання.

На думку В. І. Шакуна, злочинність становить сукупність проявів небезпечної та протиправної поведінки, забороненої кримінальним законом під загрозою покарання. За допомогою кримінально-правових норм виділяються окремі акти людської діяльності, які у певній державі чи регіоні протягом визначеного часу визнаються злочинними. Це дозволяє не лише визначити загальне поняття злочинності, а й дослідити її структурно-динамічні характеристики, просторові особливості та еволюцію [178, с. 158].

У свою чергу, О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов трактують поняття злочинності як сукупність злочинів одного або кількох видів, що мають

масовий характер, закономірно повторюються на певній території протягом певного часу та є індикатором рівня криміногенної безпеки суспільства [4; 118]. Такий підхід дозволяє адаптувати методологію кримінологічного аналізу до вивчення злочинності у туристичній сфері, оскільки ця категорія правопорушень має свої соціальні, економічні, просторові та психологічні закономірності.

У сучасній науковій літературі сформувалося стале розуміння того, що кримінологічна характеристика є комплексним визначенням стану злочинності та кримінологічно значущих процесів, які з нею пов’язані. Вона охоплює не лише кількісні показники поширеності протиправної поведінки, а й якісні елементи – типові способи вчинення кримінальних правопорушень, мотивацію злочинців, місце, час та обставини кримінального правопорушення, соціально-демографічні риси особистості правопорушника. У цьому контексті вона є не просто описом, а аналітичним інструментом, який забезпечує розроблення дієвих заходів запобігання кримінальних правопорушень, у тому числі в межах туристичного сектору економіки.

Так, О. М. Джужа визначає кримінологічну характеристику як сукупність даних про конкретний злочин або їх групу, що використовуються для науково обґрунтованої протидії таким злочинам [138]. Вона охоплює аналіз закономірностей поведінки правопорушників, умов, які сприяють вчиненню злочину, та ефективних форм профілактичного впливу [138]. Подібної позиції дотримується А. П. Закалюк, який розглядає кримінологічну характеристику як сукупність достатньої інформації про певний вид кримінального правопорушення, необхідної для розроблення стратегій його попередження та недопущення повторних проявів. Учений підкреслює, що така характеристика має охоплювати систему ознак злочину, його властивості, закономірності, фактори, наслідки та особливості особистості злочинця (у тому числі її типологічні риси) [40].

На відміну від думок таких вчених, В. С. Батиргарєєва наголошує, що кримінологічна характеристика повинна враховувати параметри злочинності, що існують на момент дослідження, без урахування активного впливу держави

чи суспільства на ці процеси. У її розумінні така характеристика має описовий характер і охоплює кількісні та якісні показники, властивості злочинця й потерпілого, а також причини та умови злочинних проявів, проте без включення заходів попередження, які мають розглядатися окремо [9, с. 7].

Своєю чергою, Д. М. Тичина конкретизує зміст кримінологічної характеристики через встановлення системи ознак, що у сукупності формують структуру злочинності: 1) кримінологічно значущі ознаки правопорушення; 2) дані, які пояснюють кримінологічну ситуацію, пов'язану з їх вчиненням; 3) показники, що визначають специфіку діяльності із запобігання [156]. У цьому ж напрямі О. М. Джужа та Є. М. Моісеєв у стислому словнику кримінологічних термінів визначають кримінологічну характеристику як опис ознак, закономірностей, факторів і наслідків злочинності або окремих її видів, а також рис особистості злочинців певних типів [32, с. 22].

Створення ефективної системи запобігання злочинності в Україні неможливе без ретельного кримінологічного аналізу та використання достовірних емпіричних даних про її сучасний стан, тенденції та закономірності розвитку. Такий аналітичний базис має не лише теоретичне, а й прикладне значення – він забезпечує наукове обґрунтування державної політики у сфері безпеки, зокрема й у такій чутливій галузі, як туристична індустрія, де протиправна діяльність безпосередньо впливає на соціально-економічну стабільність і міжнародний імідж держави.

Актуальність і масштабність цього завдання зумовлені щонайменше двома взаємопов'язаними групами чинників.

По-перше, з початку 1990-х років і до сьогодні в Україні спостерігається негативна динаміка злочинності, яка супроводжується структурними змінами кримінальних проявів, зокрема у сферах економіки, фінансів, публічних закупівель і туризму. Відбувається постійне відставання можливостей правоохоронної системи від темпів розвитку злочинності – як за якістю реагування, так і за рівнем аналітичного прогнозування. Це зумовлено як об'єктивними процесами трансформації суспільства, так і організаційними

недоліками системи забезпечення діяльності правоохоронних органів. Наслідками цього є високий рівень латентності злочинності, безкарність винних осіб та зниження ефективності кримінальної юстиції у протидії складним, міжгалузевим і транснаціональним правопорушенням, у тому числі у сфері туризму.

По-друге, зросла потреба у формуванні нової концепції запобігання кримінальним правопорушенням, яка враховувала б сучасні виклики: високий рівень криміналізації економічних відносин, цифровізацію злочинної діяльності, глобалізацію туристичних потоків та відкритість ринку туристичних послуг. Така концепція має базуватися на результатах кримінологічного моніторингу, що поєднує статистичний аналіз, соціологічні дослідження та системну оцінку ефективності заходів запобігання. Як слушно зазначається у літературі, вивчення та кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинності є необхідною умовою реалізації кримінологічного забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні [10, с. 207].

Науковці справедливо наголошують, що злочинність як соціально-правове явище характеризується комплексом кількісних і якісних показників, серед яких ключовими є рівень, коефіцієнт, структура, географія, динаміка, інтенсивність і ціна злочинності [77, с. 44–45]. Саме на їх основі визначається стан злочинності у певний момент часу – категорія, яка, за Б. М. Головкіним, відображає сукупність ознак і суттєвих характеристик явища, зокрема кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх учинили, у межах певної території [23].

Водночас зазначене визначення зазнало наукової критики у зв’язку з його зближенням із поняттям рівня злочинності, що поставило під сумнів доцільність використання категорії «стан» як самостійної одиниці статистичного аналізу. Останніми роками у вітчизняній кримінології дедалі частіше висловлюється думка про необхідність доповнення традиційних показників оцінки злочинності ще одним параметром – обсягом заподіяної шкоди, який охоплює не лише втрати потерпілих, а й фінансові витрати

держави на протидію злочинності [78]. Втім, методика комплексного обліку таких збитків залишається на стадії наукового опрацювання.

Під категорією «рівень злочинності» зазвичай розуміють загальну кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх учинили, визначену в абсолютних числах і прив'язану до конкретної території (країни, області, міста, району) та певного проміжку часу [40, с. 156]. Такий підхід дозволяє відстежувати інтенсивність криміногенного навантаження в окремих регіонах, у тому числі туристично привабливих, де спостерігається сезонне зростання кількості шахрайств, крадіжок, незаконних посередницьких послуг і правопорушень, пов'язаних із господарською діяльністю суб'єктів туризму [15].

Структура злочинності відображає внутрішній склад і співвідношення між окремими видами злочинів, їх поширеність у певному соціально-економічному контексті, умови простору (території) й часу, а також характеристики осіб, які їх учиняють [40, с. 157]. У випадку туристичної сфери структура злочинності має багатовимірний характер і охоплює як майнові злочини (крадіжки, шахрайства, зловживання довірою), так і службові (зловживання владою, корупція, підробка документів), економічні (ухилення від оподаткування, легалізація доходів) і інформаційні (кібершахрайства, підроблення сайтів бронювання).

Не менш важливою є категорія динаміки злочинності, яка відображає зміни рівня, інтенсивності, структури й окремих її елементів у часовому розрізі [40; 156]. Показниками динаміки виступають темп і характер змін кількісних параметрів – збільшення або зменшення кількості злочинів порівняно з базовим періодом, що дозволяє виявляти тенденції розвитку кримінальних проявів. Для кримінальних правопорушень у туристичній сфері характерною є сезонна варіативність динаміки, яка корелює з піковими періодами туристичної активності, економічними коливаннями, змінами у міграційних потоках та рівнем правового контролю за діяльністю туроператорів.

Таким чином, кримінологічна характеристика кримінальних

правопорушень у туристичній сфері виступає особливою науково-практичною категорією, яка дозволяє комплексно осмислити стан, структуру, динаміку, географію, мотиваційні та соціально-особистісні аспекти кримінальних правопорушень у туристичній сфері. Вона створює підґрунтя для вироблення моделей запобігання кримінальним правопорушенням, що враховують специфіку туристичного ринку, його сезонність, відкритість, транскордонність і достатньо високу латентність. Саме через призму кримінологічної характеристики можливо виявити реальні тенденції розвитку туристичної злочинності, зокрема зростання кількості шахрайств, фінансових махінацій, корупційних зловживань і організованих форм протиправної діяльності, що підривають економічну безпеку туристичної галузі та імідж держави.

Більше того, комплексне дослідження стану злочинності є не лише методологічною основою кримінологічного аналізу, а й необхідною умовою для виявлення реальних тенденцій правопорушень у туристичній сфері. Саме системне вивчення цих показників дає змогу розробляти цільові стратегії запобігання кримінальним правопорушенням, спрямованим проти прав та інтересів туристів, суб’єктів господарювання й держави, та забезпечувати ефективне кримінологічне прогнозування у сфері безпеки туризму.

Туристичні послуги в Україні надаються суб’єктами туроператорської та турагентської діяльності як у межах внутрішнього туризму (подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на її території в межах держави), так і у сфері виїзного туризму (подорожі громадян України та резидентів за кордон). Окремим сегментом туристичного ринку виступає також в’їзний туризм, у межах якого іноземні громадяни або особи без громадянства здійснюють подорожі територією України. Саме в цьому триєдиному форматі туристичної діяльності – внутрішньому, виїзному та в’їзному – формується комплекс економічних, організаційних і соціальних відносин, який одночасно є об’єктом кримінально-правового та кримінологічного аналізу. Відтак, внутрішній і виїзний туризм становлять вагомий сегмент туристичної активності населення України, безпосередньо впливаючи на економічний, соціальний і кримінологічний

баланс у сфері послуг, міграційних потоків і міжрегіональної мобільності [139].

У межах зазначених напрямів функціонування туристичного бізнесу спостерігається зростання кількості правопорушень, пов'язаних із шахрайськими діями при організації подорожей, як усередині держави, так і за її межами. Такі злочини охоплюють широкий спектр протиправних діянь – від навмисного обману споживачів і реалізації фіктивних турів до незаконного заволодіння коштами через підроблені сайти бронювання чи фіктивні страхові договори. Особливу небезпеку становлять випадки, коли шахрайські схеми здійснюються стосовно іноземців, які перебувають на території України, оскільки вони не лише завдають матеріальної шкоди потерпілим, а й негативно впливають на міжнародний імідж держави та підривають довіру до вітчизняного туристичного сектору.

Як слушно зазначає О. С. Камушков, Україна об'єктивно володіє всіма природними та соціально-економічними передумовами для динамічного розвитку внутрішнього й іноземного туризму: вигідним географічним розташуванням, різноманітністю природних ландшафтів, сприятливим кліматом, багатим історико-культурним і рекреаційним потенціалом. Водночас, попри ці переваги, розвиток туристичної індустрії залишається структурно та організаційно недостатнім. Значна частина природних територій і об'єктів культурної спадщини не пристосована до масових відвідувань, туристична інфраструктура не відповідає сучасним стандартам безпеки та сервісу, а якість надання послуг у більшості секторів галузі не досягає рівня міжнародних вимог [54].

Переважна більшість мандрівників – мешканці великих і середніх міст (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса), що створює високу мобільність у транспортних вузлах, вокзалах і аеропортах – традиційних зонах туристичної віктимізації. Ці середовища характеризуються значним обігом готівки, нерегулярністю контролю та зосередженням великої кількості тимчасових контактів.

Серед мотивів подорожей домінує відпочинок і дозвілля (45%), далі –

відвідування родичів і друзів (27%), лікування або оздоровлення (8%), паломництво, події та культурні заходи (5%), робота або бізнес (4%).

Для кримінологічного аналізу важливим є те, що мотив відпочинку часто супроводжується зниженням критичності поведінки туристів, особливо в рекреаційних зонах (Чорноморське узбережжя, Карпати, Шацькі озера). Саме у цих локаціях підвищується ймовірність кримінальних правопорушень проти власності, шахрайства з орендою житла, незаконного продажу турпослуг, випадків насильства або експлуатації.

Натомість подорожі з метою лікування або оздоровлення створюють специфічні умови для службових і корупційних правопорушень – наприклад, у діяльності медичних і санаторно-курортних установ, де мають місце маніпуляції з рахунками, подвійна звітність або фіктивне страхування.

Виїзний туризм, за даними звіту, найчастіше спрямований до Польщі, Туреччини, Єгипту, Німеччини, Чехії та Італії. Це переважно організовані поїздки з використанням послуг туроператорів (53%), але значна частина подорожей (понад 40%) відбувається самостійно, що збільшує ризик шахрайських схем із підробленими турами, недостовірними онлайн-агентствами або несанкціонованими турагентами.

Внутрішні туристи частіше користуються приватним транспортом (45%), рідше – потягами (28%) та автобусами (18%). Для виїзних подорожей основним способом залишається авіатранспорт (60%). Така різниця у транспортній поведінці створює відмінні ризики віктимізації: у внутрішніх поїздках – це побутова злочинність, у міжнародних – корупційні практики, контрабанда, шахрайство на етапі митного контролю.

Близько 70% українців бронюють житло через онлайн-платформи (Booking, Airbnb, Facebook-групи тощо), і лише третина – через офіційні агентства [139]. Цей тренд є двосічним: із одного боку, він спрощує доступ до туристичних послуг; із іншого – сприяє розвитку нових форм цифрової злочинності (створення фейкових сторінок, дублювання сайтів, крадіжка персональних даних).

З кримінологічного погляду, внутрішній туризм виступає полем для корисливої, насильницької злочинності, тоді як виїзний – для економічних, фінансових та транскордонних кримінальних правопорушень.

Внутрішній туризм. Найбільш поширені загрози – шахрайство з орендою житла, крадіжки у готелях, незаконна діяльність нелегальних перевізників та гідів, а також порушення правил безпеки у розважальних закладах. У місцях масового відпочинку (Одеса, Затока, Буковель, Трускавець) фіксується сезонне підвищення рівня злочинності, пов’язаної з алкоголем, хуліганством, насильством. У деяких регіонах, зокрема прикордонних, туристичні маршрути використовуються як прикриття для незаконного переміщення товарів і осіб, що створює синергію між туризмом і організованою злочинністю.

Виїзний туризм. Українські туристи за кордоном стикаються з іншими ризиками: фінансовими шахрайствами при бронюванні турів, трудовою експлуатацією, торгівлею людьми, підробленням візових документів. Частина таких правопорушень має транскордонний характер і вимагає міжнародної взаємодії правоохоронних органів. Особливо уразливими є молоді люди віком 18–30 років, які подорожують самостійно або за пропозиціями «волонтерських» чи «студентських» програм сумнівного походження.

У поєднанні з низьким рівнем регулювання ринку, недосконалістю механізмів ліцензування та контролю за діяльністю туроператорів і посередників, ці чинники утворюють сприятливе середовище для виникнення криміногенних проявів у туристичній сфері. Саме тому аналіз стану й тенденцій кримінальних правопорушень у туризмі неможливий без врахування структурних і якісних характеристик самої галузі, рівня її правової захищеності, інституційної спроможності та взаємодії між державними органами, бізнесом і споживачами туристичних послуг.

Підтримуючи попередніх дослідників [1; 52] й враховуючи статистичні показники [128; 132; 67] наголосимо, що у структурі злочинності у туристичній сфері домінуючим видом правопорушення є шахрайство, передбачене ст. 190 КК України. Така категорія кримінальних правопорушень охоплює шахрайські

дії при організації туристичних подорожей, продажі фіктивних турів, незаконному посередництві у візових процедурах, оформленні страхових полісів, бронюванні житла чи перевезень, а також заволодіння коштами через фейкові онлайн-платформи та платіжні сервіси.

Загальна динаміка кількості шахрайств в Україні свідчить про зростаючу тенденцію, що віддзеркалює як поглиблення цифровізації економіки, так і адаптацію злочинців до нових соціальних та технологічних умов. Так, упродовж 2019–2021 рр. зареєстровані випадки шахрайств зменшилися з 32 358 до 23 847 (–23,6%), що можна пояснити карантинними обмеженнями, зниженням мобільності населення й тимчасовим скороченням туристичних потоків. Проте вже у 2022 р., на тлі воєнного стану та зростання онлайн-операцій, кількість таких злочинів різко збільшилася до 32 086 (+34,5%). Найбільш показовим є 2024 рік, коли їх чисельність зросла у 2,3 раза – до 64 978 випадків.

Питома вага шахрайств у структурі всіх посягань проти власності демонструє особливо тривожну динаміку: якщо у 2019–2021 рр. вона зросла з 12,6% до 15,0%, то у 2022 р. становила вже 28,4%, а у 2024 р. – 46,2%. Таким чином, шахрайство стало найпоширенішим кримінальним правопорушенням в Україні, перевищивши за масштабами навіть крадіжки та грабежі.

Серед зареєстрованих у 2024 р. випадків шахрайства 53 547 фактів (64,8%) кваліфіковано як злочини, тоді як 29 062 (35,2%) – як кримінальні проступки, що свідчить про масовість та повсякденний характер таких посягань. Для туристичної сфери цей розподіл є особливо показовим: значна частина шахрайських дій пов’язана з невеликими сумами збитків, однак через масштабність охоплення споживачів (зокрема в онлайн-просторі) вони набувають значного сукупного соціально-економічного ефекту.

Зростання кількості шахрайств упродовж останніх двох років відбувається на тлі погіршення матеріального становища населення, зниження рівня добробуту та дестабілізації соціально-психологічних умов життя громадян. У стані постійного стресу, невизначеності та пошуку фінансової

підтримки більшість людей виявляє підвищену довірливість, що створює сприятливе середовище для реалізації різноманітних шахрайських схем. Особливої уваги заслуговує виникнення після початку повномасштабної війни нових форм шахрайства, пов’язаних із отриманням неправомірних страхових виплат від страхових організацій, псевдострахуванням життя чи майна військовослужбовців або їх родичів, а також пропозиціями «термінового страхування» осіб, які мешкають у районах бойових дій, за значні грошові внески. У більшості таких випадків кошти привласнюються шахрайськими групами, що діють під виглядом посередників або фіктивних представництв страхових компаній.

Важливою передумовою масового поширення подібних кримінальних діянь є стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які, з одного боку, спрощують фінансові операції, зокрема перекази, електронні платежі, купівлю туристичних послуг онлайн, але, з іншого боку, створюють сприятливі умови для кіберзлочинців. Наявні технічні можливості дозволяють шахраям швидко здійснювати незаконні транзакції, використовуючи фішингові ресурси, підроблені сайти туристичних агентств чи страхових компаній, маскувати сліди злочинної діяльності, а відсутність належного контролю з боку держави й банківських установ ускладнює відстеження та блокування таких операцій.

Водночас виокремлення шахрайства у туристичній сфері як самостійної категорії за офіційною статистикою нині є неможливим, оскільки такий вид кримінальних правопорушень не виділяється окремо із загальної кількості кримінальних правопорушень передбачених ст. 190 КК України. Проте за результатами контент-аналізу звітів правоохоронних органів, аналітичних публікацій медіа та наукових досліджень встановлено, що впродовж 2015–2021 рр. в Україні щороку виявлялося близько 1–1,2 тис. кримінальних правопорушень у туристичній сфері, серед яких приблизно 93% становили шахрайства (ст. 190 КК України).

Більш детальний розподіл таких кримінальних правопорушень свідчить,

що вони вчинялися:

- туристичними операторами – 39%,
- туристичними агентами – 33%,
- іншими суб'єктами туристичної діяльності – 28%.

Серед супутніх кримінальних правопорушень, що супроводжують шахрайство, виділяються:

- підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України) – 3%,
- службове підроблення (ст. 366 КК України) та одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) – 2%,
- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України) – 1,4%,
- легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) та ухилення від сплати податків, зборів (ст. 212 КК України) – 1,1%.

У ході проведеного статистичного дослідження, варто констатувати, що частка туристичних правопорушень у загальній структурі кримінальних правопорушень економічного спрямування залишалася стабільно низькою, проте мала тенденцію до поступового зростання: у 2015 р. – близько 0,2%, 2016 р. – 0,3%, 2017 р. – 0,3%, 2019 р. – 0,2%, 2021 р. – 0,6%. Такі показники, попри зовнішню статистичну стабільність, не відображають реального рівня латентної злочинності, оскільки більшість потерпілих не звертаються до правоохоронних органів через невеликі суми збитків, складність доведення вини або невіру в ефективність розслідування.

Разом із тим, отримані статистичні дані не відображають реальної криміногенної ситуації у туристичній сфері й не свідчать про те, що інші види протиправних діянь у цій галузі мають дійсно незначні масштаби. Навпаки, значна, а подекуди й переважна, частина таких правопорушень має латентний характер, залишаючись поза межами офіційного обліку та кримінальної статистики. Насамперед це стосується корупційних злочинів, ухилень від

сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), зловживань службовим становищем у сфері надання туристичних послуг, а також злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, що нерідко маскуються під туристичну або екскурсійну діяльність. Такі діяння реалізуються через схеми фіктивного працевлаштування за кордоном, оформлення «туристичних віз» для переміщення осіб через державний кордон чи організацію псевдотурів із метою сексуальної або трудової експлуатації.

Починаючи з 2022 р., внаслідок воєнного стану, збройної агресії, внутрішнього переміщення населення, зниження туристичної активності та запровадження локдаунів, виокремлення достовірних кримінологічних показників злочинності у туристичній сфері стало неможливим. Відсутність офіційної аналітичної звітності, ускладнення роботи статистичних служб і зниження пріоритетності туристичного сектору в умовах воєнної економіки призвели до втрати системності у державному моніторингу таких правопорушень.

Проте сукупність емпіричних даних свідчить, що в умовах війни туристичне шахрайство трансформувалося, змістившись переважно в онлайн-простір і набувши електронно-комунікаційних форм: фіктивні бронювання житла за кордоном, фальсифікація страхових договорів, створення підроблених вебсайтів нібито гуманітарних або волонтерських туристичних ініціатив тощо. У перспективі це зумовлює необхідність оновлення кримінологічної типології злочинів у туристичній сфері, із врахуванням кіберкомпоненти, транснаціонального характеру та психологічної віктимності потерпілих.

Розглядаючи просторово-економічні чинники розвитку туристичної сфери, слід наголосити, що туристична конкурентоспроможність регіону безпосередньо залежить від рівня розвитку його інфраструктури, а також від ефективності взаємодії між готельно-ресторанним бізнесом, транспортними підприємствами, об'єктами торгівлі та іншими секторами сфери послуг. Туристична інфраструктура – це не лише матеріальна основа функціонування туризму, а й ключовий елемент, що визначає соціально-економічну безпеку

території, рівень зайнятості населення та динаміку локальної злочинності. Без розвиненої інфраструктури неможливе ефективне використання рекреаційного потенціалу, адже саме вона забезпечує цивілізоване освоєння туристичних ресурсів і створює умови для збалансованого розвитку територій [107, с. 7].

Крім обслуговування туристичних потоків, інфраструктура виконує мультиплікативну соціально-економічну функцію – забезпечує місцеве населення додатковими послугами, сприяє розширенню сфери зайнятості, генерує нові робочі місця. Водночас рівень інфраструктурного розвитку має безпосередній кримінологічний вимір: у регіонах із розвиненою туристичною інфраструктурою, як правило, спостерігається зменшення питомої ваги побутової злочинності та підвищення ефективності контролю за дотриманням законності у сфері туристичного бізнесу, тоді як у регіонах із неформальним або хаотичним розвитком туризму – навпаки, посилюються корупційні ризики, тіньова економічна активність і шахрайські схеми.

Досліджуючи проблеми функціонування туристичного ринку, О. І. Моран обґрунтовує доцільність застосування кластерної моделі розвитку туризму, у межах якої туристичний кластер визначається як система інтенсивної виробничо-технологічної, інформаційної та маркетингової взаємодії підприємств туристичної сфери. До складу таких кластерів входять підприємства, географічно сконцентровані в межах одного регіону, що спільно використовують туристичні ресурси, локальні ринки праці, спеціалізовану інфраструктуру та узгоджують діяльність у сфері реклами, сервісу й управління якістю [107, с. 8].

З кримінологічної точки зору, кластерна модель туризму є не лише інструментом підвищення економічної ефективності, а й засобом зниження криміногенних ризиків, оскільки передбачає формалізовану взаємодію між суб’єктами господарювання, спільну систему контролю, відповідальність за дотримання стандартів безпеки й прозорість фінансових потоків. Така інтеграція уможливлює зменшення тінізації туристичних операцій, що є важливим у контексті запобігання шахрайству, нелегальній зайнятості,

ухиленню від сплати податків і використанню туристичної діяльності для прикриття кримінальних схем.

За даними О. А. Мельниченко, територіальна концентрація туристичних підприємств в Україні відображає структуру регіонального попиту [102]

Як стверджує А. В. Андрушко, у поведінці внутрішніх туристів простежується сезонність і концентрація подорожей у літні місяці (червень–серпень), що збігається зі зростанням показників дрібної злочинності у місцях масового відпочинку. Найбільш популярні локації – Карпати (32%), Чорноморське узбережжя (25%), Київ (18%), Львів (14%) – водночас є осередками підвищеного криміногенного навантаження: тут фіксується зростання випадків крадіжок, шахрайств, хуліганських дій і порушень громадського порядку у пікові сезони [1, с. 38].

Однак варто підтримати Т. О. Калюгу [53] і зазначити, що у сфері виїзного туризму часові характеристики туристичних подорожей значною мірою залежать від географічного розташування країни призначення, її кліматичних умов та типу туристичного продукту, що обирається споживачами. Сезонність туристичного попиту зумовлюється поєднанням природно-кліматичних і соціально-економічних чинників, серед яких домінують вид туризму (відпочинковий, лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, спортивний, гірськолижний, підводний тощо) та мета подорожі. За результатами емпіричних спостережень, Туреччина як один із найпопулярніших напрямів виїзного туризму серед громадян України має високий сезон попиту з травня по вересень, що зумовлено сприятливими кліматичними умовами й доступністю пакетних турів. Водночас екскурсійні подорожі до країн Європи переважно припадають на весняно-осінній період, коли погодні умови сприяють комфортному пересуванню та культурно-пізнавальній активності. На відміну від цього, арабські країни (Єгипет, ОАЕ, Йорданія), розташовані у зоні сухого клімату, демонструють цілорічну стабільність туристичних потоків, що практично нівелює вплив сезонного чинника.

Крім природних параметрів, важливим соціально-поведінковим фактором є планування відпусток і канікул, яке зумовлює пікові навантаження на туристичний ринок у червні–серпні. Саме цей період характеризується найвищою концентрацією туристичних операцій, значним обігом грошових коштів і, відповідно, збільшенням ризику шахрайських правопорушень. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що в літні місяці фіксується помітне зростання кількості шахрайств у сфері туризму, що пояснюється як підвищеною активністю суб'єктів ринку, так і зниженням обережності споживачів під час швидкого бронювання турів, оренди житла чи придбання квитків онлайн.

Водночас специфіка кримінальних правопорушень, пов'язаних із туристичною діяльністю, полягає у відсутності чіткої часової визначеності моменту їх учинення. На відміну від традиційних майнових посягань, шахрайство у туристичній сфері нерідко має відкладений або розмитий у часі характер: момент обману, отримання коштів і виявлення факту злочину можуть бути розділені значним часовим інтервалом. Це ускладнює як фіксацію моменту вчинення кримінального правопорушення, так і розмежування етапів його реалізації в межах кримінального провадження.

Таким чином, чіткої сезонної детермінації шахрайств у сфері туризму не існує, однак емпіричні дані свідчать про підвищення частоти таких кримінальних правопорушень у період туристичного піку, насамперед улітку. Час учинення злочину визначається індивідуально – з урахуванням конкретних обставин кримінального правопорушення, виду туристичної послуги, способу оплати та форми взаємодії між потерпілим і суб'єктом туристичної діяльності. Відтак, сезонність туристичного бізнесу опосередковано впливає на динаміку шахрайських злочинів, але не є їх визначальним чинником.

За офіційними даними ДАРТ понад 60% усіх іноземних туристів відвідують великі міста – Київ, Львів, Одесу, Харків, Дніпро, тоді як менше 10% обирають рекреаційні або природні території (Карпати, Буковель, узбережжя Чорного моря). Київ залишається головним центром тяжіння – його

відвідують близько 47% усіх туристів, Львів – 29%, Одесу – 26% [137].Така концентрація має не лише економічне, а й кримінологічне значення. Висока щільність туристів у мегаполісах створює просторову синергію ризиків: на вокзалах, у готелях, історичних кварталах і нічних розважальних закладах фіксується підвищена активність кишенькових злочинців, шахраїв, нелегальних гідів і таксистів. Туристичні міста формують «місця кримінальної привабливості», де економічна вигода злочинців поєднується з низькою ймовірністю викриття, оскільки потерпілі часто залишають країну до початку розслідування.

Найбільша кількість кримінальних правопорушень у туристичній сфері встановлена в Одеській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській областях та м. Києві [128]. Така просторово-економічна диференціація безпосередньо корелює з нерівномірністю криміногенної ситуації: у регіонах із високою концентрацією туристичних об’єктів спостерігається підвищення кількості кримінальних правопорушень проти власності, шахрайств, хуліганських дій, тоді як у регіонах із низькою туристичною активністю превалюють економічні правопорушення та службові зловживання.

Особливо вагомим чинником туристичного потенціалу України є акваторіальні зони – приморські та прирічкові території, які зосереджують значну кількість об’єктів відпочинку, лікування та оздоровлення. Вони становлять основу національної рекреаційної системи, однак водночас є зонами підвищеної кримінологічної напруги, де поєднуються сезонна міграція, неформальна зайнятість, готівкові розрахунки та слабкий контроль за діяльністю приватних осіб, що створює сприятливі умови для корисливих злочинів і корупційних проявів [13].

Водночас Львівська область традиційно посідає провідне місце серед регіонів України за рівнем розвитку туристично-рекреаційної індустрії. Завдяки порівняно розвиненій інфраструктурі, диверсифікації туристичних послуг та інтенсивному культурному туризму, Львівщина забезпечує високий рівень внутрішнього й іноземного туристичного споживання, що супроводжується

помірним рівнем злочинності у сфері туризму. Це підтверджує тезу про зворотну залежність між якістю інфраструктури та криміногенним потенціалом території [2].

Узагальнюючи, можна зазначити, що регіональні особливості розвитку туристичної індустрії визначають не лише напрями соціально-економічного зростання, а й структуру кримінальних ризиків, властивих туристичним зонам. Кожен регіон має специфічне поєднання сильних і слабких сторін – ресурсних, інфраструктурних, правових і соціальних. Саме тому формування регіональних маркетингових стратегій у сфері туризму має здійснюватися з урахуванням не лише економічних, а й кримінологічних параметрів розвитку, що передбачає включення до стратегії елементів безпеки, контролю за діяльністю суб'єктів ринку та превентивного моніторингу злочинності.

Особливої уваги заслуговує географія повітряних потоків: аеропорти «Бориспіль» (25%), «Львів» (13%), «Жуляни» (10%) і «Одеса» (8%) – це основні вузли міжнародного сполучення. Саме в цих зонах найімовірніші прояви контрабандних, фінансових та інформаційних правопорушень – перевезення заборонених предметів, підробка документів, валютні махінації. На сухопутних пунктах пропуску з Молдовою, Польщею, Румунією, Словаччиною та Росією частіше фіксуються тіньові перетини кордону, нелегальне переміщення товарів і людей, що також має безпосередній кримінологічний вимір.

Близько 63% туристів прибули до України рейсовими літаками, 24%– власними або орендованими автомобілями, решта – автобусами, потягами, пішки чи навіть велосипедами (станом на 2021 р.). Така структура вказує на різноманітність каналів в'їзду, що ускладнює контроль і запобігання кримінальним правопорушенням. В аеропортах превалюють шахрайські схеми з обміном валюти, несанкціонованими перевезеннями, у наземних пунктах – побутова злочинність, контрабанда та корупційні дії прикордонного персоналу.

Тривалість подорожей більшості туристів коливається від 4 до 12 днів (медіана – 6 днів), тобто йдеться про короткострокові візити з високим рівнем

інтенсивності пересування. Такий формат подорожей підвищує ризик ситуативних кримінальних правопорушень, коли жертва потрапляє у несприятливу ситуацію через неуважність, поспіх або брак локальної інформації.

У кримінологічному контексті важливо підкреслити, що нерегулярність статистичного обліку кримінальних правопорушень, вчинених щодо іноземних туристів, створює значний обсяг латентної злочинності (близько 70%). Більшість епізодів кримінальних правопорушень, що трапляються у внутрішньому та виїзному туризмі, залишаються неврахованими через мовний бар'єр, відсутність часу, небажання жертв повідомляти про них, недовіру до органів влади, побоювання втрати часу або невпевненість у результаті. Високий рівень латентності цих правопорушень спотворює реальну картину криміногенної ситуації у сфері туризму. Як наслідок, офіційна статистика відображає лише поверхневий зріз криміногенних процесів у туристичній сфері, тоді як реальні масштаби латентної злочинності є суттєво більшими й потребують поглибленого кримінологічного аналізу та удосконалення системи виявлення й обліку таких кримінальних правопорушень.

Як слушно з цього приводу зазначає В. М. Купрієнко, значна частина кримінальних правопорушень у сфері економіки має латентний характер, тобто залишається поза офіційним статистичним обліком. Такий стан речей пояснюється, по-перше, відсутністю єдиної системи статистичного моніторингу кримінальних правопорушень у фінансовій та суміжних сферах, зокрема у сфері туристичних послуг, а по-друге – організаційними недоліками у діяльності органів, що здійснюють контроль і нагляд за туристичними агентствами. До цього додаються упущення в управлінській роботі правоохоронних органів, слабкий міжвідомчий і позавідомчий контроль, а також недостатня активність контрольно-ревізійних служб, що загалом формує сприятливе середовище для тінізації злочинної діяльності [87].

Зазначені чинники ускладнюють виявлення правопорушень, пов'язаних із страховими та туристичними операціями, де схеми шахрайства часто мають

складну фінансову структуру й реалізуються через посередницькі або фіктивні компанії. Саме тому для формування об’єктивного уявлення про реальний стан злочинності у сфері туризму доцільно застосовувати контент-аналіз офіційних звітів Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки, а також результатів наукових досліджень, журналістських розслідувань і медіааналітики, що дозволяє компенсувати прогалини у відомчій звітності та виявити латентні тенденції кримінальних проявів.

У структурі сучасних кримінальних правопорушень, пов’язаних із туристичною діяльністю, особливе місце посідають шахрайські дії, спрямовані на заволодіння грошовими коштами туристів, які нерідко мають розмиті просторові межі або взагалі не дозволяють однозначно визначити місце їх учинення. Такі кримінальні правопорушення часто характеризуються багатолокальною структурою, коли елементи злочинного діяння – підготовка, виконання, приховування – відбуваються в різних географічних точках, а взаємодія між ними забезпечується цифровими або фінансовими каналами.

Найбільш типовою є ситуація, коли протиправні дії вчиняються через діяльність фірм-одноденок, створених для короткочасного функціонування без наміру надавати реальні туристичні послуги. Такі утворення існують виключно для шахрайського заволодіння коштами громадян, а їхня юридична адреса не відповідає фактичному місцю перебування, що свідомо використовується як засіб маскування слідів кримінального правопорушення та унеможливлення оперативного розшуку організаторів протиправної діяльності. У криміналістичному аспекті це суттєво ускладнює визначення територіальної підслідності, кваліфікацію дій співучасників і здійснення процесуальних дій, пов’язаних із доказуванням [19, с. 164].

Як слушно зауважує С. С. Чернявський, що місця вчинення шахрайства можуть охоплювати як місця складання, передавання та одержання документів, пов’язаних із реалізацією злочинного наміру, так і інші простори, де здійснюються окремі дії злочинців. Учений пропонує розрізняти місце вчинення кримінального правопорушення та місце події, наголошуючи, що

вони не завжди становлять єдиний просторовий комплекс. Відтак, місце шахрайства може бути лише одним, натомість місць події може бути кілька – наприклад, місце виготовлення підроблених документів, місце укладення фіктивного договору, місце переказу коштів, місце транспортування або реалізації матеріальних цінностей [176]. Такий підхід має вагоме значення для застосування спеціально-кримінологічних заходів запобігання, оскільки дозволяє реконструювати просторову динаміку шахрайських дій у сфері туризму.

Відповідно до Закону України «Про туризм», місцем продажу (реалізації) туристичних послуг визнається країна, в якій зареєстровано суб'єкта господарювання, що реалізує туристичний продукт, тоді як місцем надання туристичних послуг є країна, на території якої безпосередньо здійснюється їх надання [135]. Така двоєдина модель визначення просторової юрисдикції послуг особливо актуальна для внутрішнього туризму, де місце продажу та місце надання послуг перебувають у межах однієї держави, але можуть географічно розташовуватися у різних регіонах. Наприклад, реалізація туристичного продукту може здійснюватися у Дніпрі, тоді як надання послуг відбувається у Львові. Подібна територіальна диспропорція створює юридичну складність у визначенні місця злочину, особливо коли шахрайські дії відбуваються в онлайн-просторі або з використанням дистанційних каналів оплати.

Аналіз емпіричних даних і наукових узагальнень дозволяє стверджувати, що географія місць учинення туристичних шахрайств має свою закономірність. Переважна більшість таких злочинів реалізується у містах, де зосереджені основні суб'єкти туристичного бізнесу та споживачі послуг. За результатами узагальнення кримінальних проваджень, у 86% випадків шахрайства у сфері туризму вони вчиняються у великих містах, переважно в обласних центрах, тоді як на малі міста припадає лише 14%. Таке співвідношення пояснюється вищим рівнем доходів населення мегаполісів, високою концентрацією туристичних агентств і сервісних компаній, а також значним попитом на внутрішній і

виїзний туризм. Саме ці фактори створюють привабливе середовище для шахрайської діяльності, зокрема у формі фіктивних турагентств, онлайн-бронювань через підроблені сайти, фальсифікації страхових документів, подвійних угод та схем «попередньої оплати».

Надана характеристика туристичних шахрайств свідчить про їх урбанізований характер та цифрово-фінансову гнучкість. Вони нерідко охоплюють декілька територій – від місця укладення договору до місця фактичного надання послуг – і супроводжуються використанням транскордонних платіжних систем, офшорних рахунків та віртуальних платформ. Це зумовлює потребу у нових кримінологічних підходах до просторового аналізу злочинності у туристичній сфері, які враховують мережеву природу сучасних економічних злочинів та специфіку цифрового простору як середовища реалізації протиправної поведінки.

У загальному, невтішні тенденції свідчать про послаблення кримінологічної стійкості туристичного сектору та визначають необхідність формування пріоритетної системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму. Це особливо актуально в умовах, коли ризики туристичного ринку, способи їх гарантування та механізми управління безпекою туристичних послуг зазнають постійних трансформацій.

В умовах глобальної цифровізації суспільства структура ризиків у туристичній галузі суттєво змінюється: окремі загрози стають менш поширеними, натомість інші, зокрема кібершахрайство, підроблення електронних бронювань, викрадення персональних даних і платіжних реквізитів туристів, набувають ключового криміногенного значення. Паралельно виникають нові форми обману та зловживань, що базуються на використанні віртуальних платформ, онлайн-посередництва, соціальних мереж і месенджерів, які дають змогу шахраям діяти дистанційно, швидко змінювати цифрові ідентичності та ефективно маскувати сліди злочину.

Стрімкий розвиток цифрових технологій, зростання ролі електронних сервісів у туристичному бізнесі, дефіцит кваліфікованих кадрів і підвищені

очікування клієнтів щодо швидкості та зручності обслуговування призвели до глибоких змін у структурі туристичного ринку. Ці ж чинники зумовлюють трансформацію способів учинення та приховування злочинів, які дедалі частіше реалізуються у віртуальному середовищі – через фальсифікацію вебсайтів, створення підроблених туристичних агентств, маніпуляції з електронними квитками та страховими полісами, фіктивні бронювання житла чи транспортних послуг.

Проведене емпіричне дослідження дозволяє зробити низку кримінологічно значущих висновків.

По-перше, соціально-демографічна структура туристів (переважно чоловіки середнього віку з країн ближнього зарубіжжя) та переважання короткострокових поїздок створюють умови для розвитку корисливої злочинності з явним переважанням шахрайських схем, у тому числі страхових, договірних, інформаційних.

По-друге, географічна концентрація туристичних потоків у Києві, Львові, Одесі та Карпатах сприяє формуванню місць підвищеного криміногенного ризику, де інтенсивність людських потоків поєднується з наявністю готівки, тимчасових угод і послабленого соціального контролю, а також посилює ризики сезонної та організованої злочинності, у тому числі з елементами корупції.

По-третє, інфраструктурні умови в’їзду та перебування (аеропорти, автомобільні пункти, приватний сектор) створюють різні моделі криміногенної взаємодії: від шахрайства з бронюванням житла до корупційних зловживань прикордонників або нелегального посередництва. Виїзний туризм потребує окремого моніторингу, оскільки пов’язаний із ризиками транснаціональних злочинів (інтернаціоналізація кримінальних схем, у яких використовуються транскордонні фінансові механізми, онлайн-платформи та офшорні структури), що виходять за межі юрисдикції українських органів.

І, нарешті, туристична злочинність носить латентний характер, оскільки більшість іноземців не звертаються до правоохоронних органів, що підкреслює

необхідність удосконалення кримінологічного моніторингу, туристичної безпеки та міжвідомчої взаємодії у сфері захисту прав туристів.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері

Кримінологічна природа кримінальних правопорушень у туристичній сфері зумовлює вивчення комплексу детермінант, тобто чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у цій галузі. Туризм як соціально-економічне явище характеризується високим рівнем мобільності, міжгалузевою взаємодією та значним обігом грошових коштів, що створює сприятливе середовище для формування специфічних криміногенних ризиків.

Сучасна криміногенна ситуація у сфері туризму формується під впливом економічних, соціально-психологічних, організаційно-управлінських, правових та інформаційно-технологічних чинників, які перебувають у тісному взаємозв’язку. Вони діють як на макрорівні – через загальні соціально-економічні процеси, трансформацію ринку послуг, наслідки війни та кризові явища в економіці, – так і на мікрорівні, де визначальними є особистісні риси правопорушників, дефекти правосвідомості, моральна девіація та низький рівень правової культури учасників туристичної діяльності.

Особливістю туристичної злочинності є її змішаний соціальний характер: у ній поєднуються ознаки економічної, службової, інформаційної та транснаціональної злочинності. Водночас детермінанти цих правопорушень не можна зводити лише до матеріальних або організаційних передумов. Значну роль відіграють соціально-психологічні фактори, такі як підвищений рівень довірливості споживачів, прагнення до швидкого збагачення серед суб’єктів туристичного бізнесу, недостатня етична культура обслуговування, а також відсутність належного контролю з боку держави та місцевих органів влади.

Таким чином, система детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері є багатовимірною,

динамічною і потребує міждисциплінарного підходу до її пізнання. Її аналіз дозволяє виявити глибинні причини протиправної поведінки, що, своєю чергою, створює підґрунтя для розроблення ефективних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній галузі, зокрема в умовах цифровізації та воєнного стану.

Таки наукові погляди ґрунтуються на позиції провідних вчених-кримінологів, зокрема О. Г. Кальман та Б. М. Головкін наголошують, що одним із ключових напрямів ефективної протидії злочинності є усунення причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, тобто ліквідація детермінант, які формують і підтримують криміногенне середовище [49, с. 41–42; 23, с. 15].

У цьому контексті важливою складовою кримінологічного аналізу кримінальних правопорушень у туристичній сфері є дослідження їх мотиваційної природи, що дає змогу зрозуміти внутрішні фактори протиправної поведінки. Головною кримінально-правовою ознакою злочинності у туристичній галузі виступає корислива мотивація, яка зумовлює більшість протиправних діянь, пов’язаних із заволодінням чужим майном або неправомірною вигодою. У цьому аспекті туристичні правопорушення належать до категорії корисливої злочинності, під якою розуміють сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на посягання на економічні відносини, що здійснюються з усвідомленим прагненням отримати незаконну матеріальну користь без еквівалентного відшкодування.

Такі діяння у сфері туризму проявляються через шахрайські операції з коштами туристів, зловживання службовим становищем, підроблення фінансових або реєстраційних документів, фіктивне посередництво чи маніпуляції зі страховими полісами, ваучерами, електронними бронюваннями. Отже, корисливий мотив у цій сфері набуває багатоформного характеру – від індивідуальних побутових посягань до організованих схем злочинної діяльності, які інтегруються у ринкові відносини туризму.

Саме тому, на думку О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова, позиція «свого часу» у кримінології є спробою позначити соціокультурну недомінанту позицію в кримінологічній політиці держави, що означає позаісторицизм (метаісторицизм), і способом охоплення можливих кайросів, і способом протидії історичній амнезії, принаймні у дослідженні соціально-групового виміру криміногенної детермінації [92, с. 21]. Відтак запобігання кримінальним правопорушенням у будь-якій сфері суспільних відносин потребує глибокого наукового аналізу джерел їх виникнення, тобто виявлення реальних причин і умов, що детермінують протиправну поведінку. Неможливо забезпечити ефективне запобігання без кримінальним правопорушенням детального вивчення специфіки відповідної галузі, її соціально-економічної природи, закономірностей функціонування та розвитку, а також тих факторів, які породжують негативні процеси й призводять до матеріальних і фінансових втрат.

Реалізація ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням стає можливою лише за умови розроблення науково обґрунтованої моделі детермінант злочинності та проведення комплексного кримінологічного аналізу чинників, що впливають на її розвиток у конкретній сфері діяльності. Саме поєднання емпіричних даних із теоретичними висновками створює основу для розробки адекватних, запобіжно орієнтованих заходів запобігання кримінальним правопорушенням [101].

Як зазначає О. М. Джужа, у науковій літературі термін «детермінанти злочинності» найчастіше охоплює причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, при цьому під *причинами* слід розуміти такі соціальні процеси й явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [76, с. 79]. На думку Н. М. Ярмиш, категорія *причинності* виражає виключно причинно-наслідкові зв’язки і має більш вузьке значення, ніж поняття детермінації [186, с. 35]. У цьому контексті *фактор* розглядається як специфічна причина, що стимулює певний процес, визначаючи його характер, спрямованість і динаміку. З точки зору результативності, *причина* може виступати в ролі

детермінанти, оскільки безпосередньо впливає на формування злочинного наслідку. Таким чином, причини й умови становлять взаємопов'язані складові єдиного процесу детермінації, який, крім них, включає також наслідок як завершальну ланку причинного зв'язку [11, с. 95].

Відтак, науковці-кримінологи справедливо підкреслюють, що причини злочинності – це комплекс соціально-психологічних, економічних, організаційних і морально-етичних чинників, які впливають на формування протиправної поведінки. Вони мають системний і багаторівневий характер, охоплюючи взаємодію різних соціальних підсистем, які перебувають у певній ієрархії. Такі причини сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, відображаючи два взаємопов'язані аспекти: 1) антисоціальну спрямованість особистості, тобто її готовність до девіантної поведінки; 2) конкретні життєві обставини, що створюють сприятливі умови для реалізації злочинного наміру [88, с. 105–106].

Причини вчинення кримінального правопорушення безпосередньо пов'язані з умовами, які йому сприяють. Проте, на відміну від причин, умови самі по собі не породжують злочин, а лише супроводжують причини у просторі та часі, підсилюють їх дію, створюючи необхідні соціальні, організаційні та психологічні передумови для настання злочинного результату. Водночас необхідно розмежовувати умови, що сприяють злочинності, та умови, які впливають на її рівень і динаміку, зокрема такі, як криміналізація або декриміналізація певних видів діянь [38].

У свою чергу, як зазначає Т. І. Пономарьова, фактор злочинності у його самостійному розумінні не може розглядатися як кримінологічно значуща одиниця, оскільки лише сукупність факторів, що перебувають у взаємозв'язку, визначає спрямованість злочинного посягання та зумовлює сам факт його вчинення. Саме така сукупність, за своєю суттю, є складовою мотиваційного комплексу злочинної поведінки, тобто утворює мотив як інтегрований кримінально-правовий феномен [127].

Причини кримінальних правопорушень перебувають між собою у діалектичному взаємозв'язку, взаємозумовленості й взаємозалежності. Їхнє комплексне вивчення дає можливість розкрити соціальну сутність злочинності, пояснити її походження, виявити соціально-економічний та психологічний ґрунт, на якому формуються злочинні прояви. Визначення причинного комплексу злочинності є необхідною умовою для ефективної побудови системи запобіжних заходів, прогнозування трансформації структури злочинності й планування профілактичної діяльності на науковій основі.

Відмінність між причинами та умовами злочинності полягає в характері їх впливу на суспільно небезпечну поведінку. Причина є активним чинником, який безпосередньо породжує злочинне діяння, тоді як умова виступає пасивним елементом, який лише сприяє реалізації причин у конкретній ситуації. Таким чином, злочин як соціальний наслідок виникає лише в результаті взаємодії причини й умови, тобто в межах єдиного причинно-наслідкового комплексу.

З позиції вищезазначених авторів, умови злочинності слід розглядати як зовнішні обставини, що сприяють виникненню, розвитку та реалізації кримінального наміру, виступаючи провідником між причиною та наслідками суспільно небезпечного діяння. Умови не породжують злочин самі по собі, але створюють сприятливе середовище для його вчинення, формуючи ситуаційний контекст злочинної поведінки.

До основних елементів, що визначають і впливають на злочинність, також належать економічна, політична, правова та побутова психологія, які формуються на різних рівнях суспільної свідомості [64]. Важливо усвідомлювати, що причинно-наслідкові зв'язки між явищами мають генетичний характер, тобто одне явище зумовлює та породжує інше. Тому при кримінологічному аналізі злочинності необхідно чітко розмежовувати причину і наслідок, визначаючи їх місце у структурі процесу детермінації [138, с. 67].

У системі суспільних відносин співіснують і взаємодіють криміногенні та антикриміногенні явища, які перебувають у діалектичній взаємозалежності.

Криміногенні процеси сприяють формуванню антисоціальної поведінки, особливо серед осіб, схильних до девіації, тоді як антикриміногенні – навпаки, стримують розвиток злочинності через зміцнення правової культури, моральних цінностей та соціальної відповідальності. Водночас сприйняття цих явищ є індивідуалізованим – воно залежить від світоглядних орієнтирів, моральних установок і рівня правосвідомості кожної особи. Отже, формування ефективних антикриміногенних механізмів у суспільстві є необхідною передумовою зниження ризиків злочинності та утвердження позитивних соціальних цінностей [24].

Як відзначає С. І. Нежурбіда, кримінологічна детермінація є одним із ключових елементів системи запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки передбачає виявлення, аналіз та усунення причин і умов, що сприяють їх учиненню. Такий науковий підхід дозволяє не лише з'ясувати об'єктивні закономірності виникнення злочинної поведінки, а й сформувати ефективні превентивні механізми, спрямовані на її нейтралізацію. Застосування кримінологічної детермінації має подвійний ефект: по-перше, воно сприяє повнішому встановленню об'єктивної істини у кримінальних провадженнях, забезпечуючи комплексне врахування факторів, що передували злочину; по-друге, має виражений соціально-превентивний вплив, оскільки створює підґрунтя для запобігання повторенню подібних кримінальних проявів у майбутньому. Реалізація цього підходу засвідчує професіоналізм, наукову обґрунтованість і соціальну відповідальність суб'єктів кримінального переслідування, а також підвищує рівень суспільної довіри до правової системи, утверджуючи принципи законності, справедливості та невідворотності покарання [110, с. 19].

Як зазначає В. І. Тимошенко, злочинність є результатом складної взаємодії багатьох соціально зумовлених причин і чинників, які різняться за своєю сутністю, природою та формами прояву. Основні категорії детермінант злочинності становлять соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні та організаційно-управлінські фактори, що відображають

багатовимірну структуру суспільних відносин [153, с. 273]. За природою виникнення, ці причини поділяються на: 1) індивідуальні (антропологічні) – пов'язані з особистісними характеристиками правопорушника, його психічними та моральними особливостями; 2) фізичні – обумовлені впливом природно-кліматичних та географічних умов; 3) соціально-економічні – зумовлені рівнем добробуту, станом економіки, політикою держави, рівнем зайнятості, нерівністю доступу до соціальних благ і ресурсів. За співвідношенням із волею суб'єкта, причини злочинності поділяються на об'єктивні (що існують незалежно від людської свідомості – економічна криза, воєнний стан, соціально-історичні умови) та суб'єктивні (зумовлені діями людей, їхніми моральними вадами, ціннісними орієнтаціями, зловживаннями або управлінськими помилками). Таким чином, злочинність у будь-якій сфері, у тому числі туристичній, є наслідком діалектичної взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів суспільства й особистості, які спільно формують криміногенне середовище [152].

На думку Д. М. Тичини, причинний комплекс злочинності включає соціально-економічні, політичні та соціально-психологічні чинники, серед яких окремі є об'єктивними (наприклад, економічна дестабілізація, наслідки війни, масова міграція), а інші мають суб'єктивний характер і залежать від вольових і морально-психологічних якостей людини, її здатності протистояти спокусам чи соціальному тиску [155].

У контексті туристичної сфери, такі загальні закономірності набувають специфічного змісту. Зовнішні причини злочинності проявляються через економічну кризу в туристичному бізнесі, зниження рівня інвестицій, втрату робочих місць, відтік кваліфікованих кадрів, ослаблення державного контролю та зростання тіньового сектору послуг. Водночас внутрішні фактори – це психологічні й морально-етичні деформації особи, зниження професійної відповідальності, прагнення до швидкого збагачення, залежність від ризикових ігрових або фінансових стратегій, а також схильність до маніпуляцій із довірливими клієнтами.

Такі чинники сприяють формуванню антисуспільних настанов у частини суб’єктів туристичного бізнесу, що проявляється у вчиненні шахрайств, фіктивному посередництві, використанні підроблених документів, незаконному заволодінні коштами клієнтів або державних програм підтримки. У свою чергу, низький рівень правосвідомості споживачів туристичних послуг, відсутність належних механізмів захисту прав туристів та слабка правозастосовна практика створюють сприятливе підґрунтя для розвитку латентних форм кримінальної активності в цій сфері.

Таким чином, для ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері необхідно враховувати як зовнішні соціально-економічні та організаційні обставини, що формують криміногенне середовище, так і внутрішні психологічні й морально-етичні фактори, які визначають поведінку суб’єктів ринку туристичних послуг. Лише комплексний підхід до аналізу детермінант злочинності дозволяє розробити науково обґрунтовану систему запобіжних заходів, спрямованих на зниження кримінальних ризиків і підвищення безпеки туристичної діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, варто констатувати, що на сьогодні збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану стали чинниками, що докорінно змінили соціально-економічні, правові й безпекові умови функціонування туристичної галузі, яка опинилася серед найбільш уразливих секторів, зазнавши падіння внутрішніх і в’їзних потоків на 80–90%, скорочення інвестицій на 70%, а також масового згортання туристичної інфраструктури – до 60% об’єктів призупинили діяльність або змінили профіль [139]. Основними макрофакторами, що впливають на відтворення (поширення) кримінальних правопорушень у туристичній сфері, стали:

1. Безпекові ризики та втрата туристичних територій. Воєнні дії, окупація частини територій, мінна небезпека, зруйнована транспортна, готельна та рекреаційна інфраструктура призвели до практичного занепаду туристичного потенціалу низки регіонів (Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької областей). Туризм як вид господарської діяльності втратив базові умови

безпеки, а відтак значна частина підприємств була змушена або зупинити діяльність, або перейти до напівлегальних схем виживання. Нестача контролю на деокупованих територіях, ризики мінування, слабкість правового нагляду створюють сприятливе середовище для нелегального обігу коштів, тіньових екскурсій і псевдоагентств, що підвищує рівень шахрайства, корупційних домовленостей і злочинів проти власності. До 25% рекреаційних зон перебувають у зоні бойових дій або окупації [116].

2. Економічна дестабілізація та руйнування туристичної інфраструктури. Війна спричинила масштабну економічну дестабілізацію туристичного бізнесу, що проявилася у зменшенні інвестицій, втраті ліквідності підприємств, падінні купівельної спроможності населення, скороченні робочих місць і зниженні податкових надходжень. Значна частина готелів, ресторанів і транспортних компаній припинила діяльність або зазнала фізичного руйнування, а туроператори перейшли в режим мінімального виживання. У таких умовах спостерігається зростання фінансових зловживань, фіктивних угод, приховування доходів, а також підвищення латентності економічних злочинів, оскільки правозастосовні органи зосереджені на воєнних викликах.

3. Криміногенні виклики у сфері туристичного бізнесу. Війна створила сприятливі умови для розвитку нових злочинних схем у сфері туристичних послуг. Поширилися фіктивні агентства, шахрайські онлайн-платформи, псевдоволонтерські тури, неіснуючі екскурсійні маршрути, фальшиві бронювання житла чи евакуаційних перевезень. Зловмисники активно використовують низький рівень перевірки суб’єктів господарювання, психологічну вразливість громадян та цифрові технології для введення в оману споживачів (створення сайтів-двійників, підробка електронних договорів, фішингові операції). Такі практики призводять не лише до зростання майнових втрат, але й підривають довіру до легального туристичного бізнесу, що є важливим детермінантом його криміналізації.

4. Нормативно-правові проблеми та відсутність спеціальних механізмів підтримки галузі. Попри задекларовану в Законі України «Про туризм»

державну підтримку, в умовах воєнного стану відсутня ефективна система компенсацій та правових гарантій для суб'єктів туристичної діяльності, що зазнали збитків. Нормативна невизначеність, брак узгодженості між військовими адміністраціями, місцевими радами та бізнесом, а також відсутність чітких безпекових протоколів створюють правовий вакуум, який підживлює корупційні практики, фіктивне звітування та маніпуляції ліцензійними процедурами. Відсутність державного реєстру збитків туристичних об'єктів та механізмів реституції робить галузь вразливою до шахрайських схем відшкодування та нелегального відновлення інфраструктури.

5. Міжнародно-правові наслідки та втрата іміджу України як безпечного туристичного напряму. Внаслідок війни Україна втратила репутацію стабільного туристичного регіону, що призвело до зниження довіри міжнародних партнерів, іноземних інвесторів і туристичних організацій. Багато держав класифікували Україну як територію підвищеного ризику для подорожей, що спричинило масове скасування міжнародних турів, замороження співпраці та скорочення надходжень валюти. Окрім економічних втрат, це спричинило втрату легітимності українських туроператорів на міжнародному ринку, зростання кількості посередницьких фірм сумнівного характеру, що працюють поза юрисдикцією українського права, – тобто фактичну інтернаціоналізацію шахрайських схем у туристичній сфері.

6. Проблеми адаптації та можливості трансформації. Попри кризу, туристична галузь демонструє певну адаптивність. З'являються нові напрями – військово-патріотичний, меморіальний, волонтерський туризм, формується попит на екологічні, культурно-просвітницькі, внутрішні маршрути. Активно розвивається цифровізація сервісів, онлайн-бронювання, віртуальні тури, що підвищує гнучкість ринку. Водночас ці процеси супроводжуються зростанням ризиків кіберзлочинності, маніпуляцій із персональними даними, порушень авторських прав у сфері цифрового контенту. Таким чином, процес трансформації має амбівалентний характер: із одного боку, відкриває можливості відновлення галузі, а з іншого – створює нові сфери криміногенної

активності, пов’язані з інтернет-шахрайством, відмиванням коштів та незаконним використанням грантових ресурсів.

Отже, туристична сфера в умовах збройного конфлікту та воєнного стану в Україні характеризується структурною кризою, підвищеною криміногенністю, нормативною невизначеністю та високими соціально-економічними ризиками. Подолання цих загроз потребує оновлення державної політики у сфері туризму, побудованої на принципах кримінологічної безпеки, цифрової прозорості, підтримки малого бізнесу та міжнародної інтеграції.

Перспективним напрямом виступає розроблення національної стратегії «*Безпечний туризм України*», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери. Стратегічними напрямами національної стратегії «Безпечний туризм України» мають стати: 1) Право та інституції: нульова толерантність до злочинності; 2) Захист споживача та прозорість туристичної сфери; 3) Безпекова туристична інфраструктура; 4) Спеціальні напрями воєнного та післявоєнного часу розвитку туристичної сфери; 5) Післявоєнне відновлення туристичної сфери; 6) Кібербезпека та цифрова довіра в туристичній сфері; 7) Прикордонні та візові процедури: безпека без бар’єрів; 8) Кримінологічний моніторинг туристичної сфери; 9) Кадрове забезпечення туристичної сфери; 10) Комунікації та довіра; 11) Міжнародна співпраця; 12) Фінансування та управління стратегією.

У межах об’єднаного детермінаційного комплексу, слід виокремити фактори вчинення кримінальних правопорушень у сфері страхування.

(1) *Воєнно-політичні*. Запобігання кримінальним правопорушенням є одним із пріоритетних напрямів розвитку держави взагалі та реформування органів правопорядку зокрема, про що визначено у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 [62]. Введення особливого правового режиму воєнного стану в Україні та повномасштабне вторгнення

російської федерації виявили проблеми, які негативним чином вплинули на якість здійснення правоохоронними органами своїх завдань, одним з яких є протидія злочинності. Військово-політичні чинники також послабили здатність суспільства до адаптації до змін безпекового середовища, що призвело до зростання кількісного показника кримінальних правопорушень. Така негативна зміна кримінологічної ситуації чинить деструктивний вплив на національну безпеку держави та утворює перешкоди до подальшого поглиблення євроінтеграційних процесів. Отже, очевидною є потреба в удосконаленні політики держави у сфері боротьби зі злочинністю [108, с. 5].

Туризм в умовах збройного конфлікту та воєнного стану в Україні характеризується глибокою структурною кризою, підвищеним рівнем криміногенності та нормативною невизначеністю, що має безпосередній зв’язок із дією воєнно-політичних детермінант. Саме вони формують макрорівневий комплекс факторів, який визначає дестабілізацію соціально-економічного середовища, підриває безпекову інфраструктуру, змінює поведінкові моделі учасників туристичного ринку та сприяє криміналізації бізнес-процесів у галузі.

Насамперед, збройна агресія проти України створила системну кризу управління туристичною сферою, адже понад 30% територій країни перебували під тимчасовою окупацією або у зоні бойових дій, що призвело до руйнування близько 60% туристичної інфраструктури (готелів, баз відпочинку, транспортних вузлів, курортних зон). Такі обставини зумовили різке падіння обсягів туристичних потоків (до 80–90%) і згортання інвестиційної активності (понад 70% скорочення капіталовкладень у туристичні об’єкти), що спричинило масову тінізацію економічних відносин у цій сфері [185].

Важливою воєнно-політичною детермінантою є порушення державного управління та нагляду, що виникло через переміщення центрів адміністративного контролю, зменшення фінансування правоохоронних структур і перенесення пріоритетів безпеки на військову сферу. Це сприяло ослабленню превентивного нагляду, зниженню ефективності ліцензування туристичної діяльності, посиленню корупційних практик та зростанню рівня латентності кримінальних

правопорушень.

Не менш значущим є психолого-соціальний вплив воєнного стану. Умови невизначеності, втрати житла, доходів і стабільності сприяли зростанню рівня довірливості громадян, що, у свою чергу, створило сприятливе середовище для шахрайських дій. Зросла кількість псевдоевакуаційних турів, фіктивних агентств, підроблених бронювань і «гуманітарних» подорожей, через які громадяни ставали жертвами кримінальних посягань. У цих умовах воєнна вразливість населення трансформувалася у віктимологічний чинник, що збільшує ризик злочинної експлуатації туристів.

Результати соціологічного опитування споживачів туристичних послуг свідчать про помірний рівень довіри до учасників ринку: 50% респондентів заявили, що не довіряють усім суб'єктам турагентської чи туроператорської діяльності; 45% мали сумніви щодо якісного отримання туристичного продукту ще до подорожі; після подорожі 75% залишилися задоволеними отриманими послугами, тоді як 15% вказали на часткове невиконання умов договору; 10% громадян повідомили про обман із боку туроператора чи турагентства, у тому числі 5% – про повну втрату коштів через неорганізовану подорож (додаток Б). Зазначені дані засвідчують, що кожен десятий турист в Україні стикається з ознаками шахрайства, але лише незначна частина таких випадків потрапляє до офіційної статистики. На основі аналізу кримінальних проваджень і опитування практичних працівників установлено, що частка шахрайств у сфері туризму становить близько 6% від загального обсягу кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України.

Крім того, військово-політична фрагментація території спричинила появу неконтрольованих «сірих зон»– територій, де державні органи тимчасово не здійснюють ефективного управління. Саме там виникають умови для функціонування нелегальних екскурсійних маршрутів, псевдо-туристичних структур, неформальних валютних операцій, а також схем торгівлі людьми під прикриттям туризму чи сезонного працевлаштування.

Додатково, геополітична ізоляція та зміна міжнародного статусу України у

сфері подорожей призвели до зниження зовнішнього туристичного іміджу держави. Близько 90% міжнародних туристів скасували заплановані поїздки до України, а понад 40 держав включили її до списку небезпечних напрямів для відвідування. Це не лише спричинило економічні збитки, але й змінило конфігурацію міжнародного туристичного ринку, створивши умови для появи фіктивних посередницьких компаній, які діють поза контролем українських органів влади [199].

Отже, воєнно-політичні детермінанти у туристичній сфері мають комплексний та багаторівневий характер:

- на інституційному рівні – дестабілізують систему управління, нагляду й контролю;
- на соціально-економічному рівні – формують кризові умови для ведення легального бізнесу;
- на психологічному рівні – зумовлюють зростання довірливості, страху й соціальної апатії, що підсилює віктимність;
- на міжнародному рівні – підривають туристичну репутацію держави та знижують рівень зовнішньої довіри.

Таким чином, воєнно-політичні чинники виступають системними детермінантами криміналізації туристичної галузі, посилюючи тінізацію, корупційність і шахрайство у цій сфері. Подолання їхнього впливу потребує комплексних міжвідомчих рішень, спрямованих на реінституціоналізацію туристичного ринку, підвищення стандартів безпеки, відновлення правової визначеності та створення умов для сталого післявоєнного відродження туризму як безпечної та конкурентоспроможної галузі.

(2) *Фінансово-економічні* безпосередньо впливають на рівень криміналізації туристичного бізнесу. Вони формують середовище, у якому економічна доцільність та прагнення отримати прибуток будь-якою ціною часто переважають правові та етичні норми.

На сучасному етапі воєнного стану туристична сфера функціонує в умовах глибокої економічної нестабільності: ВВП України у 2022 році

скоротився більш ніж на 29%, рівень інфляції перевищив 26%, а частка тіньового сектору економіки сягнула до 40%. Ці процеси безпосередньо вплинули на зниження платоспроможності населення більш ніж на 35–40%, що спричинило масове скорочення попиту на туристичні послуги. Втрата стабільного доходу значною частиною громадян (особливо внаслідок міграції, безробіття та руйнування підприємств) стимулювала розвиток нелегальних туристичних структур, діяльність яких супроводжується шахрайськими практиками [212].

Дефіцит інвестицій у туристичну інфраструктуру перевищує 70%, що призвело до закриття або консервації сотень об'єктів розміщення, транспортних компаній і страхових агентств. У таких умовах зростає спокуса для суб'єктів ринку шукати незаконні шляхи збереження прибутковості – через ухилення від сплати податків, маніпуляції з туристичними ваучерами, підроблення договорів страхування, реалізацію фіктивних турів чи використання офшорних рахунків для приховування доходів.

Крім того, зменшення фінансових можливостей держави унаслідок війни призвело до скорочення бюджетного фінансування правоохоронних і контролюючих органів у середньому на 25–30%, що ослабило інституційні механізми протидії економічним злочинам у сфері туризму. Це сприяло підвищенню латентності правопорушень, коли більшість фінансових махінацій залишається невиявленою або не розслідується належним чином.

Як зауважують С. С. Чернявський та В. А. Некрасов до сфер тіньової економічної діяльності [166; 97] може належати вся легальна економічна діяльність. Водночас найвищий її рівень притаманний для: виробничої та розподільної діяльності, зокрема продуктивного капіталу; інвестиційної діяльності; банківської, біржової, страхової діяльності; ресурсовидобувної та ресурсорозподільної діяльності; сфери надання послуг (в освітній діяльності, медицині тощо); будь-якої посередницької діяльності [159, с. 12].

У сукупності фінансово-економічні детермінанти – інфляційні процеси, падіння доходів, інвестиційна криза, зростання тінізації та послаблення

контролю – створюють сприятливий ґрунт для поширення кримінальних правопорушень у туристичній сфері. Їх подолання вимагає впровадження антикризової політики державної підтримки легального бізнесу, відновлення фінансової стабільності та розвитку системи кримінологічного моніторингу економічних ризиків у галузі.

(3) О*рганізаційно-правові.* Організаційно-правові детермінанти становлять один із ключових блоків криміногенних чинників, що визначають ступінь упорядкованості, прозорості та контрольованості туристичної діяльності. У сучасних умовах воєнного стану близько 60–70% суб'єктів туристичного бізнесу працюють із порушенням вимог чинного законодавства – від неоформлення трудових відносин до ухилення від податкової звітності. Основними проблемами залишаються недосконаліть нормативно-правового регулювання, відсутність дієвої системи державного нагляду та фрагментарність ліцензійних процедур.

Близько 40% зареєстрованих туроператорів фактично не здійснюють діяльність за юридичною адресою або використовують фіктивні реєстраційні дані, що свідчить про системне поширення «сірих» схем посередництва у туристичній галузі, коли під виглядом легальних туристичних агентств функціонують комерційні структури, що фактично займаються відмиванням коштів, шахрайським продажем неліцензованих туристичних продуктів та ухиленням від податкових зобов'язань. Такі схеми фіксуються, зокрема, у аналітичних звітах ДАРТ, де зазначається, що значна частина зареєстрованих суб'єктів туристичної діяльності не має фактичного місця ведення бізнесу або використовує підставні дані для реєстрації [139].

Відсутність у кримінальному законодавстві спеціальної кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері туризму істотно ускладнює їх виявлення, фіксацію та доказування, що призводить до низької ефективності досудового розслідування: за офіційними даними Офісу Генерального прокурора, до суду передається лише 10–15% кримінальних проваджень, відкритих за фактами шахрайства у сфері послуг, що створює стійке відчуття безкарності серед правопорушників та стимулює подальшу криміналізацію ринку [42].

Таким чином, організаційно-правова недосконаліть виступає не лише каталізатором латентності злочинів, але й створює передумови для системної корупції, зловживань при видачі дозволів, погодженні турів і сертифікації готелів.

(4) *Соціально-психологічні*. Соціальні чинники мають особливо виражений вплив у період воєнного стану, коли суспільна структура зазнає значних трансформацій. За оцінками Мінсоцполітики, рівень безробіття серед працівників туристичної галузі перевищує 45% , а понад 60% кваліфікованих кадрів змінили сферу діяльності або виїхали за кордон [41]. Соціальна поляризація, падіння доходів, невизначеність майбутнього та емоційне виснаження населення створюють передумови для зростання девіантної поведінки.

Одночасно високий рівень віктимності туристів – понад 70% жертв шахрайських дій визнають, що не перевіряли легальність агентства або не читали умови договору. Зростає довірливість населення до онлайн-пропозицій, особливо тих, що обіцяють значні знижки. Соціальні мережі, Telegram-канали та платформи оголошень стали головними каналами розповсюдження фіктивних туристичних послуг.

Таким чином, соціальна нестабільність, низький рівень правової культури, а також ерозія довіри до державних інституцій (до 65%) формують потужне криміногенне середовище, у якому шахрайство сприймається не як суспільно небезпечне діяння, а як засіб виживання.

Психологічний стан суспільства під час війни відзначається підвищеним рівнем тривоги, стресу та втоми. За результатами досліджень Інституту соціальної психології НАПН України, понад 55% населення перебуває у стані хронічного емоційного напруження. Це створює сприятливий фон для маніпуляцій та експлуатації довіри [146].

Для суб’єктів туристичної діяльності характерне посилення егоцентричних установок та орієнтації на короткострокову вигоду – близько 30% представників малого туристичного бізнесу зізнаються у готовності порушити норми для фінансового виживання (додаток Б). Водночас у споживачів формується «ефект

довіри до онлайн-реклами», коли візуальна привабливість і позитивні відгуки в соцмережах стають важливішими за перевірку ліцензії чи договору.

Поширеним соціально-психологічним явищем є анонімність у цифровому середовищі, що знижує особисту відповідальність і стимулює протиправну поведінку – від створення фіктивних акаунтів до шахрайства у бронюванні чи онлайн-платежах.

(5) *Інформаційно-технологічні*. Цифровізація туристичної діяльності суттєво трансформувала механізми вчинення злочинів. Близько 80% шахрайських дій у туризмі сьогодні здійснюються через інтернет, соціальні мережі чи мобільні додатки. Створення фіктивних сайтів-двійників, ботів у месенджерах, незаконне використання персональних даних туристів стали типовими інструментами кіберзлочинців.

Кіберполіція України фіксує щорічне зростання кібершахрайств у туристичній сфері на 40–50%, при цьому рівень розкриття таких кримінальних правопорушень не перевищує 15% [56]. Причинами цього є складність ідентифікації кіберзлочинців, відсутність спеціалізованих алгоритмів перевірки туристичних платформ, а також низький рівень цифрової грамотності населення (лише 45% користувачів перевіряють справжність онлайн-сервісів перед оплатою).

Інформаційно-технологічні детермінанти створюють новий рівень латентності злочинності, коли шахрайство відбувається без фізичного контакту, а фінансові сліди розпорошуються через криптогаманці, електронні платформи чи міжнародні платіжні сервіси.

Важливо зазначити, що факторами, які безпосередньо сприяють учиненню шахрайств, виступають недбалість посадових осіб туристичних підприємств, корупційні зв’язки з контролюючими органами та навіть співучасть у кримінальних правопорушеннях через зловживання службовим становищем. Унаслідок цього створюються стійкі тіньові схеми ухилення від відповідальності, підроблення документів, подвійного продажу турів, фіктивного банкрутства чи незаконного привласнення коштів клієнтів.

Таким чином, система детермінант кримінальних правопорушень у туристичній сфері характеризується високим рівнем взаємопов'язаності та динамічністю впливу. Кожна з наведених груп чинників по-своєму визначає механізм формування злочинної поведінки – від економічних мотивів до технологічних можливостей її реалізації. Їх комплексний аналіз дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між соціальною дезорганізацією, дефектами правового регулювання та проявами кримінальної активності в галузі туризму, що створює підґрунтя для розроблення дієвої системи загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері

Гарантування безпеки особи, суспільства та держави від злочинних загроз є найважливішим завданням усіх державних інститутів в Україні. Відповідно до ст. 3 Основного Закону, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні вважаються найвищою соціальною цінністю [65]. Права і свободи людини, а також їх гарантії визначають суть і напрямок діяльності держави, яка несе відповідальність перед людиною за свої дії [82, с. 40].

Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері привертає пильну увагу дослідників з різних дисциплін. Для кримінологів важливим є питання про природу злочинної поведінки: чи є вона соціальною чи біологічною, а також які фактори її визначають [30]. Кримінологічне дослідження особи злочинця проводиться з метою виявлення та оцінки властивостей і рис, що сприяють злочинній поведінці, а також для розробки заходів запобігання.

Поведінка особи є відображенням рівня її соціалізації – здатності діяти відповідно до суспільно прийнятих норм, цінностей і традицій, дотримуючись моральних принципів, етичних правил, релігійних приписів та, передусім,

правових вимог. Особа розглядається як носій системи соціально значущих і морально-психологічних властивостей, що формуються під впливом індивідуальних рис, життєвого досвіду, соціального статусу та виконуваних ролей у суспільстві. Різні науки – право, філософія, соціологія, психологія – аналізують особу з власних методологічних позицій, зосереджуючись на різних аспектах її природи. У кримінології ж предметом дослідження виступає особа злочинця – специфічний соціально-психологічний тип, чия поведінка характеризується стійкою антисоціальною спрямованістю, деформацією моральних орієнтирів, девіантними мотиваційними установками та здатністю свідомо порушувати норми права, що робить її центральним елементом кримінологічного аналізу [94, с. 194].

З цього приводу А. П. Закалюк слушно зазначав, що специфічною властивістю особи злочинця, яка відображає її соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність. Такі риси виступають результатом тривалого впливу негативних соціальних чинників, що деформують процес соціалізації, формуючи у суб’єкта систему цінностей, несумісну з нормами права і моралі. Антисуспільна спрямованість, проявляючись у зневажанні суспільних інтересів, байдужості до правових приписів і толеруванні насильницьких або корисливих дій, трансформується у стійку криміногенну мотивацію. Саме вона зумовлює активну кримінальну поведінку, визначає вибір способів протиправної діяльності та слугує безпосереднім джерелом формування суспільно небезпечних установок, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень [40, с. 241].

У цьому контексті слушним є зауваження В. І. Тимошенко, яка підкреслює, що якщо особа злочинця володіє певними специфічними рисами, які виступають детермінантами кримінального правопорушення, то вони мають виявлятися до моменту вчинення протиправного діяння, а не лише констатуватися як наслідок його скоєння [153, с. 139]. Така теза акцентує увагу на необхідності попереднього виявлення криміногенних рис особистості, що

відкриває можливості для прогнозування девіантної поведінки та запровадження ефективних заходів запобігання.

Водночас, як слушно наголошують процесуалісти, характеристика особи злочинця є ключовим елементом кримінального процесу, адже дозволяє глибше осмислити її мотиваційну сферу, поведінкові особливості та рівень суспільної небезпечності [160, с. 96]. Соціально-демографічні показники – стать, вік, освіта, сімейний і соціальний статус – формують базову характеристику правопорушника. Соціально-рольові ознаки, зокрема професійна діяльність, статус у колективі чи суспільстві, дають змогу простежити вплив мікросоціального середовища на кримінальну поведінку. Морально-психологічні риси – рівень правосвідомості, система цінностей, емоційна стійкість, схильність до ризику – розкривають внутрішню структуру особистості та механізми формування її девіантної мотивації. Кримінально-правові характеристики відображають ступінь суспільної небезпеки, рецидивність, способи вчинення правопорушень і ставлення до вчиненого [113, с. 128].

З позицій кримінології суспільна небезпека особи злочинця полягає не лише у факті вчинення кримінального правопорушення, а й у її антисуспільній спрямованості, що виявляється у ціннісних орієнтаціях, переконаннях і поведінкових стереотипах. У туристичній сфері домінує корислива мотивація, зумовлена соціально-економічною нерівністю, прагненням до матеріального збагачення та досягнення соціального статусу будь-якими засобами. Злочинці часто раціоналізують власні дії, переконуючи себе та співучасників у їхній «вимушеності» або «доцільності», що свідчить про деформацію моральної саморегуляції й високий рівень правового нігілізму.

Спроби дати узагальнене визначення поняттю «особа злочинця» залишаються складним науковим завданням, оскільки кожна людина є унікальною, а її поведінка змінюється залежно від зовнішніх обставин, емоційного стану та соціального тиску. Як слушно зазначають дослідники [45, с. 85; 74, с. 43], чітке розмежування між злочинцем і законослухняним

громадянином ускладнюється тим, що криміногенна поведінка є результатом взаємодії особистісних і соціальних чинників, а не лише наслідком певних індивідуальних рис. Поняття «особа злочинця» поєднує соціологічне й філософське розуміння особи з її юридичним статусом правопорушника, тому його визначення можливе лише через інтеграцію даних соціології, психології, філософії та кримінального права [40].

Відповідно до підходу О. М. Джужі, під особою злочинця розуміється сукупність соціально значущих властивостей, відносин і установок, які характеризують конкретну особу, що вчинила злочин, у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем [31, с. 17]. І. М. Довбань розширює таке це розуміння, вказуючи, що дане поняття охоплює соціально значущі риси не лише окремого індивіда, а й типового соціального кола осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, тобто відображає соціальний тип злочинця [33, с. 98].

На думку С. А. Шалгунової, особа злочинця – це сукупність стійких соціальних властивостей і біопсихологічних рис, які, реалізуючись у конкретному злочині, надають діянню характеру суспільної небезпеки, а самій особі – властивості кримінальної відповідальності [179, с. 20]. Такий підхід підкреслює органічний зв'язок між внутрішнім станом особи та зовнішнім проявом злочинної поведінки.

Виходячи з цього, О. Г. Кальман пропонує розглядати поняття «особа економічного злочинця» як сукупність корисливо-індивідуалістичних морально-психологічних установок і рис, притаманних особам, що здійснюють економічні злочини. Їхня типологія відтворюється у поєднанні соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак [49, с. 90].

На думку А. П. Закалюка, особу злочинця слід розглядати як сукупність соціально-типологічних характеристик, які виникли внаслідок негативного соціального розвитку індивіда. Ці характеристики відрізняються суспільною неприйнятністю та вищою формою цієї неприйнятності – суспільною небезпечністю [40, с. 269-270]. Вони, зазначає А. В. Андрушко, визначають

криміногенну мотивацію та активність особи, безпосередньо призводячи до вчинення кримінальних правопорушень. Особи, які вчинили кримінально карані дії, мають безліч притаманних їм рис і особливостей, що стосуються їхнього становища в суспільстві, життєвих позицій, поведінкових стереотипів, внутрішнього світу тощо. У зв'язку з цим постає важливе теоретичне та практичне завдання виділення типових, характерних властивостей особи злочинця, які об'єднуються під поняттям «кримінологічна структура особи злочинця». Найчастіше кримінологи виділяють такі складові: соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки [1, с. 201-202].

Як стверджує А. Ф. Зелінський, вивчення особи злочинця є фундаментальним елементом кримінологічного аналізу, оскільки воно дозволяє глибше зрозуміти механізми формування злочинної поведінки, з'ясувати детермінанти, що впливають на криміналізацію індивіда, та виявити закономірності взаємодії особистісних і соціальних чинників. Дослідження особи злочинця охоплює аналіз її соціального середовища, способу життя, ціннісних орієнтацій, психологічних рис і міжособистісних зв'язків, що у своїй сукупності формують криміногенну мотивацію та поведінкові стереотипи [43]. Такий підхід дає змогу ідентифікувати зовнішні соціальні умови – від сімейного виховання до соціальної нерівності та професійного середовища, – які сприяють формуванню антисоціальних установок і девіантних моделей поведінки.

Таким чином, вивчення особи злочинця у кримінології має не лише пізнавальне, а й запобіжне значення, адже дозволяє визначати механізми формування кримінальної поведінки, розробляти заходи впливу й підвищувати ефективність системи запобігання злочинності.

Структура особи злочинця має соціальний та біосоціальний виміри. До соціальних характеристик належать:ознаки соціалізації (освіта, професія, життєві навички, родинні впливи, культурне середовище);ознаки соціального статусу та ролей (економічне становище, належність до певних соціальних

груп);ознаки спрямованості особистості (мотиви, потреби, моральні цінності, ставлення до праці та суспільства). Біосоціальні характеристики охоплюють: демографічні параметри (стать, вік), психофізіологічні особливості (тип темпераменту, адаптація, моторика), фізичний і психічний стан здоров'я, а також індивідуальні психологічні риси, зокрема егоцентризм, агресивність, низький рівень емпатії або морального контролю [40].

О. М. Джужа пропонує вивчати особу злочинця на трьох рівнях: одиничному (індивідуальні риси), груповому (типові ознаки злочинців певної категорії злочинів) та загальному (узагальнені риси злочинності як соціального явища) [31, с. 20]. У цьому контексті С. А. Шалгунова наголошує, що визначальними у структурі особи злочинця є демографічні, моральні, соціальні та психологічні показники, адже саме вони формують психологічний профіль суб'єкта і впливають на його поведінку у взаємодії з потерпілими [179, с. 128].

Психологічна структура особи, за класичною моделлю, включає чотири підструктури: а) спрямованість (потреби, ідеали, цінності, переконання, мотиви); б) досвід (знання, навички, соціальні ролі, поведінкові патерни); в) індивідуальні особливості психічних процесів (емоції, мислення, воля, сприйняття, пам'ять);г) біологічно обумовлені фактори (темперамент, вік, стать, патопсихологічні відхилення) [184].

Водночас, наголошує В. В. Чернєй, формально-логічні моделі типізації злочинців, розроблені кримінологією, є універсальними й можуть бути адаптовані для аналізу тіньової економічної поведінки, де особи поєднують риси як злочинців, так і економічних суб'єктів, що діють у неформальному секторі. Як слушно зауважено в літературі, делінквент-тіньовик – це ширше поняття, ніж «злочинець», адже включає осіб, які беруть участь у суспільно небезпечних, але формально некриміналізованих діяннях [175]. Відповідно, кримінологічний аналіз соціального типу злочинця дозволяє зрозуміти процес тінізації суспільних відносин, що набуває особливої актуальності у таких сферах, як туризм, страхування, фінанси, де злочинна поведінка часто маскується під законну економічну діяльність.

Узагальнюючи вищевикладене наголосимо, що особа злочинця – це більш широке поняття, яке виражає соціальну, кримінологічну сутність особи, комплекс характеризуючих її ознак, якостей, зв'язків, відносин, які тією чи іншою мірою визначають механізм вчинення кримінального правопорушення. Вивчення особи злочинця – це не лише інструмент індивідуалізації покарання, а й метод наукового прогнозування та запобігання злочинності, що поєднує соціологічний, психологічний і правовий підходи для формування комплексного уявлення про криміногенну особистість.

Особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у туристичній сфері, характеризується сукупністю соціально значущих і кримінологічно релевантних ознак, що включають соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні характеристики. У своїй сукупності вони формують корисливо-орієнтовану мотивацію, спрямовану на незаконне привласнення коштів, обман споживачів туристичних послуг або зловживання довірою партнерів.

У загальній кримінологічній характеристиці осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, доцільно виділяти закономірності формування особи «економічного злочинця туристичного профілю», що діє в умовах сервісно-ринкових відносин і має специфічну криміногенну мотивацію. Така систематизація передбачає кілька рівнів аналізу: по-перше, визначення загального соціально-психологічного типу правопорушника у сфері туризму, для якого характерні прагнення до швидкої матеріальної вигоди, маніпулятивна поведінка у взаємодії з клієнтами та використання прогалин у законодавстві; по-друге, виокремлення груп осіб, які спеціалізуються на певних видах кримінальних правопорушень (шахрайство, зловживання службовим становищем, підроблення документів, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом тощо); по-третє, визначення конкретних суб'єктів злочинної діяльності, зокрема організаторів туристичних афер, посередників і виконавців, які реалізують злочинні схеми у сфері бронювання, страхування, перевезень, розміщення або продажу турів.

Перш ніж перейти безпосередньо до предмету дослідження зауважимо, що упродовж останніх років (2019–2023 рр.) кількість осіб, викритих у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері послуг, зазнавала коливань, пов’язаних із соціально-економічною кризою та воєнним станом. У період до 2022 року спостерігалося поступове скорочення кількості виявлених правопорушників, що відображало часткову стабілізацію ринку послуг і водночас зростання латентності злочинності. З початком збройної агресії показники різко знизилися (на 25–30%) через евакуацію населення, припинення діяльності більшості туристичних компаній і складність фіксації правопорушень. Проте вже у 2023 р. відбулося зростання кількості осіб, причетних до шахрайств у туристичній сфері, приблизно на 35%, що зумовлено активізацією онлайн-торгівлі, появою фіктивних «евакуаційних» турів та збільшенням випадків дистанційного обману споживачів [67].

Дослідження судової практики показує, що переважна більшість осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, є громадянами України, що свідчить про внутрішню криміногенну зумовленість цих правопорушень. Іноземці фігурують у поодиноких випадках, переважно як співучасники у міжнародних шахрайських схемах або як представники компаній, зареєстрованих в офшорних юрисдикціях. В умовах воєнного стану обмеження транскордонних подорожей та скорочення іноземного турпотоку сприяли переорієнтації злочинної діяльності на внутрішній ринок, де злочинці активно використовують довірливість споживачів, низьку обізнаність громадян і слабкість державного контролю.

Отже, сучасна злочинність у туристичній сфері має чітко виражений національний і економічно мотивований характер. Її суб’єктом найчастіше є соціально адаптована особа, обізнана у механізмах туристичного бізнесу, здатна використовувати нормативно-правові прогалини, цифрові технології та психологічні прийоми впливу для досягнення власної вигоди.

Серед правопорушників за статтю абсолютну більшість становили чоловіки. Їх частка серед усіх засуджених становила 77%, а жінок відповідно –

23% [67]. Однак, проведений нами аналіз соціально-демографічних ознак осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, свідчить про наявність певних закономірностей, що визначають їх соціально-психологічний портрет. Зокрема, переважну більшість правопорушників становлять жінки – близько 77%. Така тенденція пояснюється тим, що саме жінки традиційно домінують у сфері туристичного бізнесу, особливо в сегментах продажу, клієнтського обслуговування, бронювання та рекламно-комунікаційної діяльності, що відкриває доступ до інформації, фінансових потоків і можливостей зловживання довірою клієнтів. Зростання кримінальної активності жінок у цій галузі також пов’язане з високим рівнем емоційного інтелекту, комунікативними здібностями та навичками психологічного впливу, які використовуються як інструменти обману в умовах міжособистісної взаємодії з туристами.

За віковими показниками провідну групу становлять особи 30–45 років (71%), тобто ті, хто має професійний досвід у туристичному бізнесі, знає механізми його функціонування та нормативно-правові прогалини. Особи старше 45 років складають близько 17%, що свідчить про використання службового становища, ділових контактів або репутаційного капіталу для реалізації шахрайських схем. Молоді особи до 30 років (12%) частіше залучаються до протиправної діяльності у ролі посередників, агентів або технічних виконавців, зокрема в онлайн-продажах та цифрових шахрайствах.

Фізичний стан не є визначальним чинником для цієї категорії кримінальних правопорушень, адже туристичне шахрайство має інтелектуальний характер: мета досягається шляхом психологічного, а не фізичного впливу – маніпуляції довірою клієнтів, викривлення інформації, підроблення документів чи фіктивного бронювання послуг [50, с. 147].

Соціально-демографічний аналіз показує, що переважна більшість правопорушників – мешканці великих міст (81%), що зумовлено концентрацією туристичних компаній, високою діловою активністю та великим попитом на

туристичні послуги у мегаполісах. Саме тут створюються сприятливі умови для реалізації шахрайських схем – як офлайн, так і через онлайн-платформи.

Рівень освіти правопорушників у цій сфері є помітно вищим за середній: близько 90-91% мають вищу освіту або професійну підготовку у сфері туризму, економіки чи менеджменту, що свідчить про те, що кримінальні правопорушення у такій сфері здебільшого вчиняють інтелектуально підготовлені особи, які володіють знаннями про правове регулювання, бізнес-процеси, маркетинг і психологію споживача, що робить їхні дії більш організованими, прихованими та складними для викриття.

Значна частина перебуває у шлюбі (42%), що свідчить про формальну соціальну інтегрованість, проте їхня поведінка детермінована високим рівнем матеріальної зацікавленості, раціональною корисливою мотивацією та прагненням до швидкого збагачення.

Отже, особа злочинця у туристичній сфері – це соціально адаптований, освічений індивід, здебільшого жінка середнього віку, з розвиненими комунікативними здібностями, який використовує професійні знання у сфері послуг і довіру споживачів для досягнення протиправних, корисливих цілей.

Важливою кримінологічною характеристикою осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, зокрема шахрайства, є наявність або відсутність попереднього кримінального досвіду. Аналіз судової практики свідчить, що переважна більшість засуджених (84%) – це особи, які раніше не мали судимості, що вказує на переважно епізодичний характер їх злочинної поведінки та ситуативну мотивацію, зумовлену економічними труднощами, безробіттям або спокусою швидкого збагачення. Такий показник також відображає низький рівень правосвідомості та морально-етичної відповідальності у сфері туристичного бізнесу, де навіть тимчасовий доступ до фінансових ресурсів і довіри клієнтів може стати криміногенним фактором.

Водночас 16% правопорушників мали непогашену судимість, що свідчить про стійку кримінальну деформацію особистості та схильність до рецидиву, а також про недостатню ефективність превентивних і ресоціалізаційних заходів.

Ще 11% засуджених мали судимість, погашену відповідно до ст. 89 КК України, що підтверджує наявність попереднього кримінального досвіду, який, попри формальне «очищення» від судимості, продовжував впливати на кримінальну поведінку. Щодо 3% засуджених, інформація про судимість у вироках відсутня, що, ймовірно, зумовлено недосконалістю судової звітності та відсутністю уніфікованого підходу до фіксації таких даних у судових рішеннях.

Таким чином, структура судимості осіб, які вчиняють шахрайства у туристичній сфері, демонструє переважання осіб без кримінального минулого, однак з високим потенціалом повторного вчинення правопорушень у разі відсутності дієвих соціально-правових механізмів контролю та профілактики. Це вказує на необхідність посилення превентивної роботи з працівниками туристичної галузі, запровадження реєстру недобросовісних суб'єктів туристичної діяльності та вдосконалення системи перевірки доброчесності кадрів у туристичному бізнесі.

Особи, які вчиняють шахрайства у туристичній сфері, характеризуються розвиненими комунікативними та маніпулятивними здібностями, що дає їм змогу легко встановлювати психологічний контакт із потенційними клієнтами. Їм властиві висока соціальна адаптивність, здатність до переконання, артистизм та емоційна гнучкість, що використовується як засіб впливу на споживачів туристичних послуг. Вони добре орієнтуються в психологічних особливостях людей, тонко відчувають мотиви їх поведінки, що дозволяє створювати ілюзію надійності та професіоналізму.

Типовими морально-психологічними рисами таких осіб є хитрість, брехливість, прагматизм, цинізм і здатність до швидкої поведінкової мімікрії – зміни манери спілкування та ролей залежно від ситуації. Вони демонструють акторські здібності, впевненість, стриманість і комунікабельність, що формує позитивний зовнішній образ і допомагає приховати злочинні наміри. За зовнішніми ознаками це зазвичай інтелігентні, охайно вдягнені, соціально успішні люди, які дотримуються офіційного стилю та мають знання в галузі

психології, економіки й права, що дозволяє ефективно маніпулювати клієнтами.

Вибір способу шахрайства у туристичній сфері супроводжується створенням певного іміджу професійності та довіри – використанням брендової символіки, презентабельного офісу, глянцевої реклами, офіційної документації, що справляє на жертву враження легітимності діяльності. Такий антураж виконує функцію психологічного «якоря довіри», знижуючи критичне сприйняття клієнта.

Матеріали опитування респондентів підтверджують, що навіть туристичні фірми з позитивною репутацією у разі фінансових труднощів вдавалися до шахрайських дій щодо клієнтів, що свідчить про деформацію моральних орієнтирів та комерціалізацію свідомості (додаток Б). Як зазначає О. Р. Онищенко, для таких осіб жертва розглядається не як людина, а як засіб досягнення матеріальної вигоди; її емоції, втрати чи страждання повністю ігноруються [125, с. 100].

Як слушно підкреслює Л. В. Дроздова, шахраї у сфері туризму мають високий рівень психологічної стійкості, самооцінки та самоконтролю, аналітичний розум, розвинену фантазію та здатність швидко завойовувати довіру інших [35]. Вони чітко продумують власну поведінку, демонструють уважність, доброзичливість, готовність «допомогти», що створює атмосферу щирості й відкритості.

Типовим для таких осіб є заперечення факту обману, апеляції до «форс-мажорних» обставин чи «технічних помилок», спроби перекласти відповідальність на колег або контрагентів. Це свідчить про високий рівень раціоналізації протиправної поведінки – уміння логічно виправдовувати власні дії та знімати з себе моральну відповідальність.

Відтак, морально-психологічна характеристика шахрая у туристичній сфері – це інтелектуально розвинена, комунікабельна, але морально деформована особистість, здатна до емоційного маніпулювання, переконливої брехні та гнучкої поведінкової адаптації, для якої головною цінністю є особиста

вигода, а не закон чи доброчесність. Для таких осіб характерні опортунізм, комерційний егоцентризм, прагнення до швидкого матеріального збагачення, використання правових прогалин і цифрових технологій як інструментів маскування шахрайських схем. Їхня поведінка є результатом системної девіації, що поєднує раціональний розрахунок, моральний релятивізм і психологічну адаптивність до ринкового середовища, у якому користь і прибуток підмінюють етичні цінності.

З урахуванням правового регулювання туристичної сфери проведемо систематизацію учасників такої, зокрема до них варто віднести:

(1) *надавачі туристичних послуг*. Така група охоплює основних суб'єктів туристичного ринку, діяльність яких регламентується законом. Однак саме серед них фіксується переважна кількість злочинних проявів, що пояснюється наявністю доступу до фінансових ресурсів, персональних даних клієнтів та механізмів фінансових розрахунків. Закон України «Про туризм» чітко розмежовує таких суб'єктів [135], зокрема:

- туристичні оператори – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація, формування та реалізація туристичного продукту. Вони володіють ключовими організаційно-фінансовими важелями у сфері туризму, що у кримінологічному аспекті створює потенційну можливість зловживання довірою клієнтів, маніпулювання вартістю послуг, фіктивного бронювання або відмивання коштів. Типовими є випадки, коли туроператори створюють фіктивні дочірні структури для імітації легальної діяльності або виведення капіталу за кордон під виглядом оплати послуг партнерів.

- туристичні агенти – юридичні або фізичні особи-підприємці, які здійснюють посередницьку діяльність із реалізації туристичного продукту. Саме серед турагентів спостерігається високий рівень шахрайських схем (понад 60% за даними судової практики), пов'язаних із продажем неіснуючих турів, фальшивими ваучерами, подвійними бронюваннями, неправомірним заволодінням коштами клієнтів або використанням підроблених документів.

Висока плинність кадрів, спрощена процедура реєстрації та відсутність ефективного державного нагляду створюють сприятливе середовище для зловживань.

- інші суб’єкти господарювання у сфері туризму – готелі, ресторани, транспортні та страхові компанії, екскурсійні бюро, які надають допоміжні туристичні послуги. У кримінологічному плані ця група є середовищем формування корупційних і шахрайських схем через недотримання стандартів обліку, неофіційні платежі, ухилення від податків, фіктивне страхування та маніпуляції з бронюваннями.
- гіди-перекладачі, екскурсоводи, провідники, спортивні інструктори – фізичні особи, діяльність яких пов’язана з безпосереднім контактом із туристами. У кримінально-правовому аспекті саме ці категорії часто використовуються як посередники або виконавці шахрайських схем, зокрема у випадках продажу фальшивих турів, збору «готівкових» платежів без оформлення або участі у незаконній посередницькій діяльності.
- фізичні особи, які не є суб’єктами підприємницької діяльності, але надають послуги з проживання, харчування або перевезення, становлять латентний сегмент ринку, що часто функціонує поза межами офіційного регулювання. Саме в цьому секторі фіксується близько 30% шахрайств, зокрема через несанкціоноване використання онлайн-платформ оренди житла, підроблення відгуків, незаконне стягнення передоплат і продаж неіснуючих послуг.

Таким чином, кримінологічна типізація учасників туристичної діяльності дає змогу не лише визначити їхню роль у легальному обігу туристичних послуг, а й оцінити ступінь криміногенного ризику, властивого кожній групі. Зокрема, туроператори та турагенти виступають основними носіями потенційної злочинної активності через доступ до фінансових потоків, допоміжні суб’єкти – як учасники злочинних схем, а фізичні особи поза правовим полем – як джерело латентної криміногенності, що ускладнює превентивну діяльність правоохоронних органів.

(2) *туристи*: внутрішні, зовнішні. Серед опитаних іноземних туристів переважали чоловіки (65%), що відповідає загальносвітовим тенденціям переваги ділових або самостійних подорожей серед чоловічої аудиторії. За віковою структурою, найбільшу частку становили особи віком від 25 до 34 років (30%), далі – групи 35–44 роки (26%) і 45–54 роки (20%). Ці вікові сегменти характеризуються високою економічною активністю, схильністю до мобільності, а також – підвищеною уразливістю до фінансових і інформаційних шахрайських схем, які часто застосовуються у сфері туристичних послуг (наприклад, онлайн-бронювання, оренда житла, купівля авіаквитків) [136].

За країнами походження, найбільше туристів приїжджало з Польщі, Молдови, Туреччини, Німеччини, Саудівської Аравії, Румунії, Російської Федерації, Угорщини та Словаччини, що зумовлює переважання регіонально-орієнтованих потоків і домінування короткотермінових подорожей. У кримінологічному аспекті цей чинник важливий, адже близькість кордону та регулярність в'їздів створюють сприятливе середовище для побутової, економічної й транспортної злочинності, зокрема контрабанди, нелегальної міграції, дрібного шахрайства на ринках і вокзалах [137].

Кримінологічну характеристику іноземного туриста, який відвідує Україну, можна визначити як мобільного, економічно активного чоловіка середнього віку, який здійснює короткострокові поїздки переважно з сусідніх країн або країн ЄС. У контексті кримінологічної оцінки це означає, що потенційними об'єктами злочинних посягань є особи з середнім доходом, які не мають постійного місця проживання в Україні, обмежено знайомі з локальним законодавством і можуть бути легко введені в оману у разі протиправних дій з боку організованих або ситуативних злочинців.

Найпоширенішою метою візитів до України було відпочинок, дозвілля та відпустка (29%), далі – відвідування родичів і друзів (22%) та індивідуальні ділові візити (19%) [136]. Менш значні частки становили лікування (7%), шопінг (5%), оздоровчі процедури (5%), участь у виставках і конференціях (2–3%).

Такі показники свідчать про домінування короткочасних туристичних та особистих поїздок, що зумовлюють високу ротацію туристів і підвищену частоту взаємодії з сервісними структурами – транспортними, готельними, торговими, фінансовими. Саме ці сегменти є найуразливішими для злочинних посягань, оскільки поєднують обіг готівки, незнання іноземцями місцевих правил і слабкий контроль над неформальними операторами.

У структурі мотивів простежується певна гендерна диференціація: чоловіки частіше подорожували з діловою метою або для короткого відпочинку, тоді як жінки – з лікувально-оздоровчими цілями чи для шопінгу. Це дає підстави розглядати туризм також як потенційний об’єкт гендерно-зумовленої віктимізації, особливо у випадках шахрайських пропозицій щодо працевлаштування, оренди житла, чи привабливих «оздоровчих» турів, які можуть мати кримінальне підґрунтя (торгівля людьми, експлуатація праці або сексуальна експлуатація).

Згідно з результатами опитування, близько 67% дорослого населення України подорожувало в межах країни протягом року, а ще близько 18% виїжджали за кордон. Соціально-демографічна структура цих груп демонструє низку закономірностей, що мають безпосереднє кримінологічне значення. Серед внутрішніх туристів переважають жінки (55%), тоді як у сегменті виїзних подорожей спостерігається майже рівновага (51% жінок, 49% чоловіків). Найактивнішими віковими групами є 25–34 роки (28%) та 35–44 роки (26%). Особи середнього віку характеризуються стабільним доходом і активним використанням цифрових сервісів для бронювання, що водночас підвищує ризик кібершахрайства, підроблення туристичних ваучерів, зловживань при онлайн-оплаті послуг [136].

За рівнем доходів більшість внутрішніх туристів (понад 60%) відносять себе до середнього соціального класу, тоді як серед виїзних переважають громадяни із доходом вище середнього. Це зумовлює диференціацію видів злочинності, які потенційно можуть їх стосуватися: внутрішні туристи частіше стають жертвами побутових, транспортних чи майнових злочинів, тоді як виїзні

– фінансових шахрайств, зловживань із документами, корупційних дій під час перетину кордону.

(3) *регулятор* – ДАРТ – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів. Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [133] визначено критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державним агентством розвитку туризму [129].

(4) *інші*: а) правоохоронні; б) контрольно-наглядові (*діяльність таких суб'єктів розглянута у розділі 3, в контексті запобігання кримінальним правопорушенням – прим авт.*).

Кримінальна протиправна діяльність у туристичній сфері носить колективний, організований і технологічно адаптований характер. У 70% випадків суб'єктом кримінального правопорушення виступає організована туристична група або злочинне комерційне об'єднання, створене для систематичного заволодіння коштами громадян під виглядом надання туристичних послуг. Такі групи формуються з ініціативи організаторів, які мають досвід роботи у сфері туризму, маркетингу або фінансів і володіють навичками легалізації незаконних прибутків через фіктивні агентства, онлайн-платформи чи партнерські структури за кордоном. Їхня організаційна побудова має ієрархічний характер – від вищого керівництва (власників або менеджерів туркомпаній) до виконавців низової ланки (туристичних агентів, консультантів, адміністраторів онлайн-ресурсів).Організатори розробляють загальні схеми шахрайських дій (95%), координують фінансові потоки, здійснюють розподіл ролей, підбір виконавців і забезпечення прикриття діяльності через підставні юридичні особи або корупційні зв'язки з контролюючими структурами. Виконавці середньої ланки, які безпосередньо спілкуються з клієнтами, часто не мають повного уявлення про злочинну мету всієї схеми, що забезпечує високий рівень латентності таких правопорушень.

Як слушно зазначає В. Ф. Кифляк, за характером функцій, які виконують суб’єкти туристичної діяльності, усіх працівників туристичних підприємств можна поділити на чотири основні категорії: керівники, спеціалісти, службовці та робітники [55]. Такий поділ має не лише організаційне, а й кримінологічне значення, адже кожна з груп характеризується різним ступенем доступу до фінансових, інформаційних і матеріальних ресурсів, що безпосередньо впливає на ризик залучення до кримінальних правопорушень у сфері туризму.

1. Керівники – директори туристичних компаній, менеджери вищої ланки, головні бухгалтери – становлять найвищий рівень криміногенного ризику. Саме ці особи володіють організаційно-розпорядчими повноваженнями, фінансовими інструментами та доступом до стратегічної інформації, що дозволяє їм створювати та координувати злочинні схеми шахрайського характеру. Вони можуть ініціювати створення фіктивних агентств, завищення вартості турів, підробку фінансових документів, подвійне бронювання, а також використовувати офіційну ділову репутацію підприємства для прикриття незаконних дій. Вони контролюють фінансові потоки, кадрову політику та канали зв’язку із закордонними партнерами

2. Спеціалісти – екскурсоводи, адміністратори, бухгалтери, юристи, економісти – виступають посередньою ланкою реалізації злочинних намірів, адже саме вони забезпечують технічне оформлення договорів, бухгалтерське прикриття, комунікацію з клієнтами та контрагентами. За результатами аналізу кримінальних проваджень, приблизно у 42% випадків спеціалісти туристичних компаній виступали виконавцями або пособниками шахрайських дій, свідомо сприяючи неправомірному заволодінню коштами клієнтів або приховуванню доказів злочину.

3. Службовці – діловоди, секретарі, агенти, працівники офісного супроводу – зазвичай не є організаторами злочинів, проте вони можуть неусвідомлено або формально брати участь у реалізації шахрайських схем, зокрема через підписання фіктивних документів, обробку заявок чи внесення неправдивих даних до баз бронювання. Водночас їхня неуважність або

відсутність професійної підготовки часто створює умови для безконтрольного доступу до фінансової документації, що також сприяє криміналізації середовища.

4. Робітники туристичної сфери – працівники готелів, ресторанів, транспортних і розважальних закладів, охоронці, технічний персонал – належать до найменш кримінально активної категорії, однак можуть бути використані в якості допоміжної ланки для прикриття злочинної діяльності або збору інформації про клієнтів.

Таким чином, організаційно-кадрова структура туристичної сфери має високий криміногенний потенціал, який зумовлений недостатнім регулюванням діяльності турагентів, низьким рівнем професійної етики окремих керівників і відсутністю дієвих механізмів державного аудиту. Ці чинники потребують комплексного перегляду системи контролю, професійної акредитації персоналу та запровадження єдиного електронного реєстру суб'єктів туристичної діяльності, що мінімізує ризики шахрайства та посилить правову визначеність у галузі.

У сучасних умовах розвитку цифрових технологій організовані туристичні злочинні групи активно використовують кібертехнології, соціальні мережі та системи онлайн-платежів для маскування слідів фінансових операцій, створення фіктивних сайтів-двійників, бот-мереж та цифрових «турплатформ», що робить їх адаптивними до виявлення і потребує від правоохоронних органів створення міжвідомчих аналітичних підрозділів, здатних ідентифікувати структуру злочинних зв'язків, їхню цифрову інфраструктуру та способи легалізації незаконно отриманих коштів у туристичній сфері.

Типовим механізмом є створення фіктивних туристичних компаній, онлайн-платформ чи агентств, діяльність яких спрямована на систематичне заволодіння коштами клієнтів через продаж неіснуючих турів, фальшиві бронювання, підроблені ваучери чи вигадані «евакуаційні» програми під виглядом гуманітарної допомоги. Такі схеми часто мають трансрегіональний

або транснаціональний характер, охоплюючи кілька країн і використовуючи міжнародні платіжні системи для легалізації доходів.

У більш складних випадках простежується взаємодія представників туристичного бізнесу з працівниками банківських, контрольно-ревізійних, митних і навіть правоохоронних органів, що надає злочинам організованого, стійкого та латентного характеру. Ця взаємодія забезпечує злочинним групам інформаційне прикриття, доступ до баз даних, контроль за перевірками та можливість уникнення відповідальності.

Таким чином, особа злочинця у туристичній сфері – це не випадковий або маргінальний правопорушник, а соціально адаптований, економічно мотивований суб'єкт із підприємницьким мисленням, який цілеспрямовано використовує законодавчі, організаційні та технологічні прогалини для отримання протиправної вигоди. Їм притаманна висока правова обізнаність, знання ринку та психологічна гнучкість, що дозволяє ефективно маскувати злочинну діяльність під легальну комерційну діяльність.

Дослідження показують, що переважна більшість шахрайств у сфері туризму (78%) вчиняються особами, які офіційно пов'язані з туристичним бізнесом – туроператорами, турагентами або їхніми довіреними представниками. Цей факт підтверджує О. А. Клименко, зазначаючи, що суб'єктами таких шахрайств найчастіше виступають представники або псевдопредставники туристичних агентств, які користуються довірою клієнтів, легальними каналами бронювання та платіжними сервісами [60, с. 123].

Діяльність туристичних підприємств має комплексний міжгалузевий характер, адже вона тісно пов'язана з підприємствами громадського харчування, транспортними компаніями, засобами розміщення, страховими структурами, екскурсійними об'єктами та закладами дозвілля. Без такої взаємодії повноцінне функціонування туристичного бізнесу, зокрема процес створення, реалізації та супроводження туристичного продукту, фактично неможливе. Саме ця багатоланкова взаємозалежність створює сприятливе середовище для виникнення корупційних та шахрайських схем, у яких різні

учасники туристичного ринку виступають посередниками, співучасниками або пособниками злочинної діяльності.

Варто наголосити, що відсутність належного контролю за дотриманням цих норм, недостатня верифікація суб'єктів господарювання та прогалини у правовому регулюванні створюють сприятливі умови для виникнення злочинних структур, які маскуються під легальні компанії, формуючи тіньовий сектор туристичної економіки. Як показав проведений аналіз, приблизно у 36% випадків до вчинення шахрайських дій у туристичній сфері причетні треті особи, які формально не належать до основних суб'єктів туристичної діяльності, але забезпечують певні етапи процесу надання послуг – зокрема бронювання, перевезення, страхування або оформлення візових документів. Їх участь, як правило, полягає у сприянні реалізації злочинних намірів, наданні технічної чи консультативної підтримки або створенні легального прикриття для фіктивних операцій.

У деяких випадках встановлено факти взаємодії представників туристичних фірм із працівниками консульських установ, що свідчить про інституційну деформацію у сфері міжнародного туризму та зловживання службовими повноваженнями [115]. Така змова забезпечує злочинцям можливість отримання віз чи дозвільних документів для підставних осіб, а також сприяє легалізації фіктивних туристичних маршрутів.

Водночас приблизно 22% кримінальних правопорушень у сфері туристичного шахрайства вчиняються особами, які діють під прикриттям фіктивних туристичних агентств, створених спеціально для злочинної діяльності. Такі структури, як правило, існують короткий час, активно рекламуються онлайн, приймають передоплату за неіснуючі тури або візові послуги, після чого зникають без сліду.

Отже, злочинна діяльність у туристичній сфері нерідко має мережевий характер, коли різні учасники ринку – від туроператора до представника готелю чи консульства – можуть бути залучені у спільну злочинну схему, що вимагає посилення міжвідомчої координації, розроблення механізмів ризик-

орієнтованого моніторингу та створення єдиної бази даних перевірених суб'єктів туристичної діяльності з метою мінімізації функціонування фіктивних структур і зниження рівня криміногенності галузі.

Висновки до розділу 2

1. У загальному за останні роки кількість шахрайств має тенденцію до зростання, зокрема впродовж 2019–2021 років зменшилася з 32 358 до 23 847 (–23,6%), у 2022 р. на відміну від інших кримінальних правопорушень проти власності вона помітно зросла до 32 086 (+34,5%). У 2024 р. її чисельність збільшилася одразу в 2,3 раза та дорівнювала вже 64 978. Частка випадків шахрайства серед усіх посягань проти власності в 2019–2021 роках збільшилася з 12,6% до 15,0%, у 2022 р. становила 28,4%, а в 2023 р. – уже 46,2%, тобто такий показник цього кримінального правопорушення став найбільшим серед усіх посягань проти власності та взагалі найпоширенішим у країні. Серед усіх випадків шахрайства, вчиненого в 2024 р., 64,8% становили злочини, а 35,2% – кримінальні проступки. З 2022 р. враховуючи локдауни, збройний конфлікт, воєнний стан виокремити кримінологічній показники злочинності у туристичній сфері неможливо.

2. З'ясовано, що відокремлення шахрайства у туристичній сфері окремою категорією за офіційними статистичними даними є неможливим, оскільки такий вид шахрайства із загальної кількості кримінальних правопорушень за ст. 190 КК України, не виділяється. Однак, за допомогою контент-аналізу звітів правоохоронних інституцій, публікацій медіа встановлено, що протягом 2015–2021 рр. у середньому за рік було викрито близько 1-1,5 тис. кримінальних правопорушень у туристичній сфері, серед яких 93% складає шахрайство. Кримінологічне дослідження показало, що у структурі злочинності в туристичній сфері простежуються стійкі тенденції: переважання шахрайських схем (у тому числі страхових, договірних, інформаційних); зростання латентності кримінальних правопорушень через небажання потерпілих

звертатися до правоохоронних органів; організований характер злочинної діяльності, що охоплює кілька етапів – підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення; інтернаціоналізація кримінальних схем, у яких використовуються транскордонні фінансові механізми, онлайн-платформи та офшорні структури. Найбільша кількість кримінальних правопорушень у туристичній сфері встановлена в Одеській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській областях та м. Києві. Концентрація потоків у курортних і прикордонних регіонах посилює ризики сезонної та організованої злочинності, у тому числі з елементами корупції.

Наголошено, що близько 70% випадків залишаються неповідомленими через мовний бар'єр, відсутність часу, недовіру до правоохоронців або бажання уникнути бюрократичних процедур, що формує латентність туристичної злочинності, яка приховує реальний масштаб проблеми.

3. У межах об'єднаного детермінаційного комплексу, виокремлено такі фактори вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері: *воєнно-політичні* – стали визначальним чинником формування криміногенного середовища у туристичній сфері України, зумовивши її структурну кризу, дестабілізацію управлінських механізмів та підвищення рівня латентної злочинності. Збройна агресія, окупація частини територій, руйнування інфраструктури й геополітична ізоляція спричинили масове згортання легального туристичного бізнесу та активізацію тіньових і шахрайських схем. Унаслідок цього туризм перетворився на високоризикову сферу з проявами корупційності, фіктивного посередництва та торгівлі людьми під прикриттям туристичної діяльності. Подолання негативного впливу воєнно-політичних чинників потребує комплексного державного підходу, спрямованого на відновлення системи управління, правової визначеності, кримінологічного моніторингу та гарантування безпеки туристичної діяльності в умовах післявоєнної відбудови; *фінансово-економічні* – економічна нестабільність, інфляція, падіння платоспроможності населення, дефіцит інвестицій та високий рівень тінізації бізнесу формують сприятливе середовище для шахрайських

схем. Зменшення фінансування державних інституцій контролю послаблює механізми запобігання, що веде до зростання латентності правопорушень; *організаційно-правові* – недосконаліть законодавчої бази, відсутність дієвої системи державного контролю та низький рівень координації між органами влади створюють сприятливе середовище для фіктивних суб'єктів, тіньових схем і корупційних зловживань; *соціальні* формують криміногенний потенціал туристичного середовища, зокрема соціальна поляризація, низький рівень правової обізнаності споживачів, віктимність громадян призводять до зростання девіантної поведінки та поширення шахрайських дій; *інформаційно-технологічні* – цифровізація туристичних послуг призвела до стрімкого зростання кіберзлочинності, що реалізується через онлайн-шахрайство, крадіжку персональних даних, підробку вебресурсів і нелегальні фінансові транзакції. Відсутність належного державного моніторингу онлайн-ринку та низький рівень цифрової грамотності населення зумовлюють необхідність створення єдиного кіберреєстру туристичних сервісів, удосконалення кіберполіцейського контролю, розроблення алгоритмів ідентифікації фіктивних сайтів, а також системного навчання користувачів навичкам цифрової безпеки.

4. Туристичний ринок поступово переорієнтовується на нові умови, зокрема активно розвиваються військово-патріотичний, волонтерський і меморіальний напрями туризму, зростає інтерес до екологічного, культурного та пригодницького туризму, посилюється цифровізація туристичних сервісів, що сприяє адаптації галузі до воєнних умов, але створює нові криміногенні ризики, пов'язані з електронними шахрайствами, використанням цифрових платформ для незаконної діяльності. Зазначені тенденції свідчать про зміщення детермінант злочинності у туристичній сфері – від переважно економічних і організаційних до комплексних соціально-технологічних та безпекових факторів, що формують нову кримінологічну реальність у галузі туризму сучасної України.

Відтак, необхідне оновлення державної політики у сфері туризму в сьогоднішніх реаліях й базуватися на принципах кримінологічної безпеки,

цифрової прозорості, підтримки малого бізнесу та міжнародної інтеграції. Перспективним напрямом є розроблення спеціальної стратегії «Безпечний туризм України», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери.

5. Особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у туристичній сфері, характеризується сукупністю соціально значущих і кримінологічно релевантних ознак, що включають соціально-демографічні, статусно-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні характеристики. У своїй сукупності вони формують корисливо-орієнтовану мотивацію, спрямовану на незаконне привласнення коштів, обман споживачів туристичних послуг або зловживання довірою партнерів. Для таких осіб типовими є опортунізм, підприємницький егоцентризм, прагнення до швидкого збагачення, умисне використання правових прогалин і цифрових технологій для прикриття шахрайських дій, що відображає системно детерміновану девіантну поведінку в умовах комерціалізованого туристичного ринку.

6. З огляду на результати вивчення кримінальних проваджень, встановлено, що кримінальні правопорушення у туристичній сфері як правило вчиняють особи жіночої статі (77%), віком 30-45 років (71%), які мають базову вищу освіту (91%) та певний професійний досвід у сфері послуг, маркетингу чи фінансів. Значна частина з них є мешканцями великих міст (81%), перебуває у шлюбі (42%), що свідчить про формальну соціальну інтегрованість, проте їхня поведінка детермінована високим рівнем матеріальної зацікавленості, раціональною корисливою мотивацією та прагненням до швидкого збагачення. Близько 70% кримінальних правопорушень у туристичній сфері носять груповий або організований характер, зокрема вчиняються за попередньою змовою між туроператорами, агентами, страховими чи транспортними посередниками. Для таких груп типовим є створення фіктивних туристичних структур або онлайн-платформ, діяльність яких спрямована на систематичне

заволодіння коштами клієнтів через неіснуючі тури, підроблені бронювання або псевдоевакуаційні програми.

У більш складних схемах виявляється взаємодія представників туристичного бізнесу з працівниками банківських, контрольно-ревізійних і навіть правоохоронних органів, що надає таким злочинам організованого, стійкого та латентного характеру. Отже, особа злочинця у туристичній сфері – це не випадковий правопорушник, а соціально адаптований суб’єкт із підприємницьким мисленням, який цілеспрямовано використовує законодавчі, організаційні та технологічні прогалини для досягнення протиправної вигоди.

РОЗДІЛ 3.
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері

Відповідно до Стратегії економічної безпеки України [149], серед ключових національних інтересів держави визначено забезпечення стійкості економіки, розвиток конкурентоспроможних секторів, збереження культурного потенціалу та формування безпечного середовища життєдіяльності громадян. У цьому контексті туристична сфера посідає особливе місце, адже вона поєднує економічну, соціальну, культурну та гуманітарну функції, виступаючи важливим чинником сталого розвитку, відновлення територій, формування позитивного міжнародного іміджу України.

Водночас, у Національній економічній стратегії до 2030 року [109] підкреслюється, що Україна має значний потенціал для розвитку туризму завдяки своєму вигідному географічному положенню, унікальним природним ресурсам, історико-культурній спадщині та високому рівню людського капіталу. Такі фактори здатні перетворити туризм на один із ключових драйверів економічного зростання у післявоєнний період. Водночас реалізація цього потенціалу безпосередньо залежить від забезпечення безпеки туристичної діяльності, прозорості ринку послуг і протидії кримінальним проявам у даній сфері.

Забезпечення таких стратегічних задач потребує цілісної державної політики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що має бути інтегрована до стратегічних економічних документів розвитку. Заходи, спрямовані на запобігання злочинності, становлять один із ключових напрямів формування безпечного, стабільного та правового суспільства. Їх зміст не обмежується лише запобіганням вже вчиненим кримінальним

правопорушенням, а передбачає створення таких соціальних, економічних і культурних умов, які сприяють утвердженню позитивних цінностей, моральних орієнтирів і правослухняної поведінки кожного громадянина. Більше того, діяльність державних органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній галузі має бути спрямована на досягнення максимальної ефективності, раціональності та стійкості системи публічного управління туризмом. Ефективність кримінологічної діяльності у цій сфері передбачає комплексний, інтегрований підхід, що охоплює правові, організаційні, аналітичні, інформаційно-технологічні та соціально-просвітницькі заходи. Зокрема, наприклад, важливою умовою успішного запобігання кримінальним правопорушенням є формування дієвої системи аналітичного забезпечення, яка б включала збирання, обробку та аналіз даних про криміногенні чинники у сфері туризму, типові способи злочинної діяльності, рівень латентності, територіальну концентрацію правопорушень, а також характеристику суб'єктів злочинної поведінки. Запровадження інформаційно-аналітичних платформ на основі сучасних технологій (Big Data, GIS-моніторинг, системи ризик-аналізу) дозволить підвищити точність прогнозування та превентивного реагування. Не менш значущим напрямом є підвищення професійної компетентності персоналу, який забезпечує управління туристичною галуззю. Йдеться про систематичну підготовку кадрів органів влади, працівників туристичних компаній, представників місцевих громад щодо ідентифікації корупційних ризиків, виявлення правопорушень у сфері надання послуг, запобігання шахрайству, а також формування етичних стандартів ведення туристичної діяльності.

У цьому контексті варто підкреслити, що ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму неможливе без розвитку етичної культури бізнесу, підвищення відповідальності власників та менеджерів туристичних компаній, а також формування у населення високого рівня правової обізнаності та споживчої культури. Значну роль у цьому процесі відіграють державні інформаційні кампанії, система сертифікації якості

туристичних послуг і публічний моніторинг дотримання стандартів. Такий підхід повинен базуватися на аналізі криміногенних ризиків, моніторингу туристичного ринку, виявленні тіньових економічних практик, а також на налагодженні ефективної міжвідомчої взаємодії між Національною поліцією, прокуратурою, ДАРТ, органами місцевого самоврядування та представниками туристичного бізнесу.

В умовах післявоєнного відновлення України туристична галузь повинна розглядатися не лише як елемент економічного зростання, а як інструмент зміцнення кримінологічної, соціальної та гуманітарної безпеки. Відновлення туристичних об'єктів, підвищення рівня цифровізації та правового захисту учасників ринку, розвиток безпечних дестинацій і формування культури правосвідомої поведінки серед суб'єктів туризму сприятимуть детінізації економіки, зниженню кримінальних ризиків і формуванню довіри громадян до держави.

Отже, підвищення конкурентоспроможності України на світовій арені є неможливим без зміцнення безпекових засад туристичної діяльності, що має стати ключовим компонентом державної політики у сфері економічної, соціальної та кримінологічної безпеки. Такий підхід сприятиме не лише зростанню добробуту населення, але й формуванню стійкого іміджу України як безпечної, відкритої та європейсько орієнтованої держави.

Підтримуючи позицію П. С. Єпринцева, слід зазначити, що головним завданням кримінологічної науки є забезпечення суспільства ефективною стратегією впливу на злочинність, яка дозволяє раціонально розподіляти ресурси в протидії негативним соціальним проявам. Метою такого впливу має бути попередження масових порушень кримінального закону шляхом регулювання процесів детермінації й причинності злочинності у сфері туризму, а в разі їх виникнення – застосування обґрунтованих заходів кримінально-правового реагування для досягнення стійкого відмовлення правопорушників від злочинної поведінки [38, с. 210].

Отже, запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері повинно розглядатися як елемент загальної системи забезпечення економічної, соціальної та інформаційної безпеки держави, що передбачає узгоджені дії органів влади, бізнесу та громадськості. Пріоритет має надаватися превентивним, а не репресивним методам, зосередженим на усуненні причин і умов злочинності, розвитку правосвідомості учасників туристичного ринку та формуванні безпечного, прозорого середовища туристичних послуг.

У кримінологічній науці (В. В. Голіна, Б. М. Головкін) загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням розглядаються як система стратегічно орієнтованих соціально-економічних, політичних, культурно-виховних і правових заходів, спрямованих на зміцнення соціальної стабільності, розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності. Їх сутність полягає у формуванні такого рівня соціальної організації, ціннісних орієнтацій і правової культури, за якого криміногенні чинники втрачають впливовість або набувають мінімального значення. У цьому контексті загальносоціальні заходи виступають базовим рівнем превенції злочинності, оскільки створюють соціальні, економічні й духовно-моральні передумови для стійкого зниження криміногенного потенціалу суспільства та забезпечення його кримінологічної безпеки [77, с. 143].

Як справедливо зазначає О. М. Джужа, головна мета загальносоціальних заходів полягає у впливі на формування в особи стійких позитивних соціальних установок, що дозволяють зменшити ризик девіантної поведінки та підвищити рівень безпеки на макросоціальному рівні [28, с. 62]. Такий рівень запобігання має системний характер, адже його складові інтегровані у процес соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства, сприяючи зміцненню морально-психологічного потенціалу нації [75, с. 53–54].

На думку О. М. Литвинова, загальносоціальні заходи становлять важливий інструмент забезпечення гармонійного розвитку суспільства, охоплюючи соціально-економічні, правові, ідеологічні, організаційно-

управлінські та культурно-виховні ініціативи. Їх головним завданням є удосконалення суспільних відносин, формування сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та усунення або нейтралізація причин і умов, що детермінують злочинність [93, с. 116].

Як підкреслюють І. Г. Богатирьов [11] та А. М. Бабенко [3], запобігання злочинності має розглядатися як реакція держави й суспільства на криміногенні процеси, що передбачає цілеспрямовану протидію негативним соціальним явищам і стимулювання законослухняної поведінки громадян. Його реалізація охоплює комплекс політичних, соціально-економічних, культурно-виховних і правових заходів, спрямованих на зміцнення соціальної стабільності та правопорядку.

В умовах воєнного стану туристична сфера України стикається з низкою складних викликів, які потребують негайного реагування та системного оновлення державної політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням. Політичні, економічні та соціальні фактори суттєво ускладнюють функціонування туристичного ринку, водночас відкриваючи можливості для глибоких реформ і посилення безпекових механізмів.

На політичному рівні спрощення регуляторних вимог для підтримки суб’єктів туристичної діяльності під час війни виявило випадки порушення правових і фінансових норм, що створює передумови для тінізації галузі, корупційних ризиків і шахрайських схем, що своєю чергою, загрожує стабільності туристичного ринку та підриває довіру до його учасників. Вирішення зазначених проблем потребує повернення до чітких стандартів регулювання та контролю, запровадження ефективного системного моніторингу діяльності туристичних компаній, а також розроблення механізмів державно-приватного партнерства, спрямованих на забезпечення безпеки туристів, підтримку постраждалих підприємств і компенсацію збитків, завданих війною. Такі ініціативи можуть стати інструментом підвищення стійкості туристичної галузі та зниження рівня криміногенних ризиків.

В економічному вимірі туристичний сектор залишається вразливим до тіньових схем, нелегальної діяльності та податкових ухилень, що знижує надходження до бюджету й ускладнює реалізацію соціально-економічних програм розвитку територій. Для усунення цих загроз необхідно посилити фінансовий контроль, прозорість звітності, уніфікувати правила ліцензування і стандарти обслуговування, що сприятиме детінізації галузі та зміцненню правопорядку у сфері туризму.

Отже, подолання окреслених викликів потребує комплексного підходу, який поєднує удосконалення нормативно-правової бази, підвищення ролі державного нагляду, розвиток партнерства з приватним сектором і впровадження механізмів кримінологічного моніторингу. Такий підхід дозволить не лише стабілізувати туристичну сферу, а й створити умови для її сталого та безпечного розвитку у післявоєнний період.

Специфічною особливістю загальносоціального запобігання злочинності у туристичній сфері є його антикриміногенний ефект, що досягається через системне зниження впливу криміногенних чинників і створення умов для позитивної соціальної динаміки туристичного ринку. Наукове розуміння таких заходів передбачає, що запобігання є не самоціллю, а засобом досягнення стану безпеки туристичного середовища, який реалізується через правові, інституційні, організаційні та інформаційно-аналітичні інструменти. Вони охоплюють контроль за дотриманням законодавства у сфері туризму, своєчасне виявлення та усунення правопорушень, притягнення до відповідальності, відновлення прав туристів і компенсацію завданої шкоди.

Криміналізація економіки та туристичного сектору створює реальні загрози розвитку ринкових відносин і підриває національну безпеку України, оскільки формує підґрунтя для корупції, тіньового обороту коштів та зловживань у сфері обслуговування населення. Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України», забезпечення безпеки є важливою складовою державної політики у сфері захисту суверенітету, стабільності

соціально-економічної системи та публічних інтересів держави [131]. Не виключення стала й туристична сфера.

Подолання цих ризиків можливе лише за умови зменшення рівня корупції, вдосконалення правової бази, підвищення відповідальності суб'єктів туристичного ринку та створення сприятливих умов для прозорої, правової й безпечної діяльності. Ефективна система управління ризиками у сфері туризму має враховувати соціальні, фінансові, організаційні, репутаційні та інформаційні ризики, забезпечуючи їх виявлення, оцінку та попередження. Такий підхід сприятиме зміцненню кримінологічної безпеки, правової стабільності та сталому розвитку туристичної сфери України.

Забезпечення економічної безпеки України є ключовим чинником досягнення сталого розвитку національної економіки та невід'ємним елементом системи національної безпеки держави. Реалізація стратегічного курсу у цьому напрямі передбачає підвищення конкурентоспроможності економіки, зміцнення її стійкості та зниження вразливості до зовнішніх і внутрішніх загроз, включно з криміногенними. Важливими складовими цього процесу виступають інтеграція України у європейський економічний і правовий простір, формування ефективних механізмів міжнародного партнерства та економічної кооперації, що сприятимуть реалізації довгострокових національних інтересів [134].

У контексті туристичної сфери забезпечення економічної та кримінологічної безпеки набуває особливого значення, оскільки ця галузь є високочутливою до політичних, воєнних та соціально-економічних ризиків. Для зменшення криміногенних загроз у туристичному секторі необхідно зміцнювати інституційну, аналітичну та фінансову спроможність державних органів, які відповідають за регулювання галузі. Пріоритетними напрямами державної політики мають стати: створення ефективної системи ідентифікації ризиків, моніторинг і аналіз ринку туристичних послуг, підвищення прозорості діяльності туристичних операторів, а також забезпечення фінансової стійкості, платоспроможності та правової відповідальності суб'єктів туристичної

діяльності. Важливо також посилити захист прав споживачів туристичних послуг і запобігати тіньовим схемам, шахрайству та нелегальній діяльності у сфері туризму.

Як підкреслює С. А. Мозоль, кримінологічна безпека є фундаментальною складовою загальної системи безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, що характеризуються зростанням рівня злочинності, трансформацією її форм і підвищенням суспільної небезпечності кримінальних дій. Її забезпечення передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист інтересів особи, суспільства та держави через виявлення, нейтралізацію та протидію криміногенним загрозам, що формуються у різних секторах економіки, зокрема у сфері туризму [106, с. 127]. У цій системі провідну роль відіграють правоохоронні органи, але не менш важливими є громадські інституції, професійні асоціації та органи місцевого самоврядування, які забезпечують превентивну взаємодію та суспільний контроль.

Водночас, за позицією Є. О. Гладкової, кримінологічна безпека охоплює широкий комплекс превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію злочинної активності та захист суспільства від кримінальних загроз [21].

Змістовне навантаження концепції кримінологічної безпеки у сфері туризму полягає у зміщенні акценту із об’єкта нападу – злочинності – на об’єкт захисту – туристичну сферу як складову національної економіки та соціального простору. У цьому контексті запобігання кримінальним правопорушенням розглядається не як ціль подолання злочинності, а як засіб досягнення стану безпеки туристичного середовища, зниження кримінального тиску на економіку та формування умов для безпечної діяльності суб’єктів туристичного ринку. Відтак, кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають, у тому числі й максимізацію заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму як діяльності спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери, за якої запобігання розглядається не як самоціль подолання злочинності, а як інструмент досягнення стану безпеки туристичного середовища, зниження криміногенних ризиків, забезпечення

законності та правопорядку у діяльності суб'єктів туристичного ринку шляхом виявлення кримінальних правопорушень, усунення причин і умов їх виникнення, застосування запобіжних заходів на різних кримінологічних рівнях з урахуванням віктимологічної складової, відновлення прав туристів та відшкодування завданої шкоди.

Отже, ефективна стратегія кримінологічної безпеки у туристичній сфері передбачає створення безпечного середовища для туристів і бізнесу, мінімізацію економічних і корупційних ризиків, підвищення правової культури та етичних стандартів у галузі. Лише за таких умов зменшення кількості кримінальних правопорушень у сфері туризму супроводжуватиметься зниженням їх суспільної небезпечності, а не лише кількісними показниками, що свідчитиме про досягнення реального стану кримінологічної безпеки в Україні. До ключових напрямів її забезпечення належать вплив на рівень злочинності у сфері туризму, робота з особами, схильними до протиправної поведінки, усунення детермінант злочинності та запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема через віктимологічну профілактику й інституційний захист прав туристів. Таким чином, кримінологічна безпека у сфері туризму має комплексний характер, поєднуючи заходи правового, соціального, культурного та інформаційного впливу.

У межах загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері доцільним є формування комплексної системи безпеки туризму, яка поєднує нормативно-правові, організаційні, інституційні, технологічні та інформаційно-аналітичні компоненти, а саме:

а) розроблення та впровадження нормативно-правових концептів безпеки туризму в умовах післявоєнного відновлення держави, які мають передбачати інтегровану модель протидії кримінальним загрозам у туристичному секторі. Йдеться про створення правових основ туристичної безпеки як складової національної безпеки, що охоплює превентивні, кримінологічні, інформаційні та освітні заходи. Такі концепти повинні закріпити механізми взаємодії державних інституцій, правоохоронних органів, місцевого самоврядування та

громадських організацій для усунення умов, що сприяють злочинності у сфері туризму, включаючи шахрайство, кіберзлочинність, корупційні прояви та експлуатацію уразливих груп;

б) упровадження системи управління ризиками у сфері туризму, заснованої на постійному моніторингу криміногенних факторів, аналізі соціально-економічних, політичних і техногенних загроз, а також публічному звітуванні про стан безпеки туристичних дестинацій. Така система має ґрунтуватися на використанні аналітичних платформ, штучного інтелекту (AI) і технологій Big Data для виявлення аномалій у поведінці ринку, передбачення ризиків і раннього попередження про кримінальні загрози. Важливо забезпечити залучення громадських інституцій та незалежних аналітичних центрів до оцінки рівня ризику, що підвищить прозорість і довіру до механізмів превенції;

в) створення інституту туристичних інспекторів у структурі Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), який функціонуватиме як інституційний механізм первинного реагування на правопорушення у туристичній сфері. Туристичні інспектори матимуть повноваження на здійснення запобіжних перевірок туристичних об’єктів, контроль за дотриманням ліцензійних умов, моніторинг якості послуг, фіксацію фактів незаконної діяльності та оперативне інформування правоохоронних органів. Такий інститут сприятиме зменшенню латентної злочинності, протидії корупції та детінізації туристичного бізнесу, а також стане каналом комунікації між державою, бізнесом і споживачами послуг;

г) створення регіональних координаційних рад з питань безпеки туризму (на базі ДАРТ), до складу яких мають увійти представники органів державної влади, туристичних асоціацій, місцевого самоврядування, громадських об’єднань, наукових установ і правоохоронних органів. Такі ради забезпечуватимуть інституційну взаємодію на місцевому рівні, здійснюватимуть аналіз криміногенної ситуації в туристичних регіонах, розроблятимуть стандарти безпечної поведінки туристів, проводитимуть

спільні профілактичні акції, здійснюватимуть ідентифікацію ризикових туристичних об’єктів. Їх діяльність має координуватися з Національною радою з відновлення України, що дозволить поєднати безпекові аспекти з економічною реконструкцією;

д) розширення цифрової трансформації туристичної сфери є одним із ключових напрямів зміцнення кримінологічної безпеки. Йдеться про створення єдиного цифрового реєстру суб’єктів туристичної діяльності, інтегрованого з податковими, банківськими та правоохоронними базами даних, що дасть змогу ідентифікувати недобросовісних операторів і посередників.

Важливим є впровадження електронних систем бронювання, ліцензування, моніторингу та скарг, що унеможливлюють маніпуляції з документами та сприяють підвищенню рівня прозорості ринку туристичних послуг.

Особливу роль відіграє застосування технологій штучного інтелекту (Generative AI) для виявлення онлайн-шахрайства, аналізу ризикових транзакцій, відстеження фейкових оголошень і фішингових схем. Завдяки алгоритмам машинного навчання та аналітиці великих даних можливо виявляти нелегальні агентства, підроблені сертифікати, сумнівні відгуки та аномалії у фінансових потоках. Такі кібертехнологічні рішення створять новий рівень превентивного контролю за дотриманням законодавства у сфері туризму, мінімізуючи тіньові та кримінальні процеси.

Запровадження електронних платформ для обміну інформацією між бізнесом, контролюючими органами та громадськістю, а також регулярне інформування споживачів про рівень безпеки туристичних об’єктів, сприятиме підвищенню довіри до українського туристичного ринку та формуванню позитивного міжнародного іміджу України як безпечної дестинації.

Таким чином, цифровізація туристичної галузі, інституційна взаємодія, впровадження штучного інтелекту та Big Data-аналітики становлять фундамент нової системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, де

безпека розглядається не як реакція на загрози, а як інноваційна форма їх випереджального усунення.

е) формування додаткових фінансових і страхових ресурсів для забезпечення безпеки туристів. Доцільним є створення спеціальних компенсаційних, страхових або муніципальних фондів, призначених для надання допомоги особам, які постраждали від злочинів у туристичній сфері, або для покриття збитків у разі надзвичайних ситуацій і форс-мажорів. Ці фонди можуть формуватися за рахунок державного бюджету, внесків суб'єктів ринку та грантів міжнародних партнерів, що відповідатиме принципам соціальної відповідальності та відновної справедливості у туризмі;

є) розвиток системи внутрішнього контролю та саморегулювання туристичної галузі через упровадження механізмів добровільної сертифікації, аудиту безпеки та «комплаєнс-практик». Важливим елементом стане формування етичного кодексу туристичного бізнесу, який визначатиме стандарти прозорої діяльності, відповідальності перед споживачами та взаємодії з правоохоронними структурами.

Відтак, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної галузі (захист туристичного ринку шляхом зменшення кількості злочинів у цій сфері) та усунення туристичних ризиків за допомогою правових, інституційних, організаційних, інформаційно-аналітичних і прогностичних механізмів недопущення порушень у процесі надання туристичних послуг, що досягається через регулювання, контроль, нагляд, інспектування, притягнення до відповідальності за виявлені порушення, відновлення прав туристів і відшкодування заподіяної шкоди.

У контексті післявоєнного відновлення України особливого значення набуває питання саме кримінологічної безпеки туристичної сфери, адже саме туризм у перспективі відіграватиме важливу роль у структурній модернізації економіки, відновленні людського потенціалу, міжнародному іміджі держави та залученні інвестицій. Зважаючи на виклики, спричинені воєнними діями,

окупацією територій, міграційними процесами й загрозами безпеці громадян, необхідним є формування нової моделі відновлення туристичної галузі, інтегрованої у загальнодержавну систему забезпечення економічної, соціальної та кримінологічної стабільності.

Саме в цьому контексті положення Указу Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 [124], яким створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, набувають практичного значення і для сфери туризму. Основними завданнями такої Ради є:

– розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої військової інфраструктури та житла, енергетики, зв'язку, військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини;

– визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди;

– підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди.

Визначені Радою стратегічні орієнтири – післявоєнна реконструкція, розвиток транспортної, соціальної, виробничої та культурної інфраструктури, відновлення культурної спадщини, модернізація економіки та створення безпечного середовища для громадян – безпосередньо пов'язані з відродженням і захистом туристичної галузі від криміногенних загроз.

З метою реалізації вищеназваного Указу Президента України, Національна рада розробила План Відновлення України та 4 липня 2022 року представила його на обговорення міжнародного співтовариства на конференції у Лугано. Позитивно оцінивши основні положення Плану відновлення,

учасники конференції висловивши низку зауважень та пропозицій спрямованих на удосконалення його змісту, термінів, виконання та економічного обґрунтування. Висловили пропозиції щодо визначення шляхів реформи судової гілки влади, удосконалення структури та повноважень органів кримінальної юстиції тощо [121].

У цьому сенсі *План післявоєнного відновлення туризму* має передбачати не лише фізичну реконструкцію об'єктів туристичної інфраструктури, а й створення комплексної системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що охоплюватиме:

– посилення правового регулювання діяльності суб'єктів туристичного бізнесу;

– удосконалення системи державного контролю, ліцензування та аудиту туристичних операторів;

– створення безпечного туристичного простору з урахуванням протимінних, інформаційних та кіберзагроз;

– налагодження взаємодії між правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями у сфері забезпечення безпеки туристів;

– підвищення рівня правової культури, професійної етики та відповідальності персоналу туристичних підприємств.

Таким чином, післявоєнна стратегія відновлення туристичної сфери має розглядатися як невід'ємна складова загальнонаціональної системи безпеки, що поєднує економічну, соціальну та кримінологічну складові. Її ефективна реалізація сприятиме не лише детінізації туристичного бізнесу, а й зміцненню правопорядку, формуванню позитивного міжнародного іміджу України та підвищенню довіри до держави як до безпечної туристичної дестинації.

Водночас, десятки громадських формувань в Україні об'єднавшись підготували та оприлюднили Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганська декларація), в якому визначені пріоритетні завдання для розвитку України. Зокрема, у змісті Декларації передбачено напрямки:

– відновлення та посилення національної безпеки, в тому числі через вступ до системи колективної безпеки;

– відновлення та захист людської безпеки, в тому числі від тоталітарної спадщини радянських практик в українській політичній системі;

– створення умов для повернення громадян, які були вимушені покинути свої домівки або були депортовані чи полонені;

– захист та розвиток демократичної системи управління, політичних прав і свобод громадян;

– встановлення верховенства права, створення незалежної і доброчесної системи правосуддя, ефективної та справедливої системи органів правопорядку;

– цілісний розвиток людського капіталу, модернізація системи освіти й науки, загоєння історичної травми, зростання поваги до гідності людини;

– захист прав власності та заохочення приватної ініціативи у розмаїтті її проявів, створення умов для вільного розвитку підприємництва;

– розвиток місцевого самоврядування та субсидіарності в державному управлінні;

– відновлення населення та природного середовища понад історичні показники, модернізація економіки та інфраструктури, європейська інтеграція.

Такі напрямки, спрямовані на допомогу Україні в цей визначальний момент історії, повинні відповідати Європейським критеріям. Визначення візії післявоєнної України, стратегії відбудови й модернізації, конкретних планів та проєктів на всіх рівнях має відбуватися не у вузькому колі та під тиском поточних обставин, а відкритим, прозорим, інклюзивним способом, з залученням відповідних стейкголдерів [98].

Далі варто зупинити увагу на Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. У такому нормативно-правовому документі передбачено щорічну підготовку планів заходів центральними органами виконавчої влади у взаємодії з обласними, Київською міською

держадміністраціями та іншими суб’єктами публічної політики; документ структурно містить визначену мету, систему стратегічних цілей, дорожню карту реалізації, набір інструментів державного втручання, а також механізми моніторингу із контрольними показниками до 2026 року [150]. Фактична імплементація запускалася через річні плани: на 2017 р. (наказ № 958 від 30.06.2017 р.), 2018 р. (наказ № 1902 від 28.12.2017 р.) та 2019 р. (наказ № 346 від 05.03.2019 р.), що заклало адміністративну інерцію виконання й уможливило поетапне розгортання інструментів політики. Водночас інституційний контекст упродовж 2019–2021 рр. зазнав істотних змін: наприкінці 2019 р. утворено ДАРТ, а у вересні 2021 р. координацію діяльності такого органу передано Міністерству інфраструктури України, що спричинило «переналаштування» міжвідомчої взаємодії та процедур управління реалізацією Стратегії.

Зміст Стратегії формує мета створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту, інтегрованого до світового ринку, із побічними ефектами у вигляді підвищення якості життя населення, прискорення регіонального розвитку та диверсифікації місцевих економік; для досягнення мети документ апелює до умов сталого розвитку – координуючої ролі держави, механізмів державно-приватного партнерства, стандартизації послуг, інституціоналізації національної туристичної організації/саморегулівних інститутів, територіального брендингу (Закон України). Для операціоналізації цілей запроваджено набір контрольних показників із базовим роком 2015 (зокрема, орієнтири щодо обсягу витрат туристів в Україні до 80 млрд грн у 2026 р., капітальних інвестицій до 6,6 млрд грн, а також кількісні показники внутрішнього/в’їзного туризму та екскурсантів), що створює підґрунтя для KPI-керованого державного управління.

Попри наявність у Стратегії спеціального розділу щодо моніторингу й показників, у практиці реалізації після 2019 р. спостерігається фрагментарність ухвалення й оприлюднення уніфікованих річних планів «під Стратегію» та,

відповідно, ускладнення із простежуваністю прогресу відносно базових індикаторів; опубліковані звіти ДАРТ частково компенсують асиметрію інформації, однак не завжди корелюють із змістом та метою Стратегії. Водночас, попри зовнішні виклики, галузеві дані щодо надходжень до бюджету у 2024 р. та структурної ролі засобів розміщення засвідчують стійке відновлення внутрішнього сегмента, що аргументує потребу корекції цільових орієнтирів і перерозподілу акцентів між внутрішнім та в'їзним компонентами політики

До позитивних сторін Стратегії слід віднести такі: мета й стратегічні цілі, щорічне планування відповідає належним стандартам стратегічного державного управління; на рівні інструментарію простежується цілеспрямований акцент на інституціалізацію та стандартизацію (координаційна роль держави, територіальний брендинг, розвиток громадських інститутів), що узгоджується з сучасними підходами до управління. По-третє, запровадження індикативної системи контролю створює можливості для моніторингу та публічної підзвітності; затвердження планів реалізації на 2017–2019 рр. демонструє орієнтацію на «впровадження через дію» та поступове інституційне навчання; структура документа не прив'язана до одного міністерства, що полегшило координаційного центру до Мінінфраструктури у 2021 р.

До негативних сторін Стратегії слід віднести такі:

а) базові стратегічні цілі сформовано на даних 2015 р. без урахування масштабів пандемії COVID-19 та воєнного стану з 2022 р., що суттєво знизило досяжність орієнтирів до 2026 р. за відсутності механізму їх офіційного коригування та оновлення методик вимірювання;

б) у документі відсутній окремий модуль ризик-менеджменту та воєнної/кризової стійкості (інфраструктурна безпека, евакуаційність, протимінні заходи в рекреаційних зонах, страхування war-risk, комунікації ризику), що виявилося критичним у 2022–2025 рр.;

в) зміни інституційної архітектури не були відображені у своєчасному редагуванні Стратегії, що сприяло «розсинхронізації» інструментів,

бюджетування та звітності;

г) після 2019 р. спостерігається нерівномірність оприлюднення річних планів та відсутність єдиного уніфікованого звітування;

д) документ не інтегровано з європейськими стратегічними орієнтирами на 2022–2025 рр. (зокрема, «зелений» і цифровий переходи та соціальна стійкість у сфері туризму), що потребує редакційного доопрацювання.

Тому, нами пропонується *проєкт Стратегії розвитку туризму та курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року* із такими ключовими положеннями:

1. Загальні положення. Стратегія є системним документом державної політики, спрямованим на відновлення, модернізацію, безпеку та сталий розвиток туристичної галузі України в умовах післявоєнної відбудови. У центрі цієї Стратегії – людина, її безпека, гідність і право на вільне пересування та відпочинок, що визначаються невід'ємними елементами відновлення держави та зміцнення її міжнародного іміджу.

2. Мета та стратегічні цілі.

Метою Стратегії є створення конкурентоспроможної, безпечної, інклюзивної та кримінологічно захищеної туристичної екосистеми, інтегрованої у європейський і світовий простір, що сприятиме економічному зростанню регіонів, запобігання кримінальним правопорушенням та підвищенню якості життя громадян; перетворення туризму на ключовий напрям відбудови, соціальної консолідації та кримінологічної безпеки України.

Стратегічні цілі:

– Відновлення та модернізація туристичної й курортної інфраструктури, постраждалої від війни.

– Забезпечення комплексної безпеки туристичної діяльності та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму.

– Формування антикриміногенного середовища у туристичному бізнесі через ефективний контроль, прозорість і дотримання законодавства.

– Підвищення конкурентоспроможності українського туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках.

– Інтеграція України у європейський туристичний простір, гармонізація законодавства з директивами ЄС.

– Розвиток людського капіталу, професійної етики та культури гостинності.

– Цифрова трансформація туристичної сфери, запровадження інноваційних технологій управління та безпеки.

– Формування інвестиційно привабливого, прозорого та екологічно збалансованого ринку туристичних послуг.

3. Основні напрями реалізації Стратегії:

3.1. Відновлення туристичної інфраструктури:

– Реконструкція пошкоджених туристичних об’єктів, готелів, санаторіїв, транспортних хабів, природних і культурних пам’яток.

– Запровадження програми «Безпечний туризм України», що передбачає оцінку ризиків, протимінні заходи, контроль за дотриманням стандартів безпеки.

– Створення кластерів відновлення туризму на засадах державно-приватного партнерства у пріоритетних регіонах – Карпатському, Причорноморському, Подільському, Поліському.

– Розроблення стандартів «smart-інфраструктури», що поєднує туризм, безпеку та цифрові сервіси.

3.2. Забезпечення кримінологічної безпеки туризму:

– Розроблення Національної програми «Безпечний туризм України – 2036», спрямованої на запобігання шахрайству, корупції, торгівлі людьми, нелегальному посередництву, кіберзлочинам і терористичним загрозам у туристичній сфері.

– Створення підрозділів туристичної поліції (інспекторів безпеки) у курортних регіонах та туристичних об’єктах.

– Запровадження інституційного механізму кримінологічного моніторингу правопорушень у сфері туризму, створення відкритих баз аналітичних даних і дашбордів.

– Формування єдиного реєстру суб'єктів туристичної діяльності з перевіркою ліцензій, фінансової звітності та репутаційного рейтингу.

– Впровадження «антикорупційного паспорта підприємства» для суб'єктів туристичного бізнесу.

– Організація інформаційних кампаній і навчальних програм щодо безпечної поведінки туристів, попередження шахрайства, підвищення правової культури.

– Розвиток взаємодії між МВС, ДАРТ, прокуратурою, органами місцевого самоврядування та туристичними асоціаціями.

– Включення положень про захист прав туристів та запобігання злочинності до місцевих стратегій розвитку туризму.

3.3. Європейська інтеграція та правова гармонізація:

– Гармонізація законодавства з директивами ЄС щодо захисту прав споживачів, персональних даних, туристичного страхування, транспарентності ринку.

– Участь у європейських програмах Creative Europe, Horizon Europe, EU Transition Pathway for Tourism, Green Deal.

– Розвиток транскордонного, культурного, військово-історичного, релігійного та освітнього туризму.

– Розроблення механізмів міжнародної взаємодії у сфері протидії злочинам проти туристів (обмін інформацією, спільні бази даних, спільні розслідування).

3.4. Цифровізація та інновації:

– Створення Національного туристичного дата-хабу – єдиної бази даних про туристичні маршрути, ліцензованих операторів, рівень безпеки регіонів.

– Використання штучного інтелекту (GenAI), Big Data, кіберінструментів для прогнозування ризиків, моніторингу туристичних потоків і виявлення шахрайських схем.

– Впровадження систем електронного нагляду, е-бронювання, е-ліцензування, онлайн-скарг.

– Розроблення системи кіберзахисту туристичних платформ, особливо від фішингу, маніпуляцій з оплатою, зловживань персональними даними.

3.5. Розвиток людського капіталу:

– Створення Мережі центрів підготовки кадрів туристичного сектору (Tourism Skills Hubs) із навчальними програмами з безпеки, антикорупції, медіації, управління кризами.

– Програми перекваліфікації ветеранів та молоді для залучення до туристичної галузі.

– Розвиток освітніх ініціатив з правової, фінансової та кіберграмотності працівників туризму.

– Формування стандартів етичної поведінки та соціальної відповідальності у сфері туризму.

3.6. Інвестиційна привабливість і державно-приватне партнерство:

– Запровадження інвестиційних стимулів для бізнесів, що створюють безпечні, соціально орієнтовані туристичні об’єкти.

– Формування механізму «єдиного інвестиційного вікна» для спрощення процедур залучення капіталу.

– Підтримка зелених фінансових інструментів (екокредити, гранти, ESG-стандарти).

– Включення показників кримінологічної безпеки як умов для державної підтримки проєктів.

– Розроблення карти ризиків туристичних регіонів України для інвесторів і державних структур.

3.7. Сталий розвиток і екологічна безпека:

– Створення системи екологічного моніторингу та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичних зонах.

– Розвиток екотуризму, сільського, наукового та історико-культурного туризму як альтернативи масовим видам.

– Запровадження «зелених» сертифікатів для підприємств, що дотримуються принципів сталого розвитку.

– Відновлення природних і рекреаційних зон, пошкоджених війною.

– Забезпечення безбар'єрного та інклюзивного доступу до туристичних об'єктів.

4. Очікувані результати реалізації Стратегії.

До 2036 року очікується:

– відновлення не менше 80% довоєнної туристичної інфраструктури;

– зростання обсягів внутрішнього туризму на 60%, в'їзного – на 40%;

– зниження рівня кримінальних правопорушень у туристичній сфері на 30–40%;

– створення понад 200 тисяч робочих місць, у тому числі в секторі безпеки туризму;

– інтеграція України у європейський туристичний і безпековий простір;

– підвищення позицій України у рейтингах конкурентоспроможності, безпеки та довіри туристів (WTTC, UNWTO, Global Peace Index).

5. Система моніторингу та оцінювання

– Щорічне затвердження Планів реалізації Стратегії з конкретними антикриміногенними індикаторами.

– Запровадження безпеки туризму: частка правопорушень на 10 тис. туристів, рівень задоволеності туристів безпекою, кількість зафіксованих шахрайських випадків.

– Створення міжвідомчої координаційної ради з безпеки туризму при Кабінеті Міністрів України.

– Проведення публічного аудиту та громадського контролю за виконанням заходів Стратегії.

6. Заключні положення.

Реалізація Стратегії розвитку туризму, курортів і кримінологічної безпеки України до 2036 року є ключовим чинником післявоєнного відновлення держави, її економічної стійкості, інвестиційної привабливості та правопорядку. Туризм має стати символом відродження України, її відкритості, безпеки та інноваційності, сприяти зміцненню національної ідентичності, соціальній єдності та підвищенню міжнародного авторитету держави.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері становлять базову складову державної політики у сфері безпеки, спрямовану на усунення або нейтралізацію детермінантів, які зумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері. Їх ефективність визначається не стільки кількістю кримінально-правових заборон, скільки здатністю держави та суспільства створити умови для стабільного, прозорого й безпечного функціонування туристичної галузі, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Війна та збройна агресія проти України істотно трансформували структуру туристичних відносин, породивши нові ризики та криміногенні виклики – від масштабних шахрайств і корупційних зловживань у сфері відбудови туристичної інфраструктури до зростання кіберзлочинності, нелегальної діяльності агентств і використання туризму для прикриття транскордонних злочинів. Тому загальносоціальні заходи мають орієнтуватися не лише на економічну стабілізацію галузі, а й на системне підвищення рівня кримінологічної безпеки туристичного середовища.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері

Сучасна туристична сфера є важливою складовою національної економіки, водночас характеризується високим рівнем соціальної мобільності, значним обігом фінансових ресурсів, активним використанням цифрових технологій та транскордонним характером діяльності. Таке поєднання чинників зумовлює підвищену криміногенну вразливість туристичної сфери, що виявляється у поширенні шахрайських схем, зловживань у сфері страхування, легалізації доходів, корупційних ризиків і тінізації ринку послуг. Відтак, потребує системного наукового обґрунтування й практичної реалізації комплекс спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію та усунення причин і умов учинення кримінальних правопорушень у цій сфері.

Запобігання кримінальним правопорушенням є багатокомпонентним і динамічним процесом, що потребує комплексного підходу, наукової обґрунтованості та високого рівня координації між усіма суб’єктами діяльності. Яку відзначають О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, ефективність системи протидії злочинності значною мірою визначається здатністю держави забезпечувати безперервний моніторинг криміногенної ситуації, який включає збирання, узагальнення й аналітичну обробку інформації про тенденції, причини, умови та механізми вчинення правопорушень. Такий підхід створює передумови для раннього виявлення нових форм і способів злочинної діяльності, оцінювання ступеня їх суспільної небезпеки та своєчасного коригування стратегій запобігання [5, с. 99]. Відтак, оперативне реагування на трансформації у кримінальному середовищі забезпечує адаптивність правоохоронної системи, сприяє підвищенню рівня захищеності громадян, зниженню загального рівня злочинності та зміцненню довіри суспільства до інститутів правопорядку, що виступає ключовим показником результативності державної політики у сфері безпеки.

Як слушно зазначає В. В. Голіна, спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням становить цілісний, міждисциплінарний підхід до протидії злочинності, який ґрунтується на використанні досягнень не лише кримінології, а й суміжних наукових галузей – соціології, економіки, психології, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Такий підхід забезпечує глибоке пізнання причин і детермінант злочинності, механізмів формування девіантної поведінки, а також розробку науково обґрунтованих засобів їх усунення. Спеціально-кримінологічна діяльність реалізується державними органами, інститутами громадянського суспільства, професійними об’єднаннями та окремими громадянами, має комплексний характер і спрямована на виявлення, обмеження та нейтралізацію криміногенних процесів і явищ. Її зміст охоплює розробку теоретико-методологічних основ, практичних моделей і технологій превенції, що дозволяють своєчасно впливати на різні стадії злочинної поведінки – від формування мотивації до реалізації злочинного наміру, – забезпечуючи тим самим ефективне функціонування системи кримінологічної безпеки суспільства [22, с. 21].

Водночас, О. М. Джужа наголошує, що у широкому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання злочинам охоплює цілеспрямовану організацію й реалізацію цього виду профілактичної діяльності як функції державної системи, забезпечення її взаємодії «по горизонталі» (між різними суб’єктами запобігання) та підпорядкування «по вертикалі» (у межах ієрархії органів управління), неухильне виконання управлінських рішень і коригування профілактичних заходів залежно від стану об’єкта впливу [75, с. 81].

У свою чергу, О. М. Литвак обґрунтовано розмежовує загальносоціальне запобігання злочинності, що тісно пов’язане з процесами соціального прогресу, і спеціально-кримінологічне запобігання, підкреслюючи, що останнє має якісно інший характер, оскільки спрямоване на досягнення мети профілактики без застосування примусу. Учений акцентує, що у цьому процесі можуть брати участь неспеціалізовані суб’єкти – посадові особи, фахівці, громадяни, для яких

превентивна діяльність не є основною професійною функцією, проте вона органічно інтегрована у виконання ними службових чи соціальних обов'язків [91, с. 57].

Цікавою є позиція В. І. Шакуна – спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності посідають центральне місце у загальній системі превенції, оскільки їх основне призначення полягає у виявленні, локалізації та усуненні конкретних криміногенних факторів, а також у створенні умов, що мінімізують можливість учинення злочинів. Вони зорієнтовані не лише на запобігання окремим видам кримінальних правопорушень, а й на нейтралізацію конкретних форм злочинної поведінки, з урахуванням її причин, умов. Відмінною ознакою цих заходів є їх практична спрямованість, що не потребує докорінних соціальних трансформацій чи формування у населення нових морально-етичних установок, а натомість спирається на інструменти цілеспрямованого впливу на криміногенні процеси [154, с. 122].

Як підкреслює А. П. Закалюк, на відміну від інших форм запобігання, спеціально-кримінологічні заходи діють не лише після вчинення кримінального правопорушення, а й до його реалізації, формуючи тим самим активну систему раннього запобігання. Вони функціонують у сфері, яка лише частково врегульована правом, проте застосовують засоби, що мають виключно запобіжне значення, і нерідко поєднуються з іншими видами профілактичного впливу, забезпечуючи їх наступність та взаємодоповнюваність у межах загальної стратегії протидії злочинності [40, с. 327].

На нашу думку, вищезгадані підходи до визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання заслуговують на увагу та мають право на існування. Спеціально-кримінологічні заходи є окремим різновидом запобігання злочинності – суто кримінологічним, й полягають у діяльності правоохоронних інституцій та громадськості спрямованої на встановлення осіб, які схильні до протиправної поведінки, виявлення та усунення або нейтралізацію факторів, які сприяють їх вчиненню, а також упередження та припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху.

З огляду на вищезазначені підходи, спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері становлять цілісну систему скоординованих дій державних, приватних і громадських інституцій, спрямованих не лише на своєчасне виявлення криміногенних ризиків, але й на їх нейтралізацію шляхом формування безпечного, прозорого та контрольованого середовища функціонування туристичного ринку. Вони покликані забезпечити баланс між економічною свободою підприємницької діяльності й належним рівнем кримінологічної безпеки, що досягається через реалізацію комплексу регуляторних, безпекових, правоохоронних і громадських заходів. Застосування такого системно-функціонального підходу сприяє підвищенню ефективності запобігання, формуванню аналітичної культури управління ризиками, зміцненню антикорупційної стійкості туристичного сектору, а також розвитку державно-приватного партнерства у сфері безпеки туризму.

Спеціально-кримінологічне запобігання у туристичному секторі передбачає використання цілеспрямованих методів, інструментів та механізмів, що поєднують правові, організаційні, аналітичні та інформаційно-технологічні засоби впливу з ключовим завданням – створення безпечного середовища функціонування туристичних суб’єктів, підвищення рівня довіри громадян до надавачів послуг і забезпечення відповідності діяльності міжнародним стандартам безпеки та доброчесності.

У цьому контексті актуальним є застосування системно-функціонального підходу до реалізації спеціально-кримінологічних заходів, який охоплює взаємопов’язані напрями: регуляторну діяльність, безпековий моніторинг і аналіз ризиків, правоохоронну взаємодію та громадський контроль. Впровадження таких заходів створює умови для переходу від реактивної до проактивної моделі запобігання, орієнтованої на раннє виявлення загроз, їх кримінологічне прогнозування та мінімізацію наслідків.

Отже, дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері є необхідною

передумовою формування інституційної моделі туристичної безпеки України, здатної забезпечити баланс між розвитком туристичної галузі, захистом економічних інтересів держави та гарантуванням безпеки громадян.

Спеціально-кримінологічна діяльність здійснюється у вигляді:

а) *регуляторної діяльності* – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку, що дозволяє своєчасно виявляти відхилення від установлених правил, запобігати порушенням фінансової дисципліни та забезпечувати прозорість туристичних операцій.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про туризм», реалізація державної політики у галузі туризму є системною діяльністю, спрямованою на забезпечення сталого розвитку туристичної індустрії, підвищення її конкурентоспроможності та безпеки, а також інтеграцію України у світовий туристичний простір. Вона здійснюється через комплекс правових, організаційних, економічних і соціальних механізмів державного управління, зокрема шляхом: визначення та реалізації стратегічних і пріоритетних напрямів державної політики у сфері туризму, що передбачає формування національних програм розвитку туризму, сприяння інвестиційній привабливості галузі, підтримку малого й середнього бізнесу, розвиток внутрішнього та в'їзного туризму; встановлення порядку класифікації, обліку та оцінки туристичних ресурсів України, регламентації їх раціонального використання, охорони та відтворення, а також упровадження єдиних критеріїв оцінювання туристичного потенціалу регіонів; спрямування бюджетних коштів на фінансування та реалізацію державних і регіональних програм розвитку туризму, у тому числі на підвищення стандартів обслуговування, розвиток інфраструктури та впровадження цифрових технологій у галузі; визначення основ безпеки туризму, що охоплює формування системи захисту туристів, установлення правил безпечного пересування, страхування ризиків, протидію шахрайству та іншим протиправним проявам у сфері туристичних послуг; нормативно-правове регулювання відносин у галузі туризму, зокрема туристичної,

готельної, екскурсійної діяльності та інших форм обслуговування громадян, з урахуванням міжнародних стандартів і вимог ЄС; ліцензування та професійну сертифікацію у сфері туризму, встановлення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, гідів, екскурсоводів, менеджерів, а також удосконалення механізмів контролю за якістю їхньої підготовки та дотриманням етичних стандартів [135].

У сукупності такі заходи утворюють інституційно-нормативну основу реалізації державної туристичної політики, що покликана забезпечити збалансований розвиток галузі, підвищення її соціально-економічного значення та створення безпечного середовища для туристів і суб'єктів туристичного ринку.

Водночас ефективність цієї політики безпосередньо залежить від належного функціонування механізмів державного контролю та нагляду, які виступають не лише адміністративно-правовим, а й спеціально-кримінологічним інструментом запобігання правопорушенням у туристичній сфері. Саме через діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб забезпечується практична реалізація превентивних завдань – шляхом здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про туризм, перевірки якості наданих послуг, дотримання ліцензійних умов, норм і правил туристичної діяльності, а також застосування передбачених законом заходів відповідальності за виявлені порушення.

Зазначена контрольна діяльність є важливим інструментом державного регулювання туристичної сфери, спрямованим на забезпечення законності, добросовісності та прозорості функціонування суб'єктів ринку туристичних послуг. У межах своїх повноважень відповідні органи здійснюють планові та позапланові перевірки, аналізують дотримання стандартів безпеки, правил обслуговування туристів, фінансової дисципліни, вимог ліцензування, сертифікації та кадрової кваліфікації персоналу. Особлива увага приділяється виявленню фактів надання неякісних або фіктивних послуг, використанню

тіньових фінансових схем, шахрайству, зловживанням службовим становищем і недобросовісній конкуренції.

За результатами перевірок державні органи мають право застосовувати адміністративні, фінансові та дисциплінарні санкції, тимчасово призупиняти або анулювати ліцензії, звертатися до суду з позовами щодо відшкодування завданих збитків, а також ініціювати кримінальне провадження у разі виявлення ознак злочину. Водночас контрольна функція реалізується не лише у каральному, а й у запобіжно-профілактичному аспекті – через надання методичних рекомендацій, роз'яснень, проведення консультацій і навчань для представників туристичного бізнесу.

Контроль за туристичними агентствами здійснюють органи державної влади, зокрема ДАРТ та Міністерство інфраструктури. Такі органи контролюють додержання законодавства, проводять перевірки якості послуг та ліцензійних умов.

Відповідно до Положення про Державне агентство розвитку туризму України, ДАРТ є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів. У межах покладених завдань ДАРТ: узагальнює практику застосування законодавства, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення, готує та погоджує проєкти нормативно-правових актів; бере участь у діяльності міжнародних організацій, забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України у сфері туризму; розробляє програми розвитку туризму і курортів, пропонує заходи з обліку туристичних ресурсів, їх раціонального використання й охорони; визначає кваліфікаційні вимоги до фахівців туристичного супроводу, бере участь у формуванні державних стандартів та сертифікації послуг; здійснює категоризацію об'єктів туристичної інфраструктури, веде державні кадастри природних територій курортів і лікувальних ресурсів; підвищує конкурентоспроможність туристичного ринку, сприяє інтеграції України до європейського туристичного простору, організовує промоційні та інформаційно-аналітичні заходи; видає ліцензії на туроператорську діяльність,

веде відповідні реєстри, здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням ліцензійних умов; координує діяльність курортних закладів, забезпечує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, реалізацію державної інвестиційної політики у сфері туризму; здійснює заходи щодо запобігання корупції, кадрового добору, контролю за використанням державних коштів, збереження інформації з обмеженим доступом та мобілізаційної готовності [123].

Компетенція ДАРТ має виражений запобіжний потенціал, який формує основу спеціально-кримінологічного запобігання злочинним проявам у сфері туризму. Аналіз наданих повноважень свідчить, що цей орган виконує інституційно-координаційну та аналітично-прогностичну функції, безпосередньо пов'язані із запобіганням криміногенним ризикам у туристичній галузі, зокрема:

1. Нормотворча та аналітична діяльність (пп. 1, 3, 4, 20, 21) забезпечує кримінологічне прогнозування та вдосконалення правового регулювання, спрямованого на усунення правових прогалин, які створюють умови для шахрайства, тінізації послуг, незаконного підприємництва у туризмі. Це відповідає принципу раннього запобігання кримінальним проявам через вдосконалення нормативного середовища.

2. Ліцензування та державний нагляд (пп. 24–25) мають прямий спеціально-кримінологічний ефект, оскільки уможливлюють своєчасне виявлення ризикових або фіктивних суб'єктів господарювання, що здійснюють незаконну туристичну діяльність, а також забезпечують прозорість фінансових потоків у галузі.

3. Створення і ведення державних кадастрів та реєстрів (пп. 5–7) сприяє підвищенню контрольованості туристичного простору, зменшенню латентності правопорушень, забезпеченню доказової бази для правоохоронних органів.

4. Міжнародна діяльність і співробітництво з ЄС, ВООТ, ОЕСР (пп. 2, 10, 11) розширює можливості міждержавного обміну інформацією щодо транснаціональних злочинних схем у сфері туризму, відмивання доходів і шахрайства з використанням онлайн-сервісів.

5. Кадрова, антикорупційна та фінансова політика (пп. 1 розд. 5) реалізує внутрішньоорганізаційний аспект кримінологічної безпеки, спрямований на запобігання службовим зловживанням, корупції й нецільовому використанню бюджетних коштів.

6. Інформаційно-просвітницька та соціально-комунікаційна діяльність (пп. 12–13, 18, 19) має виховний і профілактичний ефект, формуючи правову культуру учасників туристичного ринку, споживачів і громадськості, що узгоджується з концепцією вторинної превенції у кримінології.

7. Участь у науково-дослідних роботах і стандартизації (пп. 21–22) забезпечує науково-методичне підґрунтя запобігання кримінальним правопорушенням.

Таким чином, діяльність ДАРТ має подвійний – адміністративно-регуляторний і спеціально-кримінологічний – характер. Такий орган забезпечує інституційну взаємодію між державними, приватними та громадськими структурами, створює умови для моніторингу туристичної діяльності, підвищення її прозорості, зниження рівня тінізації та криміналізації галузі. У перспективі повноваження цього органу можуть стати основою для формування єдиної системи туристичної безпеки України, інтегрованої в європейський простір ризик-менеджменту та кримінологічного моніторингу.

Варто зазначити, що система державного контролю в галузі туризму виступає не лише гарантом дотримання законодавства, але й елементом спеціально-кримінологічного запобігання, оскільки дозволяє своєчасно виявляти криміногенні ризики, запобігати виникненню правопорушень у туристичній сфері та формувати безпечний, відповідальний і конкурентний туристичний простір України.

б) *безпекової діяльності*, яка у сфері туризму є одним із ключових напрямів спеціально-кримінологічної превенції, що передбачає систематичний моніторинг, оцінку та прогнозування криміногенних ризиків, пов’язаних із функціонуванням туристичних підприємств, переміщенням фінансових потоків, організацією перевезень і розміщенням туристів, а також із діяльністю

посередників та страхових структур. Її головна мета полягає у своєчасному виявленні потенційних загроз, оцінюванні їх впливу та реалізації оперативних превентивних заходів, що дозволяють мінімізувати наслідки криміногенних процесів для національної економіки та безпеки громадян.

Моніторинг ризиків у цій сфері охоплює збір, узагальнення й аналіз кримінологічної інформації про тенденції злочинності, латентні прояви туристичного шахрайства, зловживань у страхуванні, кіберзлочинів, нелегальної діяльності туроператорів, агентів і посередників [158].

На макрорівні безпекова діяльність реалізується через інституційну інтеграцію інформаційних ресурсів різних державних органів – Національної поліції України, ДАРТ, Міністерства інфраструктури, Міністерства культури та інформаційної політики, Державної прикордонної служби, Державної податкової служби, Бюро економічної безпеки та фінансових моніторингових структур. Така міжвідомча взаємодія відповідає вимогам ЄС щодо ризик-орієнтованого управління безпекою у сфері послуг (Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council on Package Travel and Linked Travel Arrangements [194]). Зазначена директива підкреслює важливість системного аналізу ризиків і створення механізмів прозорої взаємодії між державними й приватними суб’єктами у сфері туризму.

Особливого значення набуває аналітичне прогнозування криміногенних тенденцій на основі застосування технологій штучного інтелекту, машинного навчання та автоматизованих систем аналітики даних. Такі методи дозволяють виявляти аномальні або підозрілі операції – зокрема, схеми фіктивного бронювання, багаторазові транзакції через неідентифіковані електронні гаманці, маніпуляції із страховими виплатами тощо. У цьому контексті заслуговують на увагу дослідження UNWTO «Tourism and Security: Managing Risk in the Digital Era» (2022) [213] та OECD «Preventing Fraud and Corruption in Tourism» (2021) [204], де наголошується, що впровадження цифрових аналітичних інструментів у туристичній сфері є базовою умовою формування системи превентивного управління ризиками.

На мікрорівні безпекова діяльність передбачає комплекс заходів внутрішнього контролю, який здійснюється безпосередньо суб'єктами туристичного бізнесу спільно з галузевими асоціаціями, страховими компаніями та банківськими установами, зокрема:

- перевірка благонадійності контрагентів (due diligence) під час укладення угод і партнерських контрактів;
- ведення баз даних недобросовісних агентів і посередників, що порушували етичні або фінансові норми (на зразок реєстру Blacklist Tour Operators у ЄС);
- розроблення типових профілів ризику (risk profiles) для оцінки ступеня загрози у діяльності туроператорів, готелів, транспортних компаній чи страхових агентств;
- застосування внутрішніх політик «комплаєнсу» та стандартів прозорості відповідно до ISO 31000:2018 «Risk Management – Guidelines».

Зазначені заходи створюють передумови для формування системи кримінологічного моніторингу туристичної безпеки, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у структурі злочинності, прогнозувати виникнення ризикових ситуацій і забезпечувати ефективну координацію між державними органами та приватним сектором. Постійний моніторинг криміногенних ризиків є одним із найрезультативніших засобів запобігання злочинності у сфері послуг, адже дозволяє перевести систему реагування із постфактумного на проактивний режим [12].

Отже, безпекова діяльність у туристичній сфері у межах спеціально-кримінологічного запобігання є багаторівневою системою, що поєднує державне, корпоративне й громадське управління ризиками, ґрунтується на використанні аналітичних технологій, кримінологічного прогнозування та міжвідомчої взаємодії, а її стратегічною метою є зменшення криміногенної вразливості туристичної галузі України та формування сталого середовища туристичної безпеки.

в) *правоохоронної діяльності* – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг, у тому числі шляхом здійснення оперативно-розшукових дій, фінансового моніторингу та міжнародного співробітництва у сфері боротьби з транснаціональними злочинними схемами;

Один із ключових напрямів спеціально-кримінологічного впливу в туристичній сфері полягає у виявленні та нейтралізації корупційних і шахрайських ризиків, пов'язаних із діяльністю туристичних компаній, готелів, транспортних і страхових суб'єктів. До ефективних інструментів такого впливу слід зарахувати:

- запровадження внутрішніх антикорупційних політик і процедур «комплаєнсу» у туристичних компаніях, готелях, турагенціях і страхових агентствах – як частини систем корпоративного управління, що формують стандарти добросовісної поведінки, вимагають регулярного аудиту та механізмів внутрішньої перевірки;
- публічна звітність туроператорів і турагентів через відкриті електронні платформи, аналогічні системі Prozorro чи подібним цифровим реєстрам, що забезпечують прозорість діяльності учасників ринку, дозволяють громадськості й контролюючим органам аналізувати їхні фінансові показники й легальність операцій (наприклад, система Prozorro як електронна платформа державних закупівель в Україні демонструє, що відкритість процедур значно зменшує корупційні ризики) [201];
- контроль за дотриманням ліцензійних умов та запровадження електронного аудиту туристичних операцій, що дає змогу аналізувати відповідність діяльності суб'єктів ринку встановленим стандартам, виявляти невідповідності чи зловживання на ранніх етапах, а також використовувати цифрові треки (лог-файли, транзакції) як доказову базу в разі правопорушень;
- зміцнення фінансової прозорості через обов'язкову ідентифікацію учасників угод, застосування безготівкових форм розрахунків (що мінімізує

ризик «готівкових» схем), та декларування витрат туристичних агентів і контрагентів, зокрема у випадках державної підтримки або субсидій.

Крім того, важливою складовою є системна співпраця між правоохоронними та наглядовими органами – Національною поліцією, Бюро економічної безпеки, Державною аудиторською службою, антикорупційними інституціями – з метою своєчасного виявлення організованих схем фіктивного страхування, підроблених ваучерів, подвійного бронювання, використання «сірих» агентів чи офшорних посередників. Така співпраця повинна включати обмін інформацією, координацію оперативних заходів, спільні розслідування. У міжнародному контексті корисним є досвід держав, які впроваджують доброчесність і інституційну інтеграцію антикорупційних мереж, зокрема через мережу ЄС проти корупції (EU Network Against Corruption) [197].

Особлива увага має бути приділена регулярним оцінкам корупційних ризиків у туристичній індустрії, особливо в контексті розподілу державних грантів і субвенцій на підтримку туристичних проєктів. Це передбачає розроблення антикорупційних карт ризиків (corruption risk maps) для різних видів послуг (готель, транспорт, екскурсійні послуги), включення їх у процедури перевірок та аудитів, а також встановлення індикаторів «червоних прапорців» (red flags), які сигналізують про потенційні порушення.

Урахування даних підходів дозволить створити комплексну систему запобіжного впливу на корупційно-шахрайські прояви в туристичному секторі, знижуючи можливості для злочинних схем та посилюючи довіру споживачів і партнерів у внутрішньому й міжнародному вимірах. Також такі заходи узгоджуються з рекомендаціями ООН, OECD та професійних досліджень у сфері боротьби з корупцією у туризмі (наприклад, дослідження «Corruption and Tourism Sector» – OIC / OECD) [190].

З метою запобігання ризикам потрапляння суб’єктів туристичного ринку та споживачів туристичних послуг у шахрайські схеми, а також для підвищення рівня прозорості фінансово-господарських операцій у сфері туризму доцільним є законодавче закріплення права споживачів на отримання повної, достовірної

та перевіреної інформації щодо історії, фінансових показників і репутаційних характеристик туристичних операторів, страхових компаній та афілійованих структур до моменту укладення договорів про надання туристичних послуг. Одночасно необхідно встановити чіткі вимоги до інформації рекламного характеру, аби унеможливити введення споживачів в оману, забезпечивши відповідність стандартам доброчесності, що діють у країнах ЄС, та вимогам міжнародної практики туристичного бізнесу.

Впровадження спеціалізованих навчальних програм у сфері запобігання злочинності та кримінологічної діяльності у туристичному секторі є одним із провідних напрямів підвищення ефективності спеціально-кримінологічних заходів. Такі програми мають на меті не лише удосконалення практичних навичок слідчих і оперативних працівників, а й формування цілісного запобіжного підходу до аналізу, виявлення та нейтралізації криміногенних ризиків у сфері туризму, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та зростання транснаціональних форм злочинності.

Зміст навчання повинен охоплювати питання кримінологічної діагностики, оцінювання ризиків і прогнозування злочинних проявів, а також застосування спеціальних методів запобігання шахрайству, корупції, кіберзлочинності, фінансовим махінаціям і тінізації туристичних послуг. У межах таких програм слід передбачити:

- вивчення закономірностей криміногенних процесів у сфері туризму, типології правопорушників, особливостей мотивації економічних злочинів, соціальних і організаційних детермінант злочинності у туристичному бізнесі;
- освоєння сучасних інструментів кримінологічного аналізу та прогнозування, зокрема використання алгоритмів штучного інтелекту, аналітичних баз даних (PALANTIR, goAML, IBM i2 Analyst’s Notebook) і методів OSINT-розвідки для виявлення латентних злочинних схем;
- формування навичок ризик-орієнтованого управління безпекою туризму відповідно до стандартів ISO 31000:2018 *Risk Management – Guidelines*

та принципів *intelligence-led prevention* (аналітично керованого запобігання), визначених у рекомендаціях UNWTO і OECD;

- використання кримінологічних методів у практиці правоохоронних органів – від моніторингу криміногенної ситуації до розроблення профілактичних заходів для туристичних компаній, готелів, страхових і транспортних структур;
- підготовку кадрів до міжнародної співпраці у сфері туристичної безпеки, у тому числі в межах діяльності Європолу, Інтерполу, Egmont Group та UN Tourism, що забезпечує обмін інформацією про транснаціональні шахрайські схеми та ризики у сфері подорожей.

Згідно з рекомендаціями Європейської агенції з підготовки правоохоронців CEPOL (2024) [203] та навчальних ініціатив UNODC «Education for Justice» (2023) [195], курси кримінологічного запобігання мають бути орієнтовані на інтерактивне навчання, кейс-аналіз і моделювання ситуацій, коли слухачі відпрацьовують навички оцінки ризиків, аналізу кримінальних проявів і розроблення превентивних стратегій для туристичної галузі.

На національному рівні такі програми можуть бути впроваджені у Донецькому державному університеті внутрішніх справ у співпраці з ДАРТ. Передбачається проведення стажувань, дистанційних курсів, семінарів і симуляційних тренінгів з міжнародною сертифікацією.

Таким чином, навчальні програми щодо запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері виступають важливим елементом інституційної профілактики, сприяють підготовці фахівців нового покоління, здатних поєднувати знання кримінології, криміналістики, економіки, інформаційних технологій та управління ризиками, що в підсумку підвищує ефективність системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері.

Інформаційно-аналітична діяльність відіграє ключову роль у запобіганні кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, забезпечуючи

систематичний підхід до збору, обробки та аналізу даних. Завдяки інтеграції наукових та аналітичних підходів, інформація проходить процес трансформації та об'єктивізації, що забезпечує її максимальну корисність. Таким чином, інформаційно-аналітична робота стає невід'ємним інструментом в кримінологічній діяльності [39].

Як слушно зазначають О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, кримінологічну інформацію слід розглядати як систематизовану сукупність знань (відомостей), необхідних для всебічної характеристики злочинності, виявлення її причин і умов, здійснення кримінологічного прогнозування, розроблення ефективних заходів протидії та оцінювання результативності їх реалізації. Така інформація є науково-аналітичною основою для формування державної політики у сфері запобігання злочинності й удосконалення діяльності правоохоронних органів [6].

Аналітика, як слушно зазначається у науковій літературі, становить цілісну систему методологічних, організаційних та технологічних принципів, що забезпечують ефективну індивідуальну й колективну інтелектуальну діяльність, спрямовану на глибоке опрацювання інформації з метою виявлення її сутнісно-смислового змісту, підвищення якості наявних знань, отримання нових висновків та створення інформаційного підґрунтя для прийняття оптимальних управлінських рішень [140, с. 26]. У правоохоронній та кримінологічній практиці аналітика розглядається не лише як технічна або інформаційна операція, а як інтелектуальний процес, який забезпечує перетворення даних у знання, а знань – у практичні дії.

Аналітична робота є одним із ключових напрямів діяльності правоохоронних органів, оскільки передбачає систематичне використання зібраної інформації для вирішення завдань, пов'язаних із запобіганням, виявленням та розслідуванням кримінальних правопорушень. Вона включає комплекс інтелектуальних операцій – порівняння, класифікацію, моделювання, узагальнення, прогнозування, що здійснюються на основі оперативних, статистичних, експертних, фінансових і соціологічних даних. Така діяльність

забезпечує створення аналітичної картини злочинності, визначення її тенденцій, регіональних і галузевих особливостей, а також виявлення закономірностей у динаміці криміногенних процесів [215].

У системі спеціально-кримінологічного запобігання аналітика виконує функцію інформаційно-когнітивного забезпечення, завдяки якому відбувається перехід від емпіричного накопичення фактів до науково обґрунтованого моделювання кримінологічної ситуації, формування прогнозів та вироблення адекватних заходів реагування. Таким чином, аналітична робота – це не лише технічний етап у структурі інформаційної діяльності, а інтелектуальний інструмент державного управління безпекою, що дозволяє своєчасно виявляти криміногенні ризики, оцінювати ефективність запобіжних заходів і підвищувати результативність діяльності суб'єктів протидії злочинності.

Аналізуючи наведені підходи, можна дійти висновку, що інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері становить інтегрований комплекс засобів, методів і організаційних заходів, спрямованих на збір, систематизацію, аналіз і використання достовірної та релевантної інформації для своєчасного виявлення, усунення або нейтралізації криміногенних факторів, які детермінують злочинність у туристичній галузі. Йдеться не лише про технічний або інформаційний аспект, а про аналітичну діяльність стратегічного рівня, що забезпечує науково обґрунтоване прийняття управлінських рішень у сфері туристичної безпеки, фінансового моніторингу, контролю за суб'єктами господарювання й попередження корупційно-шахрайських схем.

У країнах ЄС та ОЕСР широкого поширення набула модель Intelligence Led Policing (ILP) – *«поліцейська діяльність, керована аналітикою»*, яка поступово стає базовим підходом і для забезпечення туристичної безпеки. Суть цієї моделі полягає у побудові запобіжної політики на основі аналітичного управління ризиками: здійсненні збору, оцінки, верифікації та інтеграції великих обсягів даних (Big Data), які надходять від різних суб'єктів – державних структур, туристичних операторів, банківських установ, страхових

компаній, онлайн-платформ бронювання тощо [18]. Основою інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності є кримінальний аналіз [181]. Сутність цього явища полягає у появі технологічних можливостей обробляти надвеликі масиви інформації з метою отримання якісно нових знань [198, с. 272].

Реалізація Intelligence Led Policing (ILP) щодо запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері передбачає:

а) систематизацію та аналітичну обробку інформації з медіа, відкритих джерел і мережі Інтернет, яка прямо або опосередковано стосується діяльності туристичних операторів, страхових агентств і сервісів бронювання;

б) отримання від компетентних органів, зокрема ДАРТ, аналітичних даних щодо фінансових потоків і ліцензованих учасників ринку;

в) ініціювання спільних перевірок і аудитів туристичних компаній, у тому числі новостворених суб'єктів, з метою виявлення фіктивних або ризикових структур;

г) створення аналітичних програм кримінологічного призначення на базі штучного інтелекту, здатних здійснювати кримінальний аналіз, автоматизовану обробку фото- та відеоматеріалів, розвідку з відкритих джерел (OSINT) і аналіз великих масивів даних (Big Data) за допомогою технологій FACE Recognition, IoT та VideoAnalytics [125; 162];

д) використання спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIR, goAML, goCASE, goTRACE тощо) для фільтрації, структурування, систематизації та накопичення релевантної інформації;

е) проведення цільових навчальних програм і тренінгів для працівників правоохоронних органів, аналітиків і експертів туристичної сфери з метою формування компетентностей у сфері кримінальної аналітики, фінансового моніторингу та цифрової безпеки.

Зазначені заходи становлять основу спеціально-кримінологічної стратегії протидії злочинності у туристичній сфері, орієнтованої на поєднання аналітичного, профілактичного й правоохоронного компонентів, що

забезпечують раннє виявлення криміногенних ризиків, ефективну координацію суб'єктів протидії та підвищення стійкості туристичної індустрії до проявів тінізації, шахрайства й корупції.

Як свідчать вищезазначені аналітичні звіти Європейського агентства з підготовки правоохоронців CEPOL (2024), Європолу (Europol Strategic Intelligence Assessment, 2023) та Світової туристичної організації (UN Tourism, 2022), впровадження ILP-моделі у сфері туризму дозволяє ефективно виявляти:

- організовані схеми туристичного шахрайства, зокрема пов'язані з підробкою електронних ваучерів, фіктивними бронюваннями, онлайн-шахрайством і відмиванням коштів;
- корупційні ризики при видачі ліцензій і сертифікатів у туристичній галузі;
- загрози кібербезпеці туристичних платформ і баз даних, що містять персональні та фінансові відомості клієнтів;
- факти нелегальної міграції та транскордонної злочинності, замасковані під туристичну діяльність.

Застосування цієї моделі передбачає створення єдиного аналітичного центру туристичної безпеки, який би здійснював координацію, накопичення, обробку та прогнозування криміногенних ризиків, формував профілі потенційних загроз (risk profiles) і надавав рекомендації державним та приватним структурам щодо їх нейтралізації. Така система дозволяє перевести державну політику у сфері туризму на аналітично-керований, ризик-орієнтований рівень управління, що відповідає стандартам EU Security Union Strategy (2020–2025) і принципам UNWTO Global Code of Ethics for Tourism (2019).

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення у сфері туризму – це не лише технічна складова запобіжної діяльності, а інтелектуальний інструмент спеціально-кримінологічного управління, що формує основу для своєчасного прогнозування злочинних тенденцій, ухвалення обґрунтованих рішень і формування безпечного середовища туристичної діяльності в Україні.

г) *громадського контролю* є важливим елементом системи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму, оскільки забезпечує зворотний зв'язок між державними інституціями, бізнесом і споживачами туристичних послуг, формує середовище доброчесності, прозорості та взаємної відповідальності. Його сутність полягає у системній діяльності незалежних професійних об'єднань, туристичних асоціацій і громадських організацій, спрямованій на моніторинг дотримання етичних, правових і безпекових стандартів у галузі туризму, запобігання шахрайству, корупції, неякісному наданню послуг і введенню споживачів в оману.

Ключову роль у цьому процесі відіграє Туристична асоціація України (ТАУ) – недержавна інституція із завданнями участі у підготовці проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань туризму та лобіювання інтересів галузі; забезпечення захисту прав суб'єктів туристичної діяльності та туристів; популяризації та просування національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках послуг; формування позитивного іміджу України як туристичної держави; забезпечення раціонального використання та збереження природних та історико-культурних ресурсів туризму, у тому числі збереженню й захисту культурної спадщини України; налагодження співпраці з вітчизняними, зарубіжними та міжнародними туристичними організаціями, асоціаціями; організації наукових досліджень в сфері туризму; всебічне сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації туристичних кадрів [164].

У межах своєї діяльності ТАУ здійснює громадський моніторинг функціонування ринку, проводить експертну оцінку законодавчих ініціатив, бере участь у формуванні кодексів професійної етики, створює галузеві рейтинги доброчесності, а також сприяє виявленню і публічному висвітленню випадків недобросовісної поведінки з боку туристичних операторів і агентів.

Важливе значення має і публічний характер громадського контролю – поширення достовірної інформації через офіційні веб-ресурси, медіа та

соціальні платформи щодо дотримання норм безпеки, якості та законності туристичних послуг. Громадські об'єднання активно співпрацюють із ДАРТ, Національною поліцією, органами місцевого самоврядування та міжнародними партнерами у питаннях запобігання шахрайству, кіберзлочинності.

Таким чином, комплексне поєднання таких чотирьох форм діяльності забезпечує формування багаторівневої системи запобігання, у межах якої кожен із суб'єктів – від державних органів до професійних об'єднань – виконує власну функцію у зміцненні правопорядку та підвищенні рівня довіри до туристичної сфери як безпечного й цивілізованого сегмента національної економіки.

У контексті предмету дослідження варто звернути увагу і на міжнародний досвід. Зокрема, у країнах ЄС успішно діють численні програми, спрямовані на підвищення безпеки туристів, зокрема ініціатива Safe Destinations / Safe Tourism під егідою UN Tourism, яка інтегрує моніторинг безпеки, цифрові рішення, кіберзахист і управління кризовими ситуаціями у туристичних дестинаціях [208], а також програми «Smart Traveller» у країнах Азії – урядові сервіси, що інформують туристів про ризики та забезпечують підтримку через електронні канали, використані в Японії та інших країнах [193].

У ряді європейських країн, зокрема у Франції та Іспанії, функціонують спеціалізовані підрозділи туристичної поліції, які забезпечують оперативний контроль і реагування на порушення, що стосуються безпеки гостей і туристичного бізнесу. У Канаді діють інформаційні центри із запобігання шахрайству, що збирають й розповсюджують дані про шахрайські схеми у туристичній галузі. У Японії, крім інформаційних сервісів для туристів, активно працює служба «Safety tips / Smart Traveller», яка надає онлайнові оновлення про природні та безпекові загрози [209].

Всесвітня туристична організація та Європейська комісія спільно розробили керівні принципи й рамкові документи безпечного туризму, що передбачають стандарти прозорості діяльності туристичних суб'єктів, механізми сертифікації послуг, обмін інформацією між державами про потенційні загрози та кризовий менеджмент у сфері туризму [187].

Для України одним із перспективних кроків є адаптація таких європейських моделей до запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у післявоєнній відбудові країни – зокрема через створення Національного центру туристичної безпеки як міжвідомчого інституту покликаного забезпечити комплексний захист туристичної індустрії від кримінальних загроз із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характер із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характеру: виявлення й нейтралізації схем туристичного шахрайства, відстеження руху незаконно отриманих коштів, у тому числі через міжнародні платіжні системи, блокування каналів відмивання доходів і фінансування корупційних практик, а також забезпечення ефективних механізмів відшкодування завданих збитків постраждалим туристам і суб'єктам ринку, що сприятиме формуванню єдиного інформаційно-аналітичного простору туристичної безпеки, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що туристична сфера як динамічна складова національної економіки України є одночасно привабливим середовищем для злочинної діяльності, що зумовлює потребу у формуванні системи спеціально-кримінологічного запобігання, яка б забезпечувала не лише реагування на кримінальні правопорушення, а й раннє виявлення, прогнозування та нейтралізацію криміногенних ризиків.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання у туристичній сфері становлять цілісний комплекс аналітичних, організаційних, правових і превентивних інструментів, спрямованих на мінімізацію кримінальних загроз, що виникають у процесі функціонування туристичного ринку. Їх практичне наповнення охоплює чотири ключові напрями: регуляторний; безпековий; правоохоронний; громадський. Суттєвим напрямом є інформаційно-аналітичне забезпечення, що передбачає інтеграцію баз даних державних органів, використання сучасних цифрових технологій, штучного інтелекту, систем ризик-аналізу, а також інституціалізацію Національного центру туристичної

безпеки, покликаного координувати моніторинг злочинності в туристичній галузі.

Реалізація системи спеціально-кримінологічних заходів має ґрунтуватися на принципах багаторівневої взаємодії, коли усі суб'єкти запобігання діють у єдиному аналітичному просторі, забезпечуючи формування національної моделі туристичної безпеки, інтегрованої в європейську систему ризик-менеджменту з посиленням аналітичної та інформаційної спроможності державних і правоохоронних структур; співпраці з громадським сектором і професійними асоціаціями; цифровізації контролю і моніторингу.

У комплексі спеціально-кримінологічні заходи формують нову парадигму кримінологічного забезпечення туристичної сфери, що базується на аналітичному управлінні ризиками, партнерстві держави й бізнесу, відповідальності громадянського суспільства та орієнтації на міжнародні стандарти безпечного й доброчесного туризму.

Висновки до розділу 3

1. Модель стратегії розвитку туристичної сфери у повоєнній відбудові України має ґрунтуватися на кримінологічній безпеці зі зміцненням правових та організаційних засад запобігання кримінальним правопорушенням, а також на створенні безпечного, прозорого та конкурентного середовища туристичної діяльності. Реалізація має забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами туристичного ринку – органами державної влади, туристичними операторами, готельним бізнесом, транспортними компаніями, органами місцевого самоврядування, правоохоронними структурами та громадськістю, – що дозволить мінімізувати криміногенні ризики та підвищити довіру до національного туристичного продукту. Основна увага в межах такої моделі має приділятися системному підходу до запобігання кримінальним правопорушенням, поєднанню загальносоціальних й спеціально-кримінологічних заходів з локальними ініціативами, спрямованими на

зміцнення правопорядку в туристичних локаціях, підвищення якості послуг, культури безпеки та професійної етики у сфері туризму.

2. У рамках загальносоціальних заходів пропонується: а) розробити та впровадити нормативно-правові концепти безпеки туризму в умовах післявоєнного відновлення країни, які, у тому числі, передбачатимуть комплекс заходів із запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (загальний вплив); б) впровадження системи управління ризиками у сфері туризму, яка базуватиметься на постійному моніторингу криміногенних факторів, аналізі потенційних загроз, публічному звітуванні про стан безпеки туристичних локацій, а також на залученні громадських інституцій до оцінки рівня ризику; в) створення інституту туристичних інспекторів у структурі ДАРТ з повноваженнями виявлення правопорушень у туристичній сфері, проведення запобіжних перевірок туристичних об'єктів, моніторинг туристичної галузі та оперативне інформування правоохоронних органів про виявлені порушення. Такий інститут стане дієвим інструментом запобігання корупції, нелегальній діяльності та зловживанням у сфері послуг; г) створення регіональних координаційних рад з питань безпеки туризму (на базі ДАРТ), до складу яких включити представників органів влади, туристичних асоціацій, громадських об'єднань, наукових установ і правоохоронних органів із завданнями запобігання правопорушенням, проведення спільних профілактичних акцій, розроблення стандартів безпечної поведінки туристів та виявлення ризикових туристичних об'єктів; д) розширення цифрової трансформації туристичної сфери, яка включає створення єдиного цифрового реєстру суб'єктів туристичної діяльності, впровадження електронних систем бронювання, ліцензування та скарг, використання технологій штучного інтелекту (Generative AI) для моніторингу онлайн-шахрайства у сфері туристичних послуг. Використання кібертехнологій та аналітики великих даних сприятиме виявленню нелегальних операторів, фіктивних агентств і недобросовісних посередників, що становлять потенційну кримінальну загрозу; е) формування додаткових ресурсів для забезпечення безпеки туристів, зокрема

створення спеціальних страхових, компенсаційних або муніципальних фондів, які можуть використовуватися для допомоги постраждалим від злочинів у туристичній сфері чи відшкодування збитків у разі форс-мажорних обставин; є) розвиток системи внутрішнього контролю і саморегулювання туристичної галузі через упровадження механізмів сертифікації та добровільного аудиту безпеки, практику співпраці бізнесу з правоохоронними органами та регулярне інформування споживачів про рівень безпеки туристичних об'єктів.

3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері становлять цілісну систему скоординованих дій державних, приватних і громадських інституцій, спрямованих не лише на своєчасне виявлення криміногенних ризиків, але й на їх нейтралізацію шляхом формування безпечного, прозорого та контрольованого середовища функціонування туристичного ринку. Вони покликані забезпечити баланс між економічною свободою підприємницької діяльності й належним рівнем кримінологічної безпеки, що досягається через реалізацію комплексу регуляторних, безпекових, правоохоронних і громадських заходів. Застосування такого системно-функціонального підходу сприяє підвищенню ефективності запобігання, формуванню аналітичної культури управління ризиками, зміцненню антикорупційної стійкості туристичного сектору, а також розвитку державно-приватного партнерства у сфері безпеки туризму. У загальному такі стратегічні орієнтири створюють передумови для інституціоналізації Національного центру туристичної безпеки як міжвідомчого інституту покликаного забезпечити комплексний захист туристичної індустрії від кримінальних загроз із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характер.

4. З метою запобігання ризикам потрапляння суб'єктів туристичного ринку та споживачів туристичних послуг у шахрайські схеми, а також для підвищення рівня прозорості фінансово-господарських операцій у сфері туризму доцільним є законодавче закріплення права споживачів на отримання повної, достовірної та перевіреної інформації щодо історії, фінансових

показників і репутаційних характеристик туристичних операторів, страхових компаній та афілійованих структур до моменту укладення договорів про надання туристичних послуг. Одночасно необхідно встановити чіткі вимоги до інформації рекламного характеру, аби унеможливити введення споживачів в оману, забезпечивши відповідність стандартам доброчесності, що діють у країнах ЄС, та вимогам міжнародної практики туристичного бізнесу.

5. Впровадження спеціалізованих навчальних кримінологічних програм є одним із напрямів підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. Зміст навчання повинен охоплювати питання кримінологічної діагностики, оцінювання ризиків і прогнозування злочинних проявів, а також застосування спеціальних методів запобігання шахрайству, корупції, кіберзлочинності, фінансовим махінаціям і тінізації туристичних послуг. У межах таких програм слід передбачити: вивчення закономірностей криміногенних процесів у сфері туризму; освоєння сучасних інструментів кримінологічного аналізу та прогнозування; формування навичок ризик-орієнтованого управління безпекою туризму визначених у рекомендаціях UNWTO і OECD; використання кримінологічних методів у практиці правоохоронних органів; підготовку кадрів до міжнародної співпраці у сфері туристичної безпеки.

6. З урахуванням сучасних тенденцій злочинності у туристичній сфері перспективним напрямом є впровадження моделі аналітично керованої безпекової діяльності – «Intelligence Led Policing» (ILP), адаптованої до специфіки туристичного ринку. Її реалізація передбачає: а) систематизацію та аналітичну обробку інформації з медіа, відкритих джерел і мережі Інтернет, яка прямо або опосередковано стосується діяльності туристичних операторів, страхових агентств і сервісів бронювання; б) отримання від компетентних органів, зокрема НБУ та ДАРТ, аналітичних даних щодо фінансових потоків і ліцензованих учасників ринку; в) ініціювання спільних перевірок і аудитів туристичних компаній, у тому числі новостворених суб’єктів, з метою виявлення фіктивних або ризикових структур; г) створення аналітичних

програм кримінологічного призначення на базі штучного інтелекту, здатних здійснювати кримінальний аналіз, автоматизовану обробку фото- та відеоматеріалів, розвідку з відкритих джерел (OSINT) і аналіз великих масивів даних (Big Data) за допомогою технологій FACE Recognition, IoT та VideoAnalytics; д) використання спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIR, goAML, goCASE, goTRACE тощо) для фільтрації, структурування, систематизації та накопичення релевантної інформації.

ВИСНОВКИ

У **дисертації** теоретично узагальнено та розв’язано комплексну науково-прикладну задачу запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері за допомоги кримінологічного інструментарію за допомоги кримінологічного інструментарію, а саме:

1. Генезис нормативно-правового регулювання туризму в Україні демонструє поступовий перехід від загальних правил ринку послуг до більш деталізованих, ризик-орієнтованих інструментів запобігання кримінальним правопорушенням, із подальшою європеїзацією стандартів та цифровізацією практик. Однак, воєнні реалії розвитку туристичного ринку в Україні характеризується суперечністю між економічним потенціалом і низьким рівнем кримінологічної безпеки. Відсутність чітких нормативних орієнтирів, мінімізація фінансового моніторингу та інституційного контролю зумовлюють стійку тенденцію до відтворення шахрайських схем. Релевантними стають й питання безпеки туристичних маршрутів, страхування та інформування щодо ризиків, запобігання шахрайству при поверненні коштів/перенесенні турів, належної реклами в умовах форс-мажору, а також підтримки внутрішнього туризму та ін. Відтак запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері постає як складова реалізації державної політики України в галузі туризму, що ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників.

2. Кримінальні правопорушення у туристичній сфері слід розглядати:

а) у широкому розумінні, кримінальні правопорушення у туристичній сфері – багаторівневе соціальне явище, детерміноване поєднанням економічних, організаційних, психологічних та правових чинників, яке

проявляється у корисливих посяганнях на власність, обмані споживачів, фальсифікації документів, службових зловживаннях та інших діях, що спрямовані на правопорядок і безпеку туристичної діяльності, вимагаючи розроблення системних кримінологічних заходів реагування. Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що до таких варто віднести: шахрайство (ст. 190 КК України), яке складає 93%; підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України) – 4%; корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України)) – 3% та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України)) – 1%;

б) у вузькому розумінні, кримінальні правопорушення у туристичній сфері – це суспільно небезпечні, протиправні, кримінально карані діяння, переважно корисливої та організованої спрямованості, які посягають на суспільні відносини, пов’язані з наданням туристичних послуг, організацією туристичної діяльності та дотриманням встановлених правил функціонування туристичного ринку. Такі кримінальні правопорушення порушують не лише економічну стабільність галузі, а й підривають довіру споживачів до інституту туризму як соціального явища, формуючи негативний імідж України як туристичної держави. Шахрайство як основний вид таких кримінальних правопорушень характеризується високим рівнем латентності, системністю порушень, що охоплюють як мікроекономічний рівень (шахрайства з договорами, страховими полісами, оплатою турів), так і макроекономічний (шахрайства пов’язані з таким кримінальними правопорушеннями як зловживання службовим становищем, легалізація доходів, ухилення від сплати податків).

3. Іноземний досвід свідчить, що в більшості країн світу запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері розглядається як

пріоритет державної політики безпеки та розвитку туризму. Сформовані підходи базуються на поєднанні правових, організаційно-управлінських, інформаційно-аналітичних і технологічних інструментів, спрямованих на раннє виявлення, нейтралізацію та профілактику шахрайських схем. Особливу увагу приділено цифровій безпеці туристичних сервісів, контролю діяльності посередників, страхових компаній і туроператорів, а також створенню інтегрованих інформаційних систем ризиків (Австралія, Італія, Німеччина, Канада, США, Японії). Туристичне шахрайство, що проявляється у вигляді фіктивного бронювання, підробки страхових випадків, змов між страховими структурами та турагентствами, використання підроблених документів чи кіберзлочинів із викрадення персональних даних, розглядається як складний соціально-економічний феномен, який потребує міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва, впровадження віктимологічних заходів запобігання.

Іноземні практики (фінансовий моніторинг туристичних операцій, механізми обов'язкової ідентифікації клієнтів, системи електронної верифікації туроператорів, програми кіберзахисту туристичних онлайн-платформ та ін.) демонструють ефективність спеціалізованих кримінологічних методик запобігання кримінальним правопорушенням, віктимологічних програм, що підвищують правову культуру суб'єктів туристичного ринку та споживачів послуг. Для України позитивно-апробований іноземний досвід є надзвичайно цінним у контексті формування національної системи безпеки туризму, гармонізації правового регулювання з європейськими стандартами, удосконалення механізмів запобігання шахрайству та забезпечення сталого розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період.

4. Оцінити реальні масштаби злочинності у туристичній сфері вкрай складно. За допомогою аналізу звітів правоохоронних інституцій, публікацій медіа встановлено, що протягом 2015–2021 рр. у середньому за рік було викрито близько 1-1,2 тис. кримінальних правопорушень у туристичній сфері, серед яких 93% складає шахрайство (ст. 190 КК України), яке вчиняється

туристичними операторами (39%); туристичними агентами (33%), іншими суб'єктами(28%) при організації туристичних подорожей, продажів фіктивних турів, незаконному посередництві у візових процедурах, оформленні страхових полісів, бронюванні житла чи перевезень, заволодіння коштами через фейкові онлайн-платформи та платіжні сервіси й пов'язане з підробленням документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України) – 3%; службове підроблення (ст. 366 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) – 2%; незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України) – 1,4%; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України) – 1,1%. Частка таких кримінальних правопорушень у сфері економіки склала у 2015 р. близько 0,2%, 2016 р. – 0,3%, 2017 р. – 0,3%, 2019 р. – 0,2%, 2021 р. – 0,6%.

З 2022 р. враховуючи локдауни, збройний конфлікт, воєнний стан виокремити кримінологічній показники злочинності у туристичній сфері неможливо, що створює значний обсяг й латентної злочинності (близько 70% кримінальних правопорушень залишаються поза межами статистичної звітності).

5. На сьогодні збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану стали чинниками, що докорінно змінили соціально-економічні, правові й безпекові умови функціонування туристичної галузі, яка опинилася серед найбільш уразливих секторів, зазнавши падіння внутрішніх і в'їзних потоків на 80–90%, скорочення інвестицій на 70%, а також масового згортання туристичної інфраструктури – до 60% об'єктів призупинили діяльність або змінили профіль. Основними макрофакторами, що впливають на відтворення (поширення) кримінальних правопорушень у туристичній сфері, стали: безпекові ризики та втрата туристичних територій (до 25% рекреаційних зон перебувають у зоні бойових дій або окупації);економічна дестабілізація, руйнування інфраструктури, зниження інвестиційної активності на понад 70%,

відтік кадрів із галузі – близько 40%;криміногенні виклики, зростання кількості шахрайських схем та їх латентинізація; нормативно-правові прогалини та відсутність спеціальних механізмів підтримки галузі; втрата міжнародного іміджу України як безпечного туристичного напряму (зниження рейтингових позицій у глобальних індексах безпеки на понад 50%);складнощі адаптації та потреба трансформації туристичної політики в умовах війни.

Водночас переорієнтація туристичного ринку сприяла розвитку військово-патріотичного, волонтерського та меморіального туризму, а також зростанню інтересу до екологічних, пригодницьких і культурних його форм. Позитивною тенденцією є активізація цифровізації туристичних сервісів (понад 45% туроператорів використовують онлайн-платформи для продажу послуг), що одночасно створює й нові ризики кіберзлочинності.

6. Кримінальна протиправна діяльність у туристичній сфері носить колективний, організований і технологічно адаптований характер. У 60% випадків суб’єктом кримінального правопорушення виступає організована туристична група або злочинне комерційне об’єднання, створене для систематичного заволодіння коштами громадян під виглядом надання туристичних послуг. Такі групи формуються з ініціативи організаторів, які мають досвід роботи у сфері туризму, маркетингу або фінансів і володіють навичками легалізації незаконних прибутків через фіктивні агентства, онлайн-платформи чи партнерські структури за кордоном. Їхня організаційна побудова має ієрархічний характер – від вищого керівництва (власників або менеджерів туркомпаній) до виконавців низової ланки (туристичних агентів, консультантів, адміністраторів онлайн-ресурсів).

Організатори розробляють загальні схеми шахрайських дій (95%), координують фінансові потоки, здійснюють розподіл ролей, підбір виконавців і забезпечення прикриття діяльності через підставні юридичні особи або корупційні зв’язки з контролюючими структурами. Виконавці середньої ланки, які безпосередньо спілкуються з клієнтами, часто не мають повного уявлення

про злочинну мету всієї схеми, що забезпечує високий рівень латентності таких правопорушень.

У сучасних умовах розвитку цифрових технологій організовані туристичні злочинні групи активно використовують кібертехнології, соціальні мережі та системи онлайн-платежів для маскування слідів фінансових операцій, створення фіктивних сайтів-двійників, бот-мереж та цифрових «турплатформ», що робить їх адаптивними до виявлення і потребує від правоохоронних органів створення міжвідомчих аналітичних підрозділів, здатних ідентифікувати структуру злочинних зв'язків, їхню цифрову інфраструктуру та способи легалізації незаконно отриманих коштів у туристичній сфері.

7. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної галузі (захист туристичного ринку шляхом зменшення кількості кримінальних правопорушень у цій сфері) та усунення туристичних ризиків за допомогою правових, інституційних, організаційних, інформаційно-аналітичних і прогностичних механізмів недопущення кримінальних правопорушень у процесі надання туристичних послуг, що досягається через ліцензування, реєстрацію, фінансову стійкість суб'єктів туристичної діяльності; регулювання, контроль, нагляд, інспектування, аудит; інформатизацію та цифровізацію сфери; притягнення до відповідальності за виявлені порушення, відновлення прав туристів і відшкодування заподіяної шкоди. Такі стратегічні орієнтири сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг з практичною реалізацією у *Плані післявоєнного відновлення туризму* та *Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року.*

8. Спеціально-кримінологічні заходи спрямовані на недопущення вчинення кримінальних правопорушень у туристичній сфері з боку конкретних осіб або туристичних груп, їх виявлення на стадіях готування або замаху,

усунення причин та створення умов, які унеможливлюють вчинення протиправних дій. Така кримінологічна діяльність здійснюється у вигляді: а) *регуляторної діяльності* – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку, що дозволяє своєчасно виявляти відхилення від установлених правил, запобігати порушенням фінансової дисципліни та забезпечувати прозорість туристичних операцій; б) *безпекової діяльності* – здійснення систематичного моніторингу, оцінки та прогнозування криміногенних ризиків, пов'язаних із функціонуванням туристичних підприємств, рухом фінансових потоків, організацією перевезень і розміщенням туристів, з метою своєчасного реагування на потенційні загрози; в) *правоохоронної діяльності* – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних послуг, у тому числі шляхом здійснення оперативно-розшукових дій, фінансового моніторингу та міжнародного співробітництва у сфері боротьби з транснаціональними злочинними схемами; г) *громадського контролю* – системної діяльності об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямованої на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності через розроблення професійних стандартів, сертифікацію послуг, публічне висвітлення фактів недобросовісної поведінки на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко А. В., Нестерова І. А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Ужгород : ТОВ «ІВА», 2016. 220 с.

2. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. … докт. юрид наук: 12.00.08. Х., 2015. 515 с.

3. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.

4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об’єкт феноменологічного аналізу *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.

5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.

6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–175.

7. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання. Х.: Форт, 2013. 472 с.

8. Басараб Н. В. Стан та тенденції розбоїв в Україні. *Colloquium-journal.* 2021. № 34 (121). С. 4–6.

9. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2002. 20 с.

10. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

11. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. К. : Дакор, 2018. 352 с.

12. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських

фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.

13. Бурдега Р. В. Регіональні особливості рецидивної злочинності в Причорноморському регіоні України. *International journal of «Supremance of lav»*. 2018. № 2. С. 226–232.

14. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

15. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : монографія. Х. : Золота миля, 2014. 324 с.

16. Віктимологія: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2017. 308 с.

17. Вітюк І. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 463–466.

18. Вітюк І. А. Європейські стандарти запобігання злочинності у сфері економіки: дис… докт. філос. : 081 – «Право». К., 2023. 230 с.

19. Воробей О. В. Конвертаційні центри у механізмі фінансового шахрайства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6 (15). С. 162–166.

20. Гетманцев Д. Фінансово-туристичні піраміди. *Дзеркало тижня*. 21 черв. 2013 р. № 22.URL: http://gazet.dt.ua/business/

21. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

22. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Х.: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.

23. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Х. : Право, 2011. 440 с.

24. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24

25. Дем’яненко С. Г., Поліщук Т. М. Історія туризму: лекції. Одеса: ОДЕКУ, 2019. 122 с.

26. Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.

27. Джужа О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 7–12

28. Джужа О. М., Моісеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. К.: Атіка, 2001. 368 с.

29. Джужа О. М., Тичина Д. М. Економічна злочинність в Україні: детермінація та протидія в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 109–115.

30. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 135–144.

31. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

32. Джужа О. М., Моісеєв Є. М., Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.

33. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. К.: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.

34. Дорохіна Ю. А. Ґенеза дослідження власності у кримінальному праві. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 48–57

35. Дроздова Л. В. Взаємозв’язки брехливості з диференційними типами рефлексії у корисливих злочинців-рецидивістів. *Габітус*. 2020. № 20. С. 220–225.

36. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. К., 2001. 608 с.

37. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

38. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.

39. Єсімов С. С. Інформаційно-аналітична діяльність МВС України як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. № 1. С. 185–188.

40. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн.: К.: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

41. Звіт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України за 2024 рік. URL: https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-33bf2a93-a17f-4ef3-a303-fc5f44742bda

42. Звіт про роботу органів досудового розслідування Національної поліції за 2024 рік. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/nacionalna-policiya-ukrayini

43. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Х. : Рубікон, 2000. 240 с.

44. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002-2014 рр.) : монографія / Кулик О. Г., Наумова І. В., Бова А. А. К. : ДНДІ МВС України, 2015. 362 с.

45. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. К. : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.

46. Іванюк У. В. Особливості функціонування туристичних підприємств в сучасних економічних умовах. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 2. С. 436–444.

47. Історія держави і права України: підручник / А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.; за ред. А. С.

Чайковського. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

48. Історія туризму в Україні : навч. посіб./ В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова ; передм. В. А. Смолія. К. : Вища школа, 2002. 195 с.

49. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні- теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Х. : Гімназія, 2003. 352 с.

50. Калюга Т. О. Криміналістичний аналіз шахрайства у сфері надання туристичних послуг. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 145–150.

51. Калюга Т. О. Розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2019. 258 с.

52. Калюга Т. О., Чаплинський К. О. Теоретичні та практичні основи розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 238 с.

53. Калюга Т. О. Місце і час учинення злочину як обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері туризму. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6-2. Т. 3. С. 170–175.

54. Камушков О. С. Управління розвитком туристичної сфери України: автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2010. 25 с.

55. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Книги-ХХІ, 2003. 300 с.

56. Кіберполіція попереджає про нову схему інтернет-шахрайства, коли людям пропонують легкий заробіток за «вподобайки» готелям на популярних онлайн-сервісах. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4045744-kiberpolicia-zasterigae-vid-sahrajstva-iz-vpodobajkami-dla-goteliv.html

57. Клименко О. А. Генезис кримінально-правової протидії та запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг. *Нашеправо*. 2016. № 3. С. 124–130.

58. Клименко О. А. Кримінально-правова протидія та запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг у зарубіжних країнах. *Право.ua (Law.ua)*. 2016. № 2. С. 101–107.

59. Клименко О. А. Шахрайство у сфері надання туристичних послуг: кримінально-правова характеристика та запобігання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2017. 273 с.

60. Клименко О. А. Особливості кримінально-правової характеристики шахрайства у сфері надання туристичних послуг. *Верховенство права*. 2017. № 2. С. 118–125.

61. Кодекс туриста (витяг) : прийнятий на VI сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації 01.01.1985 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_641

62. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733

63. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

64. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. 240 с.

65. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

66. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 219 с.

67. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.

68. Кримінальне уложення Німеччини (нім. Deutsches Strafgesetzbuch,

StGB). URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuauflage_der_kommentierten_StGB-Übersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf

69. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / пер. на укр. мову А. О. Воінова, В. С. Станіч ; під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 196 с.

70. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

71. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05

72. Кримінальний кодекс УРСР 1922 року. URL: http://static.flibusta.site/b.usr/Yurisprudenciya_Kriminalniy-kodeks-URSR-1927-roku-v-redakciyi-1949-roku-.749242.pdf

73. Кримінальний кодекс УРСР 1927 року. URL: https://coollib.net/b/669494-kollektiv-avtorov-yurisprudentsiya-kriminalniy-kodeks-ursr-1927-roku-v-redaktsiyi-1949-roku/readp

74. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Х. : Право, 2003. 352 с.

75. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Прецедент, 2009. 348 с.

76. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Прецедент, 2004. 208 с.

77. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 440 с.

78. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, О. М. Джужі. К.: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

79. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Франції та Німеччини. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1, ч. 2. С. 273–277.

80. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство, практика: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Хмельницький, 2025. 457 с.

81. Кузьменко А. С. Іноземний досвід запобігання шахрайству у туристичній сфері. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 29–34.

82. Кузьменко А. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44.

83. Кузьменко А. С. Кримінологічне забезпечення безпеки у туристичній сфері. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 195–197.

84. Кузьменко А. С. Поняття та сутність кримінальних правопорушень у туристичній сфері України. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеук. наук.-прак. конф. (Кропивницький, 14 квіт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 433-436.

85. Кузьменко А. С. Іноземна практика кримінальної відповідальності за шахрайство у туристичній сфері. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 04 жовт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 179–182.

86. Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. Вип. 2 (12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_36

87. Купрієнко В. М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2019. № 42. С. 130–134

88. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джужа,

П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. 326 с.

89. Кучеренко В. С. Особливості та сучасні тенденції управління туристичною сферою. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2010. Т. 1. № 1. С. 197–205.

90. Лиман С. І., Парфіненко А. Ю., Посохов І. С. Історія туризму: навч. посіб. К.: Університетська книга, 2023. 372 с.

91. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. К.: Україна, 1997. 167 с.

92. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки. Х. : Право, 2021. 316 с.

93. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

94. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

95. Мальська М. П., Паньків Н. М., Ховалко А. Б. Історія розвитку туризму: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 117 с.

96. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. URL: http://pidruchniki.ws/10290718/turizm/turistichniybiznesmalska_mp

97. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. К., 1998. 134 с.

98. Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганська декларація). URL: https://manifesto.org.ua/

99. Маркіна І. А., Маховка В. М. Загрози і безпеки в діяльності підприємств туристичної сфери. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 135-142.

100. Марченко О. А. Сутнісне визначення галузі туризму з позиції регіональної економіки. *Новини наукової думки*. 2014. URL: http://www.rusnauka.com/30_NNM_2014/Economics/13_177468.doc.htm

101. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.

102. Мельниченко О. А. Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Х.: НУЦЗУ, 2017. 153 с.

103. Міжнародний туризм у 2024 році досягне допандемійного рівня. URL: https://news.un.org/ru/story/2024/01/1448742

104. Міжнародний туристський альянс. Все про туризм. *Туристична бібліотека*. URL: http://infotour.in.ua/mta.htm

105. Мікіш А. С. Запобігання фіктивному підприємництву в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2016. 20 с.

106. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Х.: Константа, 2018. 482 с.

107. Моран О. І. Розвиток туристичного ринку в економічній системі регіону: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 08.00.05. Львів, 2008. 22 с.

108. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. Вид. 2-е, переробл. та доповн. К.: ВД «Дакор», 2024. 260 с.

109. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text

110. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

111. Нестерова І. А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінально-правова характеристика та запобігання : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Ужгород, 2016. 240 с.

112. Нестерова І. А. Способи шахрайства в сфері туристичного бізнесу України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 295–298.

113. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 53. С. 128–131.

114. Новий словник української мови: у 3 т. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. К.: вид-во «Аконіт», 2008. Т. 3: П-Я. 862 с.

115. Новицька В. Бізнес-віза, або бізнес на візах. *Інтернет-видання «Ні корупції!».* URL: http://nikorupciji.org

116. Оновлено перелік територій бойових дій та тимчасової окупації: які громади увійшли у вересні 2025-го. *Kadroland.* URL: https://kadroland.com/news/4111-perelik-boiovix-dii-ta-okupaciyi-onovleno-yaki-gromadi-uviisli

117. Опря Б. Історія туризму : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2024. 140 с.

118. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

119. Папп В. В. Розвиток сфери туризму в контексті євро інтеграційних процесів в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 179–184.

120. Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2019-%D0%BF#Text

121. План відновлення України. *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. URL: https://ua.urc-international.com/past-conferences/urc22/plan-vidnovlennya-ukrayini

122. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 254. С. 239–245

123. Положення про Державне агентство розвитку туризму України: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1162-2019-%D0%BF#Text

124. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. URL:

https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5428.html

125. Пошук кримінально значимої інформації в мережі Інтернет : метод. рек. / Тарасенко О. С., Федоренко О. А., Стрільців О. М. та ін. ; за ред. Ю. Ю. Орлова. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 100 с.

126. Прейгер Д. К., Малярчук І. А. Міжнародний туризм в Україні як форма як форма розвитку інтеграційних комунікацій. *Стратегічна панорама*. 2005. № 3. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/prejger.htm

127. Приходько А. А., Пономарьова Т. І. Детермінанти кримінальних правопорушень проти власності, що вчиняються в сільській місцевості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 589–592.

128. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html

129. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державним агентством розвитку туризму: постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 747. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-2018-%D0%BF#Text

130. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/print1452799213843496

131. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print

132. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

133. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

134. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року:

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. Указ Президента № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text

135. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text

136. Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців. *Державне агентство розвитку туризму*. URL: https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view

137. Проведення кількісних досліджень в'їзного туризму на пунктах пропуску через державний кордон. *Державне агентство розвитку туризму*. URL: https://drive.google.com/file/d/1rltoXVxPX-ZXAUbFh6MX682sYRP48ZQ2/view

138. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с.

139. Публічний звіт Державного агентства розвитку туризму України за 2024 рік. *Державне агентство розвитку туризму.* URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/678a7c0bf0ac20217dabe371_Публічний%20звіт%20ДАРТ_2024.pdf

140. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України: монографія / Користін О., Швець Д., Бутко Б., Денисенко Б. та ін.; за заг. ред. О. Є. Користіна. К.: «ВАІТЕ», 2024. 444 с.

141. Саблук С. А. Кримінально-правова протидія злочинності в Україні у 1922–1960 рр. : монографія. Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2016. 414 с.

142. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. … д-ра юрид. наук. К., 2007. 616 с.

143. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження :

монографія. К. : Інтерсервіс, 2013. 216 с.

144. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні.* Серія : Право. 2025. Вип. 3 (44). С. 222–230.

145. Соловйова А. М. Історико-правовий аналіз видів злочинів проти власності на українських землях. *Держава і право*. 2013. № 59. С. 359–364.

146. Стан суспільної свідомості в Україні під час повномасштабного російського вторгнення: інформаційний бюлетень (березень 2024 р.). *Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*. URL: https://ispp.org.ua/opituvannya-gromadskoii-dumki/

147. Станіч В. С., Менченя К. В. Кримінальний кодекс Французької Республіки. К.: ОВК, 2017. 348 с.

148. Стеблинська О. С. Кримінологія : посібник. К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 126 с.

149. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613

150. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text

151. Тєлєтов О. С. Особливості та перспективи маркетингу туристичних послуг в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2021. № 1. С. 21–34.

152. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія:* у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. Х. : Право, 2019. 544 с.

153. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології. Збірник наукових праць / уклад.: Тимошенко В. І. К. : ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

154. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

155. Тичина Д. М. Детермінанти, що впливають на вчинення

кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229–236.

156. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. К. : «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

157. Тичина Д. М., Нєбитов А. А., Левченко Ю. О., Собкович О. В. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні: монографія. К. : 7БЦ, 2025. 180 с.

158. Тичина Д. М., Собкович О. В. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 43–50.

159. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.

160. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

161. Томаневич Л. М., Рібун М. В. Протидія шахрайству у сфері туризму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 154–161.

162. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень : підручник. Одеса : «Юридика», 2024. 180 с.

163. Торяник В. М., Макушев П. В. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посіб.; за заг. ред. О. В. Негодченка. Дніпропетровськ: ВНПЗ «ДГУ», 2016. 256 с.

164. Туристична асоціація України. URL: https://www.tau.org.ua/pages/%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.html

165. Туристичні потоки. *Державна служба статистики України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm

166. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження: монографія. К., 1995. 300 с.

167. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України про ратифікацію від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

168. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. *Центр економічної стратегії*. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/#:~:text

169. Устименко Л. М., Афанасьєв І. Ю. Історія туризму: навч. посіб. 4-те видання. К.: Алерта, 2023. 378 с.

170. Фінансова стратегія в управлінні підприємствами: монографія / А. Г. Семенов, О. О. Єропутова, Т. В. Перекрест, А. В. Линенко. Запоріжжя: КПУ, 2008. 188 с.

171. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.

172. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

173. Хартія туризму: схв. на VI сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації 01.01.1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_640

174. Цибух В. І. Державне регулювання у сфері туризму в Україні. *Статистика України*. 2005. №1. С. 80–84.

175. Чернєй В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія. К., 2014. 456 с.

176. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.

177. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

178. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.

179. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

180. Шепелюк С. І. Туристичний продукт та туристична послуга: критерії розмежування понять. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 1 (5). С. 145–158.

181. Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 300–303.

182. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2011. 275 с.

183. Шуплат О. М. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_12_52

184. Юридична психологія: підручник / Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін.: заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моісеєва. Вид. 2-є, доопр. та доп. К.: КНТ, 2008. 352 с.

185. Як російське вторгнення вплинуло на українську економіку. *Foreign Ukraine*. 2025. URL: https://foreignukraines.com/2025/08/23/how-the-war-in-ukraine-affected-the-economy-and-why-it-is-beneficial-to-end-it/#:~:text

186. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв’язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): монографія. Х. : Право, 2003. 512 с.

187. Action framework for tourism crisis preparedness, response, and recovery in Europe. *UN Tourism*. URL: https://www.untourism.int/europe/safe-

d?utm_source=chatgpt.com

188. Codice Penale Italiano. Regio decreto 19 ottobre 1930, n. 1398. URL: https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale

189. Commission Decision 94/140/EC of 23 February 1994 setting up an advisory committee for the coordination of fraud prevention, OJ L 61, 4.3.1994, p. 27-28. URL: http://eur- lex.europa.eu

190. Corruption and Tourism Sector. URL: https://sesricdiag.blob.core.windows.net/sesric-site-blob/files/article/882.pdf?utm_source=chatgpt.com

191. Council Regulation (Euratom, EC) No 2185/96 of 11 November 1996 concerning on-the-spot checks and inspections carried out by the Commission in order to protect the European Communities' financial interests against fraud and other irregularities. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1996/2185/oj/eng

192. Criminal Code Act 1995. URL: https://www.comlaw. gov.au/Details/C2014C00793/Html/Volume_1#_ Toc405451547

193. Developing «Smart Traveller» Programmes to Facilitate International Travel in the APEC Region. *Tourism Working Group*. URL: https://apec.org/docs/default-source/Publications/2016/2/Developing-Smart-Traveller-Programmes-to-Facilitate-International-Travel-in-the-APEC-Region/Final-Report-_APEC-IV.pdf?utm_source=chatgpt.com

194. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council on Package Travel and Linked Travel Arrangements. *EUR-Lex.* URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2302/oj/eng

195. Education for Universities (Edu4U). *UNODC*. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/education-for-justice-e4j.html

196. Ensuring AML Compliance in the Travel Industry. URL: https://www.sanctions.io/blog/ensuring-aml-compliance-in-the-travel-industry?utm_source=chatgpt.com

197. EU network against corruption. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-

rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption/eu-network-against-corruption_en?utm_source=chatgpt.com

198. Ferguson A. The rise of big data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement. *New York University Press*. 2017. P. 272

199. Foreign travel advice Ukraine. URL: https://www.gov.uk/foreign-travel-advice/ukraine?utm_source=chatgpt.com

200. Government of Canada launches Cyber Security Cooperation Program 2025. URL: https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2025/08/government-of-canada-launches-cyber-security-cooperation-program-2025.html?utm_source=chatgpt.com

201. Kelman S. Overcoming Corruption and War -- Lessons from Ukraine's ProZorro Procurement System. *NCMA Contract Management Magazine*. 2022. URL: https://www.hks.harvard.edu/publications/overcoming-corruption-and-war-lessons-ukraines-prozorro-procurement-system?utm_source=chatgpt.com

202. KYC for travel agents and tour operators. URL: https://www.firstaml.com/use-cases/industries/kyc-aml-tour-operators/?utm_source=chatgpt.com

203. Making Europe a safer place through law enforcement training and learning. *CEPOL*. URL: https://www.cepol.europa.eu/

204. OECD. *Preventing Fraud and Corruption in Tourism.* Paris: OECD Publishing, 2021. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/07/corruption-and-fraud-in-crises_8e7dfb36/f38694a5-en.pdf

205. Poland Criminal Code of the Republic Poland (1997, amended 2016) (Polish version). URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/uncac/LegalLibrary/Poland/Laws/Criminal%20Code%20(Poland).pdf

206. Private Sector Commitment to the UNWTO Global Code of Ethics for Tourism: Guidelines. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/flyer_2.pdf?utm_source=chatgpt.com

207. Remaining cyber safe while travelling: security recommendations. URL: https://travel.gc.ca/travelling/health-safety/cyber-safe/recommendations?utm_source=chatgpt.com

208. Safety of Destinations (SAFE-D) Initiative. *UN Tourism*. URL: https://www.untourism.int/technical-cooperation/safe-d?utm_source=chatgpt.com

209. Safety tips for travelers. URL: https://www.jnto.go.jp/safety-tips/eng/index.html

210. The EU and Ukraine will recognise and enforce each other's court decisions. *European Council.* 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/04/24/the-eu-and-ukraine-will-recognise-and-enforce-each-other-s-court-decisions/

211. Thomopoulos N., Digun-Aweto O. Tourism Ethics and Codes of Conduct. *The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism*. 2017. URL: https://sk.sagepub.com/ency/edvol/the-sage-international-encyclopedia-of-travel-and-tourism/chpt/tourism-ethics-codes-conduct#_

212. Ukraine's GDP fell 29.1% in 2022 during Russia's invasion. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-gdp-fell-291-2022-during-russias-invasion-2023-04-13/?utm_source=chatgpt.com

213. UNWTO. *Tourism and Security: Managing Risk in the Digital Era.* Madrid: World Tourism Organization, 2022. URL: https://www.untourism.int/unwto-2022-a-year-review

214. Victims. *The United States Department of Justice*. URL: https://search.justice.gov/search?utf8=%E2%9C%93&affiliate=justice&query=victim

215. Vynnychenko V. Information and analytical support to counter the smuggling of cultural goods and weapons by the Security Service of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law.* 2024. № 3. P. 169–176.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Т.в.о. першого проректора
доктор юридичних наук, доцент
Тетяна БУГА
«__» _____ 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
Голова комісії: Ірина СИРМАМІЇХ, т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидат економічних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник відділу забезпечення якості освіти, кандидат економічних наук, доцент
2. Ольга КОВАЛЬОВА, гарант освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)», Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, за спеціальністю D8 Право, галузь знань D Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права, професійна кваліфікація Слідчий (поліція), доктор юридичних наук, доцент
3. Ольга МЕРДОВА, гарант освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські), Law Enforcement activity (Police Officers), першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність, галузі знань К Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук, професор

2. Комісія встановила:
Результати дисертаційного дослідження Кузьменко Анастасії Сергіївни на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ у процесі викладання дисциплін: ОК 18 «Кримінальне право», ОК «Кримінологія» освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)», Law (Police Officers), першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, за спеціальністю D8 Право, галузь знань D

Бізнес, адміністрування та право, кваліфікація: Бакалавр права, професійна кваліфікація Слідчий (поліція) та ОК 11 «Кримінальне право», ОК20 «Кримінологія» освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські), Law Enforcement activity (Police Officers), першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність, галузі знань К Безпека та оборона, кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін. Зокрема в частині:

– наукового розуміння «туристичної сфери» як системи, що охоплює процес організації, реалізації й споживання послуг, спрямованих на задоволення потреб особи під час подорожі й взаємопов'язана поняттями «туризму», «туриста», «туристичного продукту», «туристичної послуги», «кримінальні правопорушення у туристичній сфері», що дозволило сформулювати поняття «шахрайства у сфері надання туристичних послуг» – заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, що вчиняється в процесі надання туристичних послуг, спрямованих на задоволення потреб туриста;

– розподілу детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні, інформаційно-технологічні, які впливають на поширення кримінальних правопорушень у туристичній сфері (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення шахрайств (мікрорівень) туристичними операторами, туристичними агентами, а також службовими особами (особистісний рівень) й наголосити на необхідності розроблення стратегії «*Безпечний туризм України*», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери;

– систематизації учасників туристичної сфери: (1) надавачі туристичних послуг: туристичні оператори, туристичні агенти, суб'єкти господарювання, туристичні супровідники; (2) туристи: внутрішні, зовнішні; (3) регулятор – ДАРТ; (4) правоохоронні та контрольно-наглядові органи.

Голова комісії:
_____ Ірина СИРМАМІЇХ
Члени комісії:
_____ Ольга ГАПОНЮК
_____ Ольга КОВАЛЬОВА
_____ Ольга МЕРДОВА

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
«20» лютого 2025 р.
Науковий співробітник ВОНР
_____ Сирмамій І.В.
(підпис, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Т.в.о. першого проректора
доктор юридичних наук, доцент
Ганна БУГА
«20» листопада 2025 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ірина СИРМАМІЇХ, т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидат економічних наук, доцент

Члени комісії: 1. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший дослідник

2. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

3. Андрій ШУЛЬГА, доцент кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження **Кузьменко Анастасії Сергіївни** на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінального права та кримінології.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у туристичній сфері з виокремленням стану та тенденцій шахрайств, причин та умов, які сприяють їх учиненню; кримінологічних ознак особи-злочинця та транснаціональних організованих груп й зв'язки таких елементів з системою кримінологічного реагування в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України;

– кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, шляхом виокремлення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак та чіткого розподілу ролей (статусно-рольові ознаки) на «організаторів-керівників» – формують злочинні групи, розробляють схеми, розподіляють обов'язки й контролюють розподіл прибутків, «виконавців-спеціалістів» – безпосередньо реалізують шахрайські операції та «посередників» – забезпечують технічне й фінансове прикриття через перестрахування, передачу ризиків та інші посередницькі фіктивні операції;

– систематизації кримінальних правопорушень у туристичній сфері: а) в широкому розумінні як злочинність у сфері туризму: шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України), корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України); б) у вузькому розумінні як злочинність у сфері туристичного бізнесу: шахрайство (ст. 190 КК України) як основний вид кримінальних правопорушень пов'язаний з предикатними – зловживання службовим становищем, легалізація доходів, ухилення від сплати податків).

Голова комісії:
_____ Ірина СИРМАМІЇХ

Члени комісії:
_____ Тетяна ПОНОМАРЬОВА
_____ Юлія ДАНИЛЕВСЬКА
_____ Андрій ШУЛЬГА

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ
«20» листопада 2025 р.
Науковий співробітник ВОНР
_____ Сирмамій І.В
підпис прізвище

Додаток Б

Результати анкетування
154 працівників Національної поліції України, 38 представників ДАРТ, 98 громадян щодо проблемних питань запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері

№	Запитання	Національна поліція України	ДАРТ / Громадяни
1	Чи вважаєте Ви рівень криміногенної безпеки у сфері туризму в Україні достатнім?	так – 32% ні – 68%	ДАРТ: так – 40% ні – 60% Громадяни: так – 22%; ні – 78%
2	Який тип туристичних злочинів Ви вважаєте найпоширенішим?	онлайн-шахрайство – 48%; господарські – 36%; корупційні – 16%	ДАРТ: онлайн – 54% посередники – 46% Громадяни: бронювання – 71% крадіжки – 29%
3	Чи підтримуєте необхідність створення єдиного реєстру ліцензованих туроператорів і турагентів?	так – 88% ні – 12%	ДАРТ: так – 100% Громадяни: так – 86% ні – 14%
4	Чи впливає цифровізація туризму на зростання нових видів злочинів?	так – 74% ні – 26%	ДАРТ: так – 82% Громадяни: так – 91% ні – 9%
5	Основні чинники латентності туристичних злочинів:	недовіра – 44% доказування – 68% транснаціоналізація – 52%	ДАРТ: контроль – 63%; аналітика – 37%; Громадяни: необізнаність – 72%; страх – 28%
6	Які групи туристичних шахрайств найбільш небезпечні?	фіктивні оператори – 56%; страхові – 24%; візові – 20%	ДАРТ: онлайн – 66%; страхування – 34%; Громадяни: бронювання – 69%; валюта – 31%
7	Чи достатня координація між ДАРТ, поліцією та місцевими органами?	так – 36%\ні – 64%	ДАРТ: так – 42%; ні – 58% Громадяни: так – 18%; ні – 82%

8	Хто найчастіше стає злочинцем у туристичній сфері?	фіктивний бізнес – 58%; службовець – 32%; іноземець – 10%	ДАРТ: оператор – 60%; фрілансер – 40% Громадяни: турагент – 57%; службові особи– 43%
9	Які напрями запобігання Ви вважаєте найефективнішими?	взаємодія – 66%; навчання – 22%; інформаційні – 12%	ДАРТ: програми – 64%; моніторинг – 36% Громадяни: просвітництво – 78%; контроль – 22%
10	Чи підтримуєте обов'язкову сертифікацію суб'єктів турдіяльності щодо безпеки клієнтів?	так – 92%; ні – 8%	ДАРТ: так – 100%; Громадяни: так – 81%; ні – 19%
11	Чи вважаєте доцільним створення підрозділів поліції з розслідування кримінальних правопорушень у туризмі?	так – 16%; ні – 84%	ДАРТ: так – 76%; ні – 24%; Громадяни: так – 69%; ні – 31%
12	Які чинники найбільше впливають на криміналізацію туризму?	економічні – 61%; організаційні – 52%; інформаційні – 47%	ДАРТ: воєнні – 58%; правові – 42% Громадяни: соціальні – 63%; моральні – 37%
13	Чи підтримуєте створення національної програми безпеки подорожей?	так – 96%; ні – 4%	ДАРТ: так – 94%; ні – 6% Громадяни: так – 89%; ні – 11%
14	Чи доцільно впровадити державну систему моніторингу ризиків туристичних компаній?	так – 90%; ні – 10%	ДАРТ: так – 100% Громадяни: так – 84%; ні – 16%
15	Чи підтримуєте розширення міжнародного співробітництва у запобіганні кримінальним правопорушенням туристичній сфері?	так – 88%; ні – 12%	ДАРТ: так – 92%; Громадяни: так – 76%; ні – 24%

16	Чи беруть українські правоохоронці достатню участь у міжнародних програмах з безпеки туризму?	так – 41%; ні – 59%	ДАРТ: так – 58%; Громадяни: так – 22%; ні – 78%
17	Наскільки воєнний стан вплинув на криміногенну ситуацію у сфері туризму?	значно – 67%; частково – 24%; мінімально – 9%	ДАРТ: значно – 72%; частково – 28% Громадяни: значно – 81%; частково – 19%
18	Чи зросла кількість шахрайських схем, пов'язаних із евакуаційними або волонтерськими турами?	так – 79%; ні – 21%	ДАРТ: так – 82% Громадяни: так – 68%; ні – 32%
19	Чи достатній державний контроль за діяльністю туроператорів у воєнний час?	так – 38%; ні – 62%	ДАРТ: так – 44%; ні – 56% Громадяни: так – 27%; ні – 73%
20	Чи підтримуєте створення спільних робочих груп поліції, ДАРТ і прокуратури з моніторингу туристичних правопорушень?	так – 94%; ні – 6%	ДАРТ: так – 89% Громадяни: так – 72%; ні – 28%
21	Чи слід розширити міжнародний обмін даними щодо підозрілих туристичних компаній?	так – 86%; ні – 14%	ДАРТ: так – 100% Громадяни: так – 83%; ні – 17%
22	Чи впливає розвиток екотуризму на зниження рівня злочинності у туристичних регіонах?	так – 61%; ні – 39%	ДАРТ: так – 68% Громадяни: так – 56%; ні – 44%
23	Чи достатньо уваги приділяється запобіганню службовим кримінальним правопорушенням у сфері туризму?	так – 48%; ні – 52%	ДАРТ: так – 54% Громадяни: так – 41%; ні – 59%
24	Чи доцільно створити координаційний центр ДАРТ–МВС з питань безпеки туризму?	так – 93%; ні – 7%	ДАРТ: так – 100% Громадяни: так – 84%; ні – 16%

Додаток В

Аналітична довідка
за результатами анкетування 154 працівників Національної поліції України, 38 представників ДАРТ, 98 громадян щодо проблемних питань запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері

Анкетування проведено серед 154 правоохоронців (слідчих і оперативних працівників Національної поліції України), 38 представників Державного агентства розвитку туризму України (ДАРТ) та 98 громадян – споживачів туристичних послуг. Метою було визначення рівня криміногенної безпеки у сфері туризму, типових проявів злочинності, ефективності інституційної взаємодії та пріоритетних напрямів запобігання.

Більшість опитаних (68% правоохоронців, 60% представників ДАРТ та 78% громадян) вважають рівень криміногенної безпеки у сфері туризму недостатнім. Найпоширенішими злочинами респонденти назвали онлайн-шахрайство (48–71%), майнові злочини (36%) та зловживання посередників і корупційні прояви (16%). Це свідчить про домінування економічно-корисливих злочинів, пов’язаних із цифровими платформами бронювання, розрахунків та логістики подорожей.

Абсолютна більшість (понад 85% респондентів) підтримують створення єдиного реєстру ліцензованих туроператорів і турагентів, а також впровадження державної системи моніторингу ризиків туристичних компаній. 92% правоохоронців і 100% представників ДАРТ вважають доцільним запровадження обов’язкової сертифікації суб’єктів туристичної діяльності щодо дотримання стандартів безпеки клієнтів. Ці результати підтверджують запит на посилення правового контролю й прозорості ринку.

Опитані вказали, що головними причинами латентності злочинів є складність доказування (68%), недовіра до поліції (44%), недостатня взаємодія та контроль (63%), а також правова необізнаність громадян (72%). На

криміналізацію туризму, за оцінками респондентів, найбільше впливають економічні (61%), організаційні (52%) та інформаційні (47%) чинники, що підсилюються наслідками воєнного стану.

Більшість учасників (74–91%) зазначили, що цифровізація туризму сприяла появі нових видів злочинів, зокрема онлайн-шахрайства, підробки сайтів бронювання та несанкціонованого збору персональних даних. Це підкреслює необхідність формування системи кібербезпеки туристичної інфраструктури та підготовки кадрів у сфері цифрової криміналістики.

Координацію між ДАРТ, поліцією та органами місцевого самоврядування респонденти оцінили як недостатню (64% правоохоронців, 58% ДАРТ, 82% громадян). Водночас 94% представників поліції та 89% ДАРТ підтримують створення спільних робочих груп поліції, ДАРТ і прокуратури для моніторингу правопорушень. 93% правоохоронців і 100% ДАРТ вважають доцільним заснування координаційного центру ДАРТ–МВС з питань безпеки туризму, що демонструє суспільний запит на інституційну інтеграцію.

67% правоохоронців і 72% ДАРТ відзначили значне посилення криміногенних ризиків унаслідок воєнного стану, зокрема зростання шахрайських схем, пов’язаних із «евакуаційними турами» (79–82%) та послаблення державного контролю за туроператорами (62–73%). Такі тенденції потребують посилення оперативно-аналітичної діяльності та міжвідомчого контролю за суб’єктами туристичного бізнесу.

88% правоохоронців і 92% представників ДАРТ виступили за розширення міжнародного співробітництва у сфері запобігання злочинності в туризмі. Однак лише 41% правоохоронців зазначили, що Україна бере активну участь у міжнародних програмах безпеки туризму, що вказує на необхідність посилення інтеграції з європейськими структурами (Interpol, UNWTO, EUROPOL) та розвитку обміну оперативними даними (підтримано 86–100% респондентів).

Більшість опитаних (61% правоохоронців, 68% ДАРТ, 56% громадян) вважають, що розвиток екотуризму сприяє зниженню рівня злочинності у туристичних регіонах. Водночас понад 50% учасників відзначають недостатню

увагу до запобігання екологічним та службовим правопорушенням, що свідчить про потребу комплексної профілактики у сфері сталого туризму.

9. Пріоритетні напрями запобігання

Ключовими напрямами, які респонденти вважають найефективнішими, є:

- міжвідомча взаємодія (66% правоохоронців);
- державні програми безпеки подорожей (64% ДАРТ);
- просвітницька робота серед туристів (78% громадян).

Це підкреслює необхідність поєднання організаційних, освітніх і правових інструментів запобігання.

Результати анкетування демонструють високий рівень усвідомлення криміногенних ризиків у сфері туризму та потребу в системних заходах державної політики. Переважна більшість респондентів підтримує створення єдиної інтегрованої системи безпеки туризму, посилення контролю за суб’єктами ринку, розвиток міжнародного партнерства та інституційне об’єднання ДАРТ, МВС і правоохоронних структур. Отримані дані підтверджують доцільність розроблення Національної стратегії запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що охоплює правову, організаційну, цифрову й освітню складові безпеки.

Додаток Г

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кузьменко А.С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-39-44.

2. Кузьменко А.С. Іноземний досвід запобігання шахрайству у туристичній сфері. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3 (11). С. 29–34. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-3-11-5.

3. Кузьменко А.С. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Том 2. С.543-549. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.74

4. Кузьменко А.С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. *Правові новели*. 2025. № 26. С.310-317. DOI https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.36

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кузьменко А.С. Кримінологічне забезпечення безпеки у туристичній сфері. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС. 2023. С. 195–197.

6. Кузьменко А.С. Поняття та сутність кримінальних правопорушень у туристичній сфері України. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеук. наук.-прак. конф. (Кропивницький, 14 квіт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС. 2024. С. 433-436.

7. Кузьменко А.С. Іноземна практика кримінальної відповідальності за шахрайство у туристичній сфері. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ*: матер. міжнар.

наук.-практ. конф. (Кропивницький, 04 жовт. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС. 2024. С. 179–182.